

HASAN
ÂLİ
YÜCEL
KLASİKLER
DİZİSİ

CCCLXXXIX

FRIEDRICH
ENGELS

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN: MUSTAFA TÜZEL

AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN
VE DEVLETİN KÖKENİ

FRIEDRICH ENGELS

AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 4363

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRIEDRICH ENGELS
AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ

ÖZGÜN ADI
DER URSPRUNG DER FAMILIE,
DES PRIVATEIGENTUMS UND DES STAATS

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN
MUSTAFA TÜZEL

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2016
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
HANDE KOÇAK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, KASIM 2018, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-673-1 (CİLTİLİ)
ISBN 978-605-295-674-8 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

FRIEDRICH ENGELS

AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
MUSTAFA TÜZEL

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

I.	
Tarihöncesi Uygarlığın Aşamaları	1
II.	
Aile	11
III.	
İrokua Soyu	75
IV.	
Yunan Soyu	95
V.	
Atina Devletinin Ortaya Çıkışı	109
VI.	
Roma'da Soy lar ve Devlet	125
VII.	
Keltlerde ve Almanlarda Soy	139
VIII.	
Almanlarda Devlet Oluşumu	159
IX.	
Barbarlık ve Uygarlık	175

Birinci Baskıya Önsöz

Aşağıdaki bölümler, bir anlamda bir vasiyetin yerine getirilmesidir. Morgan'ın araştırmalarının sonuçlarını, kendisinin –belirli sınırlar çerçevesinde bizim, diyebilirim– materyalist tarih incelemesinin sonuçlarıyla bağlantılı olarak serimlemeye ve böylelikle bu araştırma sonuçlarının tüm önemini ortaya çıkarmaya niyetlenen kişi Marx'tan başkası değildi. Morgan, Marx'ın kırk yıl önce keşfettiği materyalist tarih anlayışını Amerika'da kendi tarzınca yeniden keşfetmiş ve barbarlıkla uygarlığı karşılaştırarak, temel noktalarda Marx'la aynı sonuçları ortaya koymuştu. Nasıl ki *Kapital* Almanya'da meslekten iktisatçılar tarafından büyük bir gayretle yok sayılmış ve hakkında inatla yok edici bir suskunluğa bürünülmüşse, Morgan'ın *Eski Toplum*'u¹ da İngiltere'de

1 *Ancient Society*, 1888 Eylül'ünde New York'tan dönüş yolunda, Rochester seçim bölgesinin eski bir kongre temsilcisiyle tanıştım; adam Lewis Morgan'ı tanıyordu. Ne yazık ki bana onun hakkında anlatacak fazla şeyi yoktu. Morgan Rochester'da sivil bir şahıs olarak yaşamış, yalnızca kendi çalışmalarıyla meşgul olmuş. Erkek kardeşi albaymış ve Washington'da Savunma Bakanlığı'nda görevliymiş; Morgan, bu kardeşinin aracılığıyla, hükümetin kendi araştırmalarıyla ilgilenmesini ve yapıtlarından birçoğunun kamusal kaynaklarla yayımlanmasını sağlamış; bana bunları anlatan temsilci de Kongre'de olduğu sürece, defalarca bu doğrultuda tavır almış. (y.n.) / Eser Türkçeye *Eski Toplum* adıyla çevrilmiştir. Metinde yer alan kaynak sayfa numaraları Engels'in yararlandığı edisyonlara aittir, yazarın notlarını göstermektedir. (ç.n.)

prehistorya biliminin sözcülerinden tamamen aynı muameleyi görmüştür. Benim çalışmam, aramızdan ayrılan arkadaşımın gerçekleştirmeye vakit bulmadığı şeyin yetersiz bir ikamesini oluşturabilir yalnızca. Yine de elimin altında (Marx'ın) Morgan'dan çıkardığı ayrıntılı özetlere düştüğü, burada yeri geldikçe verdiğim eleştirel notlar var.

Materyalist anlayışa göre, tarihte son tahlilde belirleyici olan öge doğrudan hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Bunun kendisi de çift yönlü bir özelliğe sahiptir. Bir yandan ihtiyaç maddelerinin, beslenme, giyim kuşam ve barınma nesnelerinin üretimi ve bu üretim için gereken iş araçlarının üretimi; diğer yandan bizzat insanın üretilmesi, türün üremesi. İnsanların belirli bir tarih döneminde ve belirli bir ülkede bağlı olarak yaşadıkları toplumsal kurumlar, her iki üretim türü tarafından, bir yandan emeğin, diğer yandan ailenin gelişme aşamalarıyla belirlenirler. Emek ne kadar az gelişmişse ürünlerinin miktarı da, dolayısıyla toplumun zenginliği de o kadar az olmuştur; toplum düzeni de bir o kadar akraba gruplarının egemenliği altında görünmüştür. Bu arada toplumun bu akraba grupları temelindeki yapılanması içinde emeğin üretkenliği gitgide gelişir; onunla birlikte özel mülkiyet ve mübadele, zenginlik farkları, başkalarının emek gücünün değerlendirilebilirliği ve böylelikle sınıfsal çelişkilerin temeli de ortaya çıkar: Kuşaklar boyunca eski toplumsal yapıyı yeni durumlarla uyumlu hale getirmek için çabalayan yeni sosyal unsurlardır bunlar, ta ki ikisinin bağdaşmazlığı tam bir kökten dönüşüme yol açıncaya kadar. Soy bağlarına dayanan eski toplum, yeni gelişmiş toplumsal sınıfların çarpışmasıyla parçalanır; onun yerini alt birimlerini artık soy bağlarının değil, yerel birliklerin oluşturduğu ve devletin bir arada tuttuğu yeni bir toplum alır; aile düzenine tamamen mülkiyet düzeninin egemen olduğu ve şimdi, bugüne kadarki tüm *yazılı* tarihin içeriğini oluşturan sınıf çelişkilerinin ve sınıf mücadelelerinin, içinde özgürce serpildiği bir toplumdur bu.

Yazılı tarihimizin bu tarihöncesi temelini anahatlarıyla keşfetmiş, yeniden kurmuş olması ve Kuzey Amerika yerlilerinin soy birliklerinde en eski Yunan, Roma ve Alman tarihinin en önemli, şimdiye kadar çözülemez kalmış bilmecesinin anahtarını bulmuş olması, Morgan'ın büyük bir katkısıdır. Onun yapıtı bir günlük iş değildir. Elindeki malzemeye tamamen hâkim olabilmek için, onunla kırk yıl uğraşmıştır. Bu yüzden de Morgan'ın kitabı aynı zamanda çağımızın çılgır açan az sayıdaki yapıtından biridir.

Okur, aşağıdaki serimlemede genel olarak neyin Morgan'dan kaynaklandığını ve neyi benim eklediğimi kolayca ayırt edecektir. Yunanistan ve Roma hakkındaki tarihsel bölümlerde Morgan'ın kanıtlarıyla sınırlı kalmadım, elimin altında bulunanları da ekledim. Keltler ve Almanlar hakkındaki bölümler ağırlıkla bana aittir; Morgan bu konuda neredeyse yalnızca ikincil kaynaklardan yararlanabilmişti ve Almanlardaki koşullar hakkında –Tacitus dışında– yalnızca Bay Freeman'ın berbat liberal çarpıtmaları vardı elinde. Morgan'daki, onun kendi amacı için yeterli ama benim amacım için kesinlikle yetersiz olan ekonomik açıklamaların tümünü yeniden elden geçirdim. Ve elbette, Morgan'ın adının açıkça zikredilmediği bütün çıkarımların sorumluluğu bana aittir.

Dördüncü Baskıya Önsöz

Bu kitabın daha önceki yüksek tirajlı baskıları yaklaşık altı ay önce tükenmişti ve yayıncı yeni bir baskıyı hazırlamamı benden uzun süredir istiyordu. Daha acil işler şimdiye kadar beni bunu yapmaktan alıkoymuştu. Birinci baskının yayımlanışından bu yana yedi yıl geçti, bu yıllarda ilk aile biçimleri hakkındaki bilgide önemli ilerlemeler kaydedildi. Dolayısıyla bu bakımdan düzenleyici ve bütünleyici bir elden geçirme gerekli olmuştu; mevcut metnin baskı kalıplarının hazırlanmasının düşünülmesi ve bunun da bir süreliğine başka değişiklikler yapmayı olanaksız kılacak olması bu elden geçirmeyi daha da zorunlu hale getirmişti.

Tüm metni titizlikle gözden geçirdim ve bilimin bugünkü seviyesinin gerektirdiği gibi olduklarını umduğum gibi bir dizi ekleme yaptım. Ayrıca, bu önsözün ilerleyen satırlarında ailenin tarihinin Bachofen'dan Morgan'a kadarki gelişimi hakkında kısa bir genel değerlendirme sunuyorum; bunu yapmamın asıl nedeni, şoven ruhlu İngiliz prehistorya okulunun ilktarihe ilişkin görüşlerde Morgan'ın keşifleriyle gerçekleşmiş olan kökten değişimi susarak yok sayması, bir yandan da Morgan'ın vardığı sonuçları hiç utanmadan sahiplenmesidir. Başka yerlerde de bu İngiliz örneğine, kimi durumlarda çok sadık kalınmaktadır.

Çalışmam çeşitli yabancı dillere çevrildi. İlk önce İtalyan-
caya *L'origine della famiglia, della proprietà e dello stato*
(yazar tarafından gözden geçirilmiş baskı, çeviren Pasquale
Martignetti, Benevento 1885), sonra Rumenceye *Originea
familiei, proprietii ei private și a Statului* başlığıyla Joan
Ndejde tarafından çevrilen, Jassy'de yayımlanan *Contem-
porarul* dergisinde 1885 Eylül'ünden 1886 Mayıs'ına kadar.
Daha sonra Dancaya *Familijens, Privatejendommens og
Statens Oprindelse* başlığıyla (yazar tarafından gözden ge-
çirilmiş baskı, çeviren Gerson Trier, Kopenhag 1888). Henri
Ravé'nin, mevcut Almanca edisyonu temel alan bir Fransız-
ca çevirisi de basılıyor.

Altmışlı yılların başına kadar bir aile tarihinden söz edi-
lemez. Tarih bilimi bu alanda hâlâ tamamen Musa'nın beş
kitabının etkisi altındaydı. Bu kitaplarda başka yerlerdekin-
den daha ayrıntılı betimlenmiş babaerkil aile biçimi, kolayca
en eski biçim olarak kabul edilmekle kalmamış, aynı zaman-
da sanki aslında aile hiçbir tarihsel gelişme göstermemiş gibi
–çokkarılılık çıkarıldıktan sonra– bugünkü burjuva ailesiyle
özdeşleştirilmiştir; olsa olsa en eski zamanlarda bir cinsel
kuralsızlık döneminin var olmuş olabileceği kabul edilmiş-
tir. Elbette tekeşli evliliğin yanı sıra Doğulu çokkarılılık ve
Hint-Tibetli çokkocalılık da biliniyordu; ama bu üç biçim
tarihsel bir sıralama içine sokulamaz ve birbirleriyle bağlan-
tısız olarak yan yana boy gösterirler. Bazı İlkçağ halklarında
ve hâlâ varlığını sürdüren birkaç yabanıl halkta soyun baba-
dan değil anneden hesaplanması, yani kadın soy çizgisinin
tek geçerli çizgi olarak kabul edilmesi; günümüzdeki bütün
kıtalarda yaşayan pek çok halkta, o zamanlar daha ayrıntı-
lı incelenmemiş daha büyük belirli gruplar içinde evliliğin
yasak oluşu – bu olgular gerçi biliniyordu ve bunlara dair
gitgide daha çok örnek toplanmıştı. Ama bunların nasıl işle-
neceği bilinmiyordu, E. B. Tylor'ın *Researches into the Early
History of Mankind and the Development of Civilization*

(1865) [İnsanlığın Erken Tarihine ve Uygarlığın Gelişimine Yönelik Araştırmalar] adlı çalışmasında bile bunlar sadece, bazı yabanılarda geçerli olan yanan oduna demir bir aletle dokunma yasağı ve benzeri saçma dinî ayrıntıların yanı sıra “tuhaf âdetler” olarak boy gösteriyorlardı.

Ailenin tarihi, Bachofen’in *Mutterrecht*’inin [Analık Hukuku] yayımlandığı yıl olan 1861’de başlar. Yazar kitabında şu iddialarda bulunmaktadır: 1. İnsanlar başlangıçta sınırlandırılmamış cinsel ilişkiler yaşamışlardır, yazar bunları keskin bir ifadeyle *hetairizm*² olarak adlandırmaktadır. 2. Böyle bir ilişki her türlü kesin babalığı dışlar, bu yüzden soy yalnızca kadın soy çizgisi üzerinden –analık hukukuna göre– hesaplanabilmiştir ve başlangıçta Antikçağ’ın bütün halklarında bu durum söz konusu olmuştur. 3. Bunun sonucunda, kadınlara anne olarak, yani genç kuşağın kesin bilinen yegâne ebeveynine yüksek derecede saygı ve itibar sunulmuş, bu da, Bachofen’in tasarımına göre tam bir kadın iktidarına (jinekokrasi) kadar varmıştır. 4. Kadının yalnızca *bir* erkeğe ait olduğu tekeşli evliliğe geçiş, kadının bir dinî buyruğu ihlalini de içinde barındırmıştır, (yani gerçekten de diğer erkeklerin aynı kadın üzerinde geleneksel olarak hak sahibi olmalarının ihlalini), bu ihlalin kefareti, ya da ona tahammül edilmesinin bedeli, o kadından sınırlı bir süre için vazgeçmektir.

Bachofen bu cümlelerine antik edebiyattan olağanüstü çalışkanlıkla derlediği masalları kanıt gösteriyor. Hetairizmin tekeşliliğe ve analık hukukundan babalık hukukuna uzanan gelişimi, Bachofen’a göre özellikle Yunanlarda dinî tasavvurlardaki bir ilerlemenin, eski görüşün temsilcileri olan geleneksel tanrılar grubunun arasına yeni bakış tarzının

2 Hetairizm: Eski Yunan’daki kibar fahişelik ((hetairos) kurumunu anlatan bir terimdir. Bachofen ise bu terimi eski toplumlardaki ortak toplu evlilikleri ve karmakarışık cinsel ilişkileri anlatmak için kullanıyor. Engels’in açıklaması için bkz. 4. dipnot. (ç.n.)

temsilcilerinin, yeni tanrıların eklenmesinin sonucu olarak gerçekleşiyor; öyle ki eski tanrılar yenileri tarafından gitgide arka plana itiliyor. Yani, Bachofen'a göre kadın ve erkeğin karşılıklı toplumsal konumunda tarihsel bir değişikliğe yol açmış olan, insanların somut yaşam koşullarındaki bir değişim değil, bu yaşam koşullarının insanların kafalarındaki bir yansımasıdır. Buna göre Bachofen Aiskhylos'un *Oresteia*'sını, yok olmaya yüz tutmuş analık hukuku ile Kahramanlar Çağı'nda yükselen ve zafer kazanan babalık hukuku arasındaki mücadelenin dramatik betimlenişi olarak tanımlıyor. Klytaimnestra, sevgilisi Aigisthos'un isteği üzerine, Troya Savaşı'ndan geri dönen kocası Agamemnon'u öldürmüştür fakat Agamemnon'dan olma oğlu Orestes, annesini öldürerek, babasının öldürülmesinin intikamını alır. Bunun üzerine, anneyi öldürmenin en büyük, en bağışlanamaz suçu oluşturduğu analık hukukunun doğaüstü koruyucuları olan Erinyes'ler, Orestes'in peşine düşer. Ne var ki, kehanetiyle Orestes'i bu cinayeti işlemeye teşvik etmiş olan Apollon ve yargıç olarak çağrılan Athena –burada yeni, babalık hukukuna dayalı bir düzeni temsil eden iki tanrı– Orestes'i korur; Athena iki tarafı da dinler. Tüm dava şimdi Orestes ile Erinyes'ler arasında başlayan tartışmada özetlenir. Orestes, Klytaimnestra'nın çifte suç işlediğini, *kendi* kocasını ve böylelikle de *onun* babasını öldürdüğünü söyleyerek kendini savunur. Peki ama Erinyes'ler neden annesinin, daha suçlu olanın değil de kendisinin peşine düşmüşlerdir? Yanıt çarpıcıdır:

Öldürdüğü adam, onun kandaşı değildi.

Akraba olmayan bir adamın öldürülmesi, bu adam katilin kocası bile olsa, bağışlanabilir, Erinyes'leri ilgilendirmez; onların tek görevi kan bağı olanlar kişiler arasında işlenen cinayetleri kovuşturmadır ve analık hukukuna göre, bu cinayetler içinde en ağır ve en bağışlanamaz olanı da ana kat-

lidir. Bu noktada Apollon, Orestes'i savunmak üzere ortaya çıkar; Athena, *areopa*ların -(arius pagus) Atina yargıçlar kurulunun- oylama yapmasını ister; beraat ve yargılama yanlısı oylar eşit çıkar: Bunun üzerine Athena, mahkeme başkanı olarak oyunu Orestes lehine verir ve onu suçsuz ilan eder. Babalık hukuku, analık hukuku üzerinde zafer kazanmıştır; Erinys'lerin tanımladıkları gibi, "genç kabilenin tanrıları" Erinys'leri yenmiştir ve Erinys'ler sonunda yeni düzenin hizmetinde yeni bir görev almaya da ikna olur.

Oresteia'nın bu yeni ama kesinlikle doğru yorumu tüm kiptaki en güzel ve en iyi pasajlardan biridir ama aynı zamanda, kendi çağında Aiskhylos'un inandığı gibi Bachofen'in en azından bir o kadar da Erinys'lere, Apollon'a ve Athena'ya inandığını kanıtlamaktadır; Bachofen, Yunanların Kahramanlar Çağı'nda tanrıların analık hukukunu yıkarak yerine babalık hukukunu geçirme mucizesini gerçekleştirdiklerine inanmaktadır. Dinin, dünya tarihinin belirleyici manivelası olarak kabul edildiği böyle bir kavrayışın, sonunda katıksız mistisizme varması gerektiği açıktır. Bu yüzden, Bachofen'in kalın büyük boy kitabını baştan sona incelemek sıkıcıdır ve harcanan emeğe her zaman değmez. Ancak bütün bunlar, onun çığır açıcı katkısını azaltmaz; Bachofen kuralsız cinsel ilişkilerin yaşandığı bilinmeyen bir ilk duruma dair muğlak ifadeler yerine, antik klasik literatürde pratikte tekeşli evlilikten önce Yunanlarda ve Asyalılarda, yalnızca bir erkeğin birden fazla kadınla değil, bir kadının da ahlâka aykırı davranmış olmadan birden fazla erkekle cinsel ilişkiye girdiğine; söz konusu göreneğin, kadınların haklarını tekeşli evlilikle elde etmek zorunda kaldığı sınırlı bir teslimiyette iz bırakmadan ortadan kaybolmadığına, bu yüzden başlangıçta soyun ancak kadın soy çizgisinden, anneden anneye hesaplanabildiğine; kadın soy çizgisinin bu genelgeçerliğinin tekeşli evlilik döneminde daha uzun bir süre kesinleştirilmiş ya da kabul edilmiş babalıkla birlikte varlığını sürdürdüğü-

ne ve annelerin, çocuklarının yegâne kesin ebeveyni olarak başlangıçtaki bu konumunun kendilerine ve böylelikle genel olarak kadınlara, ezelden beri sahip olduklarından daha yüksek bir toplumsal konum garantilediği bir durumun var olduğuna dair kanıtlar ortaya koymuştur. Gerçi Bachofen bu cümleleri açıkça telaffuz etmemiştir – mistik görüşü buna engel olmuştur. Ama bunları kanıtlamıştır ve bu 1861 yılında tam bir devrim anlamına geliyordu.

Bachofen'ın kalın büyük boy kitabı Almanca, yani o zamanlar bugünkü ailenin tarihöncesiyle en az ilgilenen ulusun diliyle yazılmıştı. Bu yüzden tanınmadan kaldı. Bu alandaki en yakın takipçisi 1865'te ortaya çıktı ve Bachofen'ın adını bile duymamıştı.

Bu takipçi, J. F. McLennan'dı, selefinin tam zıddıydı. Karşımızda bu defa dâhi bir mistik değil yavan bir hukukçu, kabarmış şairane hayalgücü değil belgelerini savunan bir avukatın inandırıcı savları vardı. McLennan eski ve yeni çağların birçok yabanıl, barbar ve hatta uygar halklarında damadın tek başına ya da arkadaşlarıyla birlikte, gelini akrabalarından açıkça zor kullanarak çalması gerektiği yeni bir evlilik biçimi buluyor. Bu görenek, bir kabilenin erkeklerinin karılarını dışarıdan, başka kabilelerden, gerçekten zor kullanarak çaldıkları daha eski bir göreneğin kalıntısı olmalıdır. Peki, bu “çalma evliliği” nasıl ortaya çıkmıştır? Erkekler kabilenin içinde yeterli kadın bulabildiği sürece, bunu gerektirecek bir şey yoktu. Ancak, gelişmemiş bazı halklarda bir grubun erkekleri karılarını yalnızca kendi gruplarının içinden almak zorundayken, başka bazı halklarda grup içinden evlenmenin yasak olduğu, bu yüzden erkeklerin karılarını ve kadınların kocalarını grup dışından almak zorunda olduğu (1865 yılında henüz çoğu kez kabilelerle özdeşleştirilen) bazı grupların bulunduğunu da sık sık görüyoruz. McLennan birincilere *endogam* ve ikincilere *egzogam* diyor ve *egzogam* gruplarla *endogam* “kabileler”

arasında katı bir karşıtlığı kolaylıkla kuruyor. Kendi egzogami incelemesinde, bu karşıtlığın örneklerin hepsinde ya da genelinde olmasa bile birçoğunda yalnızca kendi tasavvurunda bulunduğu gerçeğiyle karşılaştığı halde, yine de bunu tüm teorisine temel oluşturuyor. Buna göre egzogam kabileler, kadınlarını yalnızca başka kabilelerden alabilirler ve yabanılıkta kabileler sürekli savaş halinde olduğundan bu yalnızca çalma yoluyla gerçekleşebilir.

McLennan sormaya devam ediyor: Bu egzogami göreneği nereden geldi? Kan bağı ve enstest düşüncesinin bununla bir ilişkisi olamaz, bunlar çok sonraları gelişmiş şeylerdir. Gelgelelim, yabanılar arasında çok yaygın olan, kız çocuklarını dünyaya gelişlerinden hemen sonra öldürme göreneğinin bununla elbette bir ilişkisi vardır. Böylelikle her kabilede bir erkek fazlası oluşur; bunun bir sonraki zorunlu sonucu da topluluğun içinde birden fazla erkeğin bir kadına sahip olmasıdır, yani çokkocalılıktır. Yine, bunun sonucu da bir çocuğun annesinin kim olduğunun bilinmesi ama babasının bilinmemesidir, bu yüzden de akrabalığın erkek soy çizgisi dışlanarak yalnızca kadın çizgisi üzerinden belirlenmesidir – analık hukuku. Bir kabilenin içindeki kadın azlığının –çokkocalılığın hafiflettiği, ama ortadan kaldırmadığı bir eksiklik– bir başka sonucu da yabancı kabilelerin kadınlarının sistematik olarak, zorla kaçırılmasıdır.

Egzogami ve çokkocalılık bir ve aynı nedenden –iki cins arasında sayısal eşitlik bulunmayışından– kaynaklandıkları için bütün egzogam ırkları başlangıçta çokkocalılığa boyun eğmiş olarak görmek gerekir... Bu yüzden de egzogam ırklar arasındaki ilk akrabalık sisteminin, kan bağına yalnızca anne tarafından tanıyan sistem olduğunu tartışılmaz olarak kabul etmeliyiz.³

3 McLennan, "Studies in Ancient History", *Primitive Marriage*, 1886, s. 124. (y.n.)

Egzogami adını verdiği şeyin yaygınlığına ve büyük öneme dikkati çekmiş olması, McLennan'ın bir katkisidir. Egzogam gruplar gerçeğini kesinlikle o *keşfetmiş* değildir ve bu gerçeği tam olarak da anlamamıştır. Birçok gözlemcinin –McLennan'ın kaynaklarını oluşturan– daha eski tek tük değinilerinin yanı sıra, Latham⁴ Hint Magarlarında bu kurumu tam ve doğru olarak betimlemiş ve bunun yaygın olduğunu, dünyanın her yerinde görüldüğünü söylemiştir – bu pasajı bizzat McLennan alıntılıyor. Bizim Morgan da, daha 1847'de İrokualar hakkındaki (*American Review*'de yayımlanan) mektubunda ve 1851 yılında *The League of the Iroquois* [İrokua Cemiyeti] kitabında, bu olgunun bu halktaki varlığını kanıtlamış ve doğru bir tarifini vermiştir; öte yandan, ileride göreceğimiz gibi, McLennan'ın avukat aklı burada, Bachofen'in mistik hayalgücünün analık hukuku alanında düştüğü yanılgıdan daha büyük bir şaşkınlığa kapılmıştır. McLennan'ın bir diğer hizmeti de, analık hukuka dayanan soygelimin başlangıçtaki düzen olduğunu kabul etmesidir ki kendisinin de daha sonra teslim ettiği üzere bu konuda Bachofen ondan önce davranmıştır. Ne var ki McLennan bu noktada da net değildir; sürekli “yalnızca kadın soy çizgisindeki akrabalık”tan söz ediyor (kinship through females only) ve daha erken bir aşama için doğru olan bu deymi, soygelimin ve mirasın hâlâ yalnızca kadın çizgisine göre belirlendiği ama erkek tarafından akrabalığın da tanındığı ve ifade edildiği daha sonraki gelişme aşamaları için de sürekli kullanıyor. Kendine sabit bir hukuk deymi bulan ve bu deymi hiç değiştirmeden, onu uygulanamaz kılan başka durumlara da uygulayan hukukun darkafalılığıdır bu.

McLennan'ın teorisinin, tüm inandırıcılığına rağmen kendi yazarı tarafından bile yeterince sağlam temellendirilmediği anlaşılıyor. En azından (görünüşte) *kadın hırsızlığı biçiminin, sadece erkek akrabalığının* (yani erkek çizgisine

4 *Descriptive Ethnology*, 1859. (y.n.)

dayalı soygelim anlamında) *egemen olduğu yerde çok daha dikkat çekici ve etkileyici olduğunun gözlemlenebilir⁵ oluşu*, bizzat kendisini şaşırtıyor. Yine aynı şekilde,

Bildiğimiz kadarıyla, egzogaminin ve en eski akrabalık biçiminin yan yana var olduğu hiçbir yerde çocuk cinayetlerinin sistematik işlenmemesi tuhaf bir gerçektir.⁶

McLennan'ın açıklama tarzının ipliğini pazara çıkaran iki gerçektir bu, kendisi de bunların karşısına daha karmaşıklaştırılmış yeni hipotezlerle çıkabilmektedir.

Yine de teorisi İngiltere'de büyük bir alkışla ve beğeniy-le karşılandı: McLennan burada genel olarak aile tarihinin kurucusu ve bu alandaki ilk otorite kabul ediliyor. Münferit vakalarda istisnalar ve farklılıklar bulunsa da, onun egzogam ve endogam kabileler karşıtlığı, kabul gören görüşün muteber temeli olarak kaldı ve araştırılan alana yönelik her türlü özgür genel bakışı ve böylelikle her türlü kesin ilerlemeyi olanaksız kılan bir at gözlüğüne dönüştü. McLennan'ın İngiltere'de ve İngiltere'yi örnek alan diğer yerlerde abartılmış itibarı karşısında, tam bir yanlış anlamaya dayalı egzogam ve endogam “kabileler” karşıtlığını kurduğu araştırmalarıyla, faydalı olmaktan ziyade zarar verdiği gerçeğine işaret etmek bir görevdir.

Bu arada çok geçmeden, onun tertipli çerçevesine uymayan çok sayıda olgu günışığına çıktı. McLennan yalnızca üç evlilik biçimi biliyordu: çokkarıllık, çokkocalılık ve tekeşli evlilik. Oysa dikkatler bir kez bu noktaya çevrildiğinde, gelişmemiş halklarda bir grup erkeğin bir grup kadına ortak sahip olduğu evlilik biçimlerinin var olduğuna dair gitgide daha çok kanıt bulundu ve Lubbock⁷ bu grup evliliğini (communal marriage) tarihsel bir gerçek olarak kabul etti.

⁵ A.g.e. s. 140. (y.n.)

⁶ A.g.e. s. 146. (y.n.)

⁷ *The Origin of Civilisation*, 1870. (y.n.)

Bundan hemen sonra, 1871 yılında yeni ve birçok bakımdan belirleyici malzemeyle Morgan ortaya çıktı. İrokualarda geçerli olan evlilik sisteminin pratikteki sonucu olan akrabalık ilişkileriyle doğrudan çelişse bile, bu insanlar arasında geçerli olan özgün akrabalık sisteminin Birleşik Devletler'deki tüm yerlilerde ortak olduğuna ve tüm kıtaya yayıldığına inanıyordu. Morgan, Federal Amerikan hükümetini, diğer halkların akrabalık sistemleri hakkında bilgi toplamaya ve bu amaçla kendisinin hazırladığı anketler ve tabloları göndermeye sevk etti ve alınan yanıtlara bakınca şunları gördü: Amerika yerlilerinin akrabalık sistemi Asya'da ve biraz değişik bir biçimiyle Afrika ve Avustralya'da da büyük ölçüde geçerlidir. Morgan, topladığı bilgileri, bunlardan çıkardığı sonuçlarla birlikte 1871 yılında *Systems of Consanguinity and Affinity* [Akrabalık ve Hısımlık Sistemleri] adlı kitabında yayımladı ve böylelikle tartışmayı son derece kapsamlı bir alana taşıdı. Akrabalık sistemlerinden yola çıkıp bunlara karşılık düşen aile biçimlerini yeniden tasarlayarak, yeni bir araştırma yolu açtı ve insanlığın tarihöncesi dönemlerine uzanan bir bakış oluşturdu. Bu yöntem geçerlilik kazansaydı, McLennan'ın şirin kurgusu buhar olup uçacaktı.

McLennan teorisini *Primitive Marriage*'in [İlkel Evlilik] yeni basımında⁸ savundu. Kendisi sırf hipotezlere dayalı bir aile tarihini son derece yapay bir biçimde kurarken, Lubbock ve Morgan'dan her bir iddialarını kanıtlamalarını, hem de bir İskoç mahkemesinde kabul edilebilecek kadar itiraz edilemez tutarlılıkta kanıtlar göstermelerini istiyor. Bunu yapan adam, Almanlardaki, annenin erkek kardeşi ile kız çocuğun oğlu arasındaki yakın ilişkiden,⁹ Caesar'ın Britanyalıların kadınlara onar onar ya da on ikişer on ikişer ortak koca olduklarını bildirmesinden ve eski yazarların barbarlardaki kadınlar topluluğuna dair verdiği tüm diğer

8 *Studies in Ancient History*, 1876. (y.n.)

9 Tacitus, *Germania*, s. 20. (y.n.)

bilgilerden, hiç tereddüde kapılmadan tüm bu halklarda çokkocalılığın hüküm sürdüğü sonucunu çıkaran adamla aynı adamdır! Âdeta, iddianamesini sunarken her türlü özgürlükten yararlanan ama avukattan her söylediğini huku-ki açıdan en bilimsel kanıtlarla kanıtlamasını talep eden bir savcuyu dinler gibiyiz.

Grup evliliğinin tamamen bir kuruntu olduğunu öne sürüyor ve böylelikle Bachofen'ın çok gerisine düşüyor. Morgan'daki akrabalık sistemlerinin salt geleneksel nezaket kuralları olduğunu, bu durumun Amerika yerlilerinin bir yabancıya, bir beyaza da erkek kardeş ya da baba diye hitap etmeleriyle kanıtlandığını öne sürüyor. Bunun *anne*, *baba*, *erkek kardeş*, *kız kardeş* gibi tanımların sadece anlamsız hitap biçimleri olduklarını, çünkü Katolik din adamlarına ve manastır başrahiplerine de *baba* ve *anne* diye, keşişlere ve rahibelere, hatta masonlara ve İngiliz meslek birliği mensuplarına da ritüel toplantılarda *erkek kardeş* ve *kız kardeş* diye hitap edildiğini öne sürmekten farkı yoktur. Kısacası, McLennan'ın savunması acınacak derecede zayıftı.

Yine de, bir hususta McLennan hâlâ sorgulanmadı. Onun tüm sisteminin dayandığı egzogam ve endogam “kabileler” karşıtlığı sarsılmadan kaldığı gibi, tüm aile tarihinin genel odak noktası haline geldi. McLennan'ın bu karşıtlığı açıklama çabasının yetersiz olduğu ve kendisinin belirttiği olgularla çeliştiği kabul edildi. Gelgelelim, karşıtlığın kendisi, birinin karılarını kabile içinden aldığı, diğerine ise bunun yasak olduğu, birbirini dışlayan başına buyruk ve bağımsız iki kabile türünün varlığı – kutsal bir hakikat gibi kabul edildi. Örneğin Giraud-Teulon'un *Origines de la famille* (1874) ve hatta Lubbock'un *Origin of Civilisation*, (4. Basım, 1882) kitaplarına bakılabilir.

Bu aşamada Morgan'ın başyapıtı *Eski Toplum* (1877) oraya çıkıyor, güncel çalışmaların temelinde bu kitap yer alıyor. Morgan'ın 1871 yılında henüz belli belirsiz sezdiği şey,

burada tam bir bilinçle geliştirilmiştir. Endogami ve egzogami bir karşıtlık oluşturmıştır; egzogam “kabile”lerin varlığı şimdiye dek hiçbir yerde kanıtlanmamıştır. Ancak grup evliliğinin hâlâ hüküm sürdüğü dönemde –büyük olasılıkla her yerde bir dönem hüküm sürmüştür– kabile anne tarafından kan bağı olan bir dizi gruba, soylara bölünmüştür; bu grupların içinde katı bir evlilik yasağı hüküm sürüyordu, bu yüzden bir soyun erkekleri karılarını kabile içinden alabilseler de, ki almışlardı da, onları kendi soylarının dışından almak zorundaydılar. Böylece soy ne kadar katı bir egzogamsa, soyların tümünü kapsayan kabile de bir o kadar endogamdı. Böylelikle McLennan’ın uydurmalarının son kalıntıları da nihayet bertaraf edilmişti.

Morgan bununla yetinmedi. Amerika yerlilerinin soyları, incelediği alandaki ikinci belirleyici adımı atmasına yaradı; analık hukukuna göre örgütlenmiş bu soylarda, antik uygar halkarda bulduğumuz haliyle, içinden babalık hukukuna göre örgütlenmiş sonraki soyların çıktığı ilk biçimi keşfetti. Şimdiye kadarki tüm tarih yazıcıları için bir bilmece olan Yunan ve Roma soyları, yerlilerin soylarıyla açıklanıyor ve böylelikle bütün bir ilktarih için yeni bir temel bulunmuş oluyordu.

Uygar halklardaki babalık hukukuna dayalı soyun ilk aşaması olarak ilk analık hukukuna dayanan soyunun yeniden keşfedilmesi, prehistorya açısından, Darwin’in evrim teorisinin biyoloji açısından taşıdığı önemle aynı önemdeydi. Bu keşif Morgan’ın ilk kez bir aile tarihi tasarlayabilmesini sağladı, bu tarihte en azından klasik gelişim aşamaları bugünkü malzemenin izin verdiği ölçüde, anahatlarıyla geçici olarak saptanmışlardı. Böylelikle prehistoryanın ilk kez ele alınışıyla yeni bir devrin başladığı herkes için açıktır. Analık hukukuna dayanan soy tüm bu bilimin etrafında döndüğü odak noktası oldu; bu soyun keşfedilmesinden bu yana, neyin, hangi doğrultuda araştırılması ve araştırma sonuçları-

nın nasıl gruplandırılması gerektiği biliniyor. Buna uygun olarak, şimdi bu alanda Morgan'ın kitabındakinden tamamen başka, hızlı ilerlemeler kaydedilmektedir.

Morgan'ın keşifleri şimdi yaygın kabul görmekte veya daha ziyade, İngiltere'deki prehistoryacılar tarafından da benimsenmektedir. Ne var ki, neredeyse hiçbirisi görüşlerdeki bu devrimi Morgan'a borçlu olduğumuzu itiraf etmemektedir. İngiltere'de Morgan'ın kitabı, olabildiğince uzun bir süre yok edici bir suskunlukla karşılanmış, kendisi de, daha önceki başarılarından ötürü kibirli, tepeden bakan bir övgüyle aradan çıkartılmıştır; betimlemesindeki ayrıntılar gayretle tek tek seçilmekte, gerçekten büyük keşifleri hakkında inatla susulmaktadır. *Eski Toplum*'un ilk basımı tükenmiştir; Amerika'da böyle bir çalışmayı kurtarmayacak kadar az satılmıştır; İngiltere'de, öyle görünüyor ki, kitap sistematik olarak engellenmektedir ve bu çığır açıcı yapının hâlâ kitap piyasasındaki mevcut biricik edisyonu Almanca çevirisidir.

Özellikle de bir yanda bizim kabul gören prehistoryacılarımızın yazılarını sırf nezaketen yapılmış sayısız alıntı ve eş dost kayırcılığının başka kanıtlarıyla doldurduğu ortadayken, bu suskunluk nereden kaynaklanıyor? Bu suskunluğun, bir tür sessizce geçiştirerek yok etme komplosu olduğunu görmemek imkânsızdır. Morgan'ın bir Amerikalı olması ve İngiliz prehistoryacıların, malzeme toplamadaki son derece takdire şayan çalışkanlıklarına rağmen, bu malzemeyi düzenlemek ve gruplandırmak için geçerli bakış açıları, kısacası fikirleri bakımından iki dâhiyane yabancıya, Bachofen'a ve Morgan'a muhtaç olmaları nedeniyle mi? Almanlardan yine de hoşlanılabılırdi, ama ya Amerikalılar? Amerikalılar karşısında her İngiliz yurtseverleşir. Birleşik Devletler'de bunun eğlenceli örneklerini gördüm. Şimdi bunun üstüne bir de McLennan'ın İngiliz prehistorya okulunun, âdeta resmen atanmış kurucusu ve önderi olması, onun çocuk katlinden çokkocalılığa ve çalma evliliğinden anaerkil aileye uzanan

yapay tarihsel kurgularından söz etmenin, bir anlamda prehistoryanın görgüsüne dâhil olması geliyor. Birbirlerini mutlaka dışlayan egzogam ve endogam “kabilelerin” varlığından en küçük bir kuşku bile duymanın, affedilemez bir zındıklık olarak kabul edilmesi, yani Morgan’ın tüm bu kutsallaştırılmış dogmaları buharlaştırarak, bir anlamda kutsal şeylere saygısızlık etmiş olması bunlara ekleniyor. Üstüne üstlük, tüm bu dogmaları başka bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar net bir tarzda çürüttü; öyle ki McLennan’ın, şimdiye kadar egzogami ile endogami arasında çaresizce sendeleyip duran müritleri âdeta başlarına vurup “Nasıl bu kadar aptal olabildik ve bunu daha önce biz nasıl bulamadık?!” diye haykırmışlardır.

Ve bu suçlar resmî okulun soğukkanlılıkla görmezden gelmeye itmemiş gibi Morgan, uygarlığı, meta üretimi toplumunu bugünkü toplumumuzun temel biçimini, Fourier’yi anımsatan bir tarzda eleştirmekle kalmayıp bu toplumun gelecekteki bir dönüşümünden Karl Marx’ın sarf edebileceği kelimelerle söz etti. Dolayısıyla McLennan’ın kendisine öfkeyle “tarihsel yöntemin kesinlikle antipatik bulduğu” suçlamasını yöneltmesini ve 1884 gibi geç bir tarihte Bay Profesör Giraud-Teulon’un bunu tasdiklemesini de hak etmişti. Oysa aynı Bay Giraud-Teulon daha 1874’te¹⁰ McLennan’ın egzogamisinin labirentlerinde çaresizce dolanırken, onu ancak Morgan gelip kurtarabilmişti!

Temel antropolojinin Morgan’a borçlu olduğu diğer ilerlemelerden söz etme gereği duymuyorum; bu çalışmanın akışı içinde yeterince ele alındılar. Morgan’ın başyapıtının yayımlanışından bu yana geçen on dört yıl ilk insan toplumunun tarihi hakkındaki malzememizi çok zenginleştirdi; antropologlar, seyyahlar ve meslekten prehistoryacılar karşılaştırmalı hukuk uzmanları da eklendi ve kısmen yeni malzeme, kısmen de yeni görüş açıları getirdiler. Böy-

10 *Origines de la famille...* (y.n.)

lece Morgan'ın bazı hipotezleri tartışmalı hatta geçersiz hale geldi. Ne var ki yeni toplanan bu malzeme Morgan'ın yapıtının büyük öncü fikirlerini yerinden edememiştir. Morgan'ın prehistoryaya getirdiği düzen, anahatlarıyla bugün hâlâ geçerlidir. Hatta bu büyük ilerlemenin müellifi olduğunun gizlenmesi ölçüsünde, gitgide daha çok kabul gördüğü söylenebilir.¹¹

Londra, 16 Haziran 1891
Friedrich Engels

11 Lewis H. Morgan, *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization*, Londra, McMillan and Co., 1877. Kitap Amerika'da basıldı ve Londra'da temin edilmesi dikkate değer ölçüde zordur. Yazar birkaç yıl önce ölmüştür. (y.n.)

I. TARİHÖNCESİ UYGARLIĞIN AŞAMALARI

Morgan, uzmanlık bilgisiyle insanın tarihöncesine belirli bir düzen getirmeye çalışan ilk kişidir; malzemenin önemli ölçüde genişlemesi değişiklikler yapmayı zorunlu kılmadığı sürece, Morgan'ın gruplandırması geçerliliğini şüphesiz koruyacaktır.

Morgan'ı üç ana dönemi oluşturan yabanıllık, barbarlık ve uygarlıktan elbette ilk ikisi ve üçüncüye geçiş ilgilendiriyor. İlk iki dönemi de ihtiyaç maddelerinin üretimindeki ilerlemelere göre, aşağı, orta ve yukarı olmak üzere üç aşamaya ayırıyor; Morgan şöyle diyor:

Bu üretimdeki beceri, insanın üstünlüğü ve doğaya hükmetmesinin derecesi açısından belirleyicidir; tüm canlı varlıklar içinde yalnızca insan gıda maddelerinin üretiminde neredeyse mutlak bir hâkimiyet kurabilmiştir. İnsanın ilerlemesinin tüm büyük dönemleri, az ya da çok, dolaysız olarak geçim kaynaklarının genişlemesiyle örtüşür.

Ailenin gelişmesi de paralel bir gidişat izler, ama bu konuda dönemler arasında çarpıcı değişiklikler sunmazlar.

1. Yabanıllık

i. *Alt aşama:* İnsan türünün (australopithecus) çocukluğu, en azından kısmen ağaçlarda yaşayarak geçmiştir; hâlâ

başlangıçtaki yerleşim alanlarında, tropik ya da subtropik ormanlarda yaşadığı için, büyük yırtıcı hayvanlar karşısında varlığını sürdürebilmiş olması yalnızca bununla açıklanabilir. Meyveler, yemişler ve kökler beslenmesine yarıyordu. Akıcı konuşmanın gelişmesi bu dönemin temel neticesidir. Tarihte bilinen halklardan hiçbirisi artık bu ilk durumda değildi. Bu dönem binlerce yıl sürse de, varlığını doğrudan kanıtlamamıza yarayacak hiçbir kanıtımız yoktur, fakat insanın evrimleşerek hayvanlar âleminden çıktığı bir kez kabul edildiğinde, bu geçiş döneminin varsayılması kaçınılmazdır.

ii. *Orta aşama*: Balıkların (buna yengeçleri, midyeleri ve diğer su hayvanlarını da dâhil ediyoruz) besin olarak değerlendirilmesiyle ve ateşin kullanılmasıyla başlar. İkisi birbirinden ayrı düşünülemez, çünkü balıklarla beslenmek ancak ateş sayesinde tam olarak mümkündür. Bu yeni besinle birlikte insanlar iklimden ve yerellikten bağımsız hale geldi; akarsuları ve kıyıları izleyerek, yabanılken bile yer yüzünün büyük bir bölümüne yayılabildiler. Bu göçlerin kanıtı hepsi ya da çoğu “paleolitik” denen erken taş devrine ait tam işlenmemiş, bilenmemiş taş aletlerin her kıtaya yayılmış olmasıdır. Yeni yerleşilen bölgeler ve kesintisiz faal olan icat dürtüsü ve sürtme yoluyla ateş elde etme, insanı yeni tür besinler bulmaya sevk etti; örneğin nişasta içeren kökler ve yumrular, sıcak külde ya da pişirme çukurlarında (yer fırınları) pişiriliyordu. İlk silahların, balta ve mızrakların icat edilmesiyle birlikte, yabanıl hayvanlar da zaman zaman bu yiyeceklere ekleniyordu. Kitaplarda boy gösteren, münhasıran avcı halklar, yani *yalnızca* avlanarak yaşayanlar, hiçbir zaman var olmamıştır; avın sonuçları son derece belirsizdir. Beslenme kaynaklarının sürekli belirsizliği yüzünden, bu aşamada yamyamlık ortaya çıkmış ve bu tarihten itibaren uzun süre devam etmiş görünmektedir. Avustralyalılar ve Polinezyalılar bugün hâlâ yabanıllığın bu orta aşamasındadırlar.

iii. *Üst aşama:* Ok ve yayın bulunuşuyla başlar, böylelikle yaban hayvanları düzenli besin haline gelir; avlanmak da normal iş dallarından birisi olur. Yay, kiriş ve ok zaten icadı uzun sürmüş; tecrübe birikimi ve keskinleşmiş zekâ ve dolayısıyla bir dizi başka buluşu bilmeyi gerektiren karmaşık araçlardır. Gerçi kiriş ve yayı bilen ama henüz çömlekçilik sanatını (Morgan'a göre barbarlığa geçiş olarak tarihlenir) bilmeyen halkları karşılaştırırsak, pratikte şimdiden köy yerleşimlerinin birkaç ilk başlangıcını, yaşamı idame ettirme araçlarının üretimine bir ölçüde hâkim olmayı, ahşap kap ve araçları, ağaç kabuğu lifleriyle (dokuma tezgâhı olmadan) yapılan parmak dokumacılığını, ağaç kabukları ya da kamışlarla örülmüş sepetleri, yontulmuş taş aletleri görürüz. Çoğu yerde, ateş ve taş balta sayesinde tek bir ağaç gövdesinden yapılan kayıklar ve yer yer ev inşası için kiriş ve kereste de üretilmiştir. Tüm bu ilerlemeleri örneğin Amerika'nın kuzeybatısındaki ok, ve yayı bilen ama çömlekçilikten habersiz yerlilerde görüyoruz. Yabanıllık için ok ile yay, barbarlık için demir ile kılıç ve uygarlık içinse ateşli silahlar belirleyici silahlardı.

2. Barbarlık

i. *Alt aşama:* Çömlekçiliğin başlamasına tarihlenir. Birçok örnekte bu kanıtlanmıştır ve muhtemelen ilk olarak sepetleri ya da ahşap kapları ateşe dayanıklı kılmak amacıyla kille kaplama alışkanlığından doğmuştur; çok geçmeden, şekillendirilmiş kilin içinde kap olmadan da aynı işlevi gördüğü anlaşılmıştır.

Şimdiye kadar, herhangi bir yer ayrımı yapmadan, belli bir dönemde bütün halklar için geçerli olan bir gelişmenin genel hatlarını izleyebildik. Barbarlığın başlamasıyla birlikte, iki büyük kıtanın farklı doğal yeteneklerinin öne

çıktığı bir aşamaya ulaştık. Barbarlık döneminin karakteristik özelliği hayvanların evcilleştirilip beslenmesi ve bitki yetiştirilmesidir. Şimdi Eski Dünya denen doğu yarımkürede, evcilleştirmeye elverişli tüm hayvanlar ve biri hariç, ekilebilir tüm tahıl cinsleri bulunuyordu; batı yarımkürede, Amerika'da evcilleştirilebilir memeli hayvanlardan yalnızca lama vardı ve o da yalnızca güneyin bir bölümünde yaşıyordu; tarım tahıllarından da yalnızca bir tanesi ama en iyisi, mısır bulunuyordu. Doğal koşullardaki bu farklılıklar yüzünden iki yarımkürenin halkları kendi yoluna gitti ve her ikisi için de belli aşamaları farklı dönüm noktaları belirledi.

ii. *Orta aşama:* Doğu'da ev hayvanlarının evcilleştirilmesiyle, Batı'da sulama yoluyla besleyici bitki tarımının yapılması ve kerpicin (güneşte kurutulmuş tuğlaların) ve taşların bina yapımında kullanılmasıyla başlar.

Bu aşamanın, Avrupalıların fethine kadar hiçbir yerde aşılamadığı Batı'yla başlayalım.

Barbarlığın alt aşamasındaki yerlilerde (Mississippi'nin doğusunda bulunanların tümü bunlara dâhildir) keşfedildikleri sırada bahçelerde belirli bir mısır ve belki, beslenmelerinin önemli bir unsurunu oluşturan kabak, kavun ve diğer bahçe bitkilerinin tarımı yapıyordu; ahşap evlerde, kazıklarla çevrili köylerde yaşıyorlardı. Kuzeybatı kabileleri, özellikle de Columbia Nehri bölgesindekiler, henüz yabanıllığın üst aşamasındaydılar ve çömlekçiliği de herhangi bir bitki tarımını da bilmiyorlardı. Buna karşılık New Mexico'da *pueblo* denen yerlerde yaşayan yerliler, Meksikalılar, Orta Amerikalılar ve Perulular, fetih sırasında barbarlığın orta aşamasındaydılar; kerpiç ya da taştan kale gibi evlerde oturuyor, suni sulama yaptıkları bahçelerde mısır, ayrıca yine konuma ve iklime göre farklı besleyici bitkiler yetiştiriyorlardı, bu bitkiler onların ana beslenme kaynağını oluşturuyordu, hatta bazı hayvanları –Meksikalılar hindi ve başka

kuşları, Perulular lamayı– evcilleştirmişti. Ayrıca metalleri işlemeyi biliyorlardı, demir hariç, bu yüzden de taş silahlardan ve taş aletlerden vazgeçememişlerdi. Sonra, İspanyolların fethi, tüm bağımsız gelişmeyi sekteye uğrattı.

Doğu’da barbarlığın orta aşaması süt ve et veren hayvanların evcilleştirilmesiyle başladı, oysa bitki tarımının burada henüz bu dönemin sonlarına kadar bilinmediği görülüyor. Büyükbaş hayvanların evcilleştirilip beslenmesi ve büyük sürülerin oluşturulması, Aryanların ve Samilerin geri kalan barbarlar kitlesinden ayrılmasına neden olmuş görünüyor. Avrupalı ve Asyalı Aryanlarda büyükbaş hayvan adları hâlâ ortaktır, ama tarım bitkilerinin adlarında neredeyse hiçbir benzerlik yoktur.

Sürülerin oluşturulması, uygun yerlerde çoban yaşamına yol açtı: Fırat ve Dicle’nin otlak ovalarındaki Samilerde, Hindistan ovalarındaki Aryanlarda, Ceyhun ile Seyhun ve Don ile Dinyeper ovalarındakilerde. Bu gibi otlak ülkelerin sınırlarında ilk önce büyükbaş hayvanların evcilleştirilmesi gerçekleştirilmiş olmalıdır. Böylece çoban halkların, daha sonraki kuşakların gözünde, insan soyunun beşiği olmak şöyle dursun, tam tersine yabancı ataları için ve hatta barbarlığın alt aşamasındaki insanlar için bile, neredeyse yaşanamaz bölgelerden geldikleri anlaşılmaktadır. Bu orta aşamadaki barbarlar çoban yaşamına bir kez alışınca, otların yetiştiği akarsu ovalarından atalarının yurdu olan yerlere, orman bölgelerine geri dönmek akıllarının ucundan bile geçmemiştir. Hatta Samileri ve Aryanları, daha kuzeye ve daha batıya doğru ilerlediklerinde bile, tahıl tarımı sayesinde hayvanlarını bu elverişsiz topraklarda besleyebilecek ve özellikle kışlayabilecek düzeye gelmelerinden önce, Batı Asya ve Avrupa’daki ormanlık yörelere çekmek olanaksızdı. Tahıl tarımı yüksek ihtimalle burada ilk önce hayvanlar için yem ihtiyacından doğmuş ve ancak daha sonra insan beslenmesinde önem kazanmıştır.

Aryan ve Samilerde et ve sütün gibi gıdaların bol olması ve bunların özellikle çocukların gelişimi üzerindeki etkisi, bu her iki ırkın üstün gelişimine bağlanabilir. Pratikte New Mexico'nun hemen hemen salt bitkisel besinle sınırlı olan *pueblolarında* yaşayan yerlileri, barbarlığın alt aşamasındaki et ve balık yiyen yerlilerden daha küçük bir beyne sahiptirler. Her halükârda, bu aşamada yamyamlık yavaş yavaş ortadan kalkmakta ve yalnızca dinî bir adım olarak ya da bununla hemen hemen özdeş bir biçimde, büyü işlemi olarak varlığını sürdürmektedir.

iii. *Üst aşama:* Demir filizinin ergitilmesiyle başlar ve harflere dayalı yazının bulunmasıyla ve bunların yazılı kayıtlarda kullanılmasıyla uygarlığa kadar sürer. Söylediğimiz gibi, bağımsız olarak yalnızca doğu yarımkürede yaşanmış bu aşama, üretimdeki ilerleme bakımından, daha önceki tüm aşamaların toplamından daha zengindir. Kahramanlar Çağı'nın Yunanları, Roma'nın kuruluşundan hemen önceki İtalyan kabileleri, Tacitus döneminin Almanları ve Vikingler döneminin Normanları bu aşamadaydı.

Burada her şeyden önce, büyük aşamadaki tarla işleme-yi, tarla tarımını mümkün kılan ve böylelikle gıda maddelerinde o zamanki koşullar açısından pratikte sınırsız bir artışı mümkün kılan, büyükbaş hayvanların çektiği demir saban çıkıyor karşımıza; böylelikle daha önce demir balta ve demir kürek olmadan büyük ölçekte gerçekleştiremeyen, ormanın kesilip tarlaya ve otağa dönüştürülmesini de görüyoruz. Böylelikle nüfus hızla artmış ve küçük bir alanda yoğun bir nüfusun yaşaması söz konusu olmuştur. Tarla tarımından önce, yarım milyon insan tek bir merkezî yönetim altında birleşmişse, koşulların son derece istisnai olması gerekir; muhtemelen bu hiç gerçekleşmemiştir.

Barbarlığın üst aşamasının en parlak dönemi, Homeros'un şiirlerinde, özellikle *İlyada*'da çıkıyor karşımıza. Gelişmiş demir aletler, körük, el değirmeni, çömlekçi

tornası, zeytinyağı ve şarap yapımı, sanata dönüşmekte olan gelişkin bir metal işlemeciliği, araba ve savaş arabası yapımı, kırımlar ve geçme tahtalarla gemi yapımı, bir sanat olarak mimarlığın ilk adımları, surlarla çevrili kuleleri ve mazgal dişleriyle şehirler, Homeros'un destanı ve mitolojinin tamamı – bunlar Yunanların uygarlığa geçerken barbarlıktan devraldığı başlıca mirastır. Bunları, aynı kültür aşamasının başında yer alan Cermenlerin Caesar'daki ve hatta Tacitus'daki be-timlenişleriyle kıyasladığımızda, barbarlığın üst aşamasının üretimde nasıl bir gelişim zenginliğini kapsadığını görürüz.

Morgan'ı izleyerek, insanlığın yabanılıktan ve barbarlıktan geçerek uygarlığın başlarına doğru nasıl bir gelişim gösterdiğine dair verdiğim bu kısa tarif, yeni ve hele de doğrudan üretimden alınmış tartışılmaz özellikler açısından yeterince zengindir. Yine de, yolculuğumuzun sonunda önümüze serilecek olan görüntüyle kıyaslandığında mat ve eksik görünecektir; barbarlıktan uygarlığa geçişi ve ikisi arasındaki çarpıcı zıtlığı tam olarak göstermek ancak o zaman mümkün olacaktır. Şimdilik Morgan'ın ayrımını şöyle genelleyebiliriz: Yabanılık ağırlıklı olarak insanın hazır doğal ürünlere sahip olduğu dönemdir, insanlığın yapay ürünleri ağırlıklı olarak bu sahiplenmenin yardımcı araçlarıdır. Barbarlık hayvancılığın ve tarlalarda tarım yapmanın öğrenildiği dönemdir, doğal ürünlerin üretimini insan faaliyetiyle artırma yöntemlerinin öğrenildiği dönem. Uygarlık insanın doğa ürünlerini daha iyi işlemeyi öğrendiği, asıl endüstri ve sanat dönemi.

II. AÎLE

Yaşamının büyük bölümünü bugün hâlâ New York eyaletinde yerleşik olan İrokualar arasında geçirmiş ve onların kabilelerinden biri (Senekalar) tarafından üyeliğe kabul edilmiş olan Morgan, İrokualarda, onların gerçek aile ilişkileriyle çelişen bir akrabalık sisteminin geçerli olduğunu gördü. İrokualarda, Morgan'ın "çiftlenme ailesi" olarak tanımladığı, her iki tarafın da kolayca sona erdirebildiği tekeşli evlilik biçimi hüküm sürüyordu. Evli çiftin çocukları böylece biliniyor ve herkesçe tanınıyordu. Kime baba, anne, erkek çocuk, kız çocuk, erkek kardeş, kız kardeş deneceğine dair hiçbir kuşku olamazdı. Ancak bu ifadelerin pratikteki kullanımı, bununla çelişiyordu. Bir İrokua erkeği, yalnızca kendi çocuklarına değil, erkek kardeşlerinin çocuklarına da *oğullarım* veya *kızlarım* der; bu çocuklar da ona *baba* derler. Buna karşılık, kız kardeşinin çocuklarına *kız yeğenlerim* veya *erkek yeğenlerim* der. Bunun tersine, bir İrokua kadını, kendi çocuklarının yanı sıra, kız kardeşlerinin çocuklarına da *oğullarım* veya *kızlarım* der, onlar da kendisine *anne* derler. Buna karşılık bu kadın, erkek kardeşlerinin çocuklarına hâlâ *kız yeğenlerim* veya *erkek yeğenlerim* der; kendisine de *onların halası* denir. Aynı şekilde, erkek kardeşlerin çocukları kendi aralarında birbirlerine *erkek kardeş* veya *kız kardeş* derler; kız kardeşlerin çocukları da öyle. Buna karşılık, bir kadının çocukları ve onun erkek kardeşinin çocukları birbirlerine karşılıklı *kuzen* veya *kuzin* derler. Bunlar sadece

boş birer addan ibaret değildir, kan bağıının derecelerindeki yakınlık-uzaklık, eşitlik ve farklılık mefhumlarının ifadeleridir; bu mefhumlar, tek bir bireyin birbirinden farklı yüzlerce akrabalık ilişkisini ifade edebilen kusursuzca geliştirilmiş bir akrabalık sisteminin temelini oluştururlar. Bu sistem tüm Amerika yerlilerinde (şimdiye kadar istisna bulunamamıştır) tamamen geçerli olduğu gibi, Hindistan'ın ilk sakinlerinde, Dekan'daki Drawi kabilelerinde ve Hindistan'daki Gaura kabilelerinde de hemen hemen birebir geçerlidir. Güney Hindistan Tamilleri ve New York eyaletindeki Seneka-İro-kuaları iki yüzden fazla akrabalık ilişkisi için hâlâ aynı akrabalık ifadelerini kullanmaktadır. Tüm Amerika yerlilerinde olduğu gibi bu yerli kabilelerde de, geçerli aile biçiminden kaynaklanan ilişkiler, akrabalık sistemiyle çelişmektedir.

Peki, bunu nasıl açıklamalı? Tüm yabanıl ve barbar halklarda akrabalığın toplum düzeninde oynadığı belirleyici rol karşısında, bu kadar yaygın bir sistemin önemi deyimlerle ortadan kaldırılamaz. Amerika'da genel bir geçerliliğe sahip olan, Asya'da tamamen farklı bir ırka mensup halklarda da var olan, az ya da çok değişmiş biçimlerde Afrika ve Avustralya'da da sık rastlanan böyle bir sistemin, McLennan'ın yapmayı denediği gibi, yok olduğunun söylenmesi, sanki yokmuş gibi hakkında hiç konuşulmaması değil, tarihsel olarak açıklanması gerekir. Baba, çocuk, erkek kardeş, kız kardeş isimleri birer unvandan ibaret değildir, aksine son derece belirli, çok ciddi karşılıklı yükümlülükleri beraberinde getirirler; bu yükümlülüklerin toplamı o halkların toplum yapısının önemli bir bölümünü oluşturur. Sonunda gereken açıklama bulundu. Sandviç Adaları'nda (Hawaii) daha bu yüzyılın ilk yarısında, tam da Amerikan-Eski Hint akrabalık sisteminin gerektirdiği gibi, babalar ve anneler, erkek ve kız kardeşler, oğullar ve kızlar, amcalar ve halalar, kuzenler ve kuzinler sunan bir aile biçimi vardı. Oysa ne tuhaftır ki Hawaii'de geçerli olan akrabalık sistemi

de yine, orada pratikte var olan aile biçimiyle uyumlu değildi. Yani orada, istisnasız tüm kardeş çocukları erkek ve kız kardeştir ve yalnızca annelerinin ve onların kız kardeşlerinin değil, ya da babalarının ve onların erkek kardeşlerinin değil, fark gözetmeksizin ebeveynlerinin tüm kardeşlerinin ortak çocukları olarak kabul edilirler. Yani, Amerikan akrabalık sistemi, Amerika’da artık var olmayan, Hawaii’de hâlâ gerçekten bulduğumuz daha ilkel aile biçimini gerektiriyorsa, diğer yandan Hawaii akrabalık sistemi de bize artık hiçbir yerde varlığını kanıtlamayacağımız ama var olması *gereken*, aksi halde söz konusu akrabalık sisteminin ortaya çıkamayacağı daha eski bir aile biçimine işaret etmektedir. “Aile,” diyor Morgan, “etkin unsurdur; asla durağan değildir, toplum alt bir koşuldan daha yüksek bir konuma ilerledikçe o da alt bir biçimden daha yüksek bir biçime doğru ilerler. Buna karşılık, akrabalık sistemleri edilgindir; yalnızca uzun zaman aralıklarında ailenin zamanın akışı içinde yaptığı ilerlemeyi kaydeder ve ancak aile kökten değiştikten sonra kökten değişir.”

“Öte yandan,” diye ekliyor Marx, “genel olarak siyasi, hukuki, dinî, felsefi sistemlerde de durum aynıdır.” Aile varlığını sürdürürken, akrabalık sistemi kemikleşir ve bu sistem bir alışkanlık halinde devam ederken, aile onun içinde serpilir. Gelgelelim, Cuvier’nin Paris’te bulunduğu, bir hayvan iskeletine ait kesekemiğinden, bunun bir keseli hayvana ait olduğu ve bir zamanlar o yörede artık nesli tükenmiş keseli hayvanların yaşadığı sonucunu çıkarabildiği kesinlikle, biz de tarihsel olarak günümüze ulaşmış bir akrabalık sisteminde, bu sisteme karşılık gelen, artık ortadan kalkmış bir aile biçiminin bir zamanlar var olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Yukarıda anılan akrabalık sistemleri ve aile biçimleri, şimdi hâkim olan sistemlerden, her çocuğun birden fazla babasının ve annesinin oluşuyla ayrılır. Hawaii ailesinin

karşılık geldiği Amerikan akrabalık sisteminde, erkek ve kız kardeşler aynı çocuğun babası ve annesi olamaz, oysa Hawaii akrabalık sistemi tam tersine bunun kural olduğu bir aileyi gerektirir. Burada, şimdiye kadar genellikle tek geçerli biçim olarak kabul edilenle doğrudan doğruya çelişen bir dizi aile biçimiyle karşılaşyoruz. Geleneksel düşünce, yalnızca tekeşli evliliği, bunun yanı sıra bir erkeğin çokkarırlılığını, olsun olsun bir kadının çokkocalılığını biliyor ve ahlâkçı bir cahile yakışır biçimde davranıp pratiğin, resmî toplumun buyurduğu bu sınırları sessizce ama utanmadan ihlal ettiği konusunu susarak geçiştiriyor. Buna karşılık, ilkel durumların incelenmesi bizi erkeklerin çokkarırlılık, kadınların da çokkocalılık yaşadığı ve bu yüzden ortak çocukların da eşlerin hepsine birden ait kabul edildiği durumlara götürüyor; bu durumlar da yine tekeşli evlilikle birlikte tamamen ortadan kalkana dek, bir dizi değişiklikten geçmişlerdir. Bu değişiklikler, ortak evlilik bağının kapsadığı ve başlangıçta çok geniş olan çemberin gitgide daraldığı ve sonunda yalnızca, bugün hâkim olan tekeşli çifte yer verecek tarzda gerçekleşmişlerdir.

Morgan böylelikle, ailenin tarihini geriye doğru kurarken, bir kabile içinde sınırlanmamış cinsel ilişkinin hüküm sürdüğü, öyle ki her kadının her erkeğe ve her erkeğin her kadına eşit ölçüde ait olduğu bir ilk durum hakkında meslektaşlarının çoğunluğuyla görüş birliğine varıyor. Böyle bir ilk durumdan, daha önceki yüzyılda, ama yalnızca genel ifadelerle söz edilmiştir; ancak Bachofen bunu ciddiye almış ve bu durumun izlerini tarihsel ve dinî aktarımlarda aramıştır – bu da onun büyük katkılarından biriydi. Biz bugün, Bachofen'ın bulduğu bu izlerin hiçbir şekilde kualsız bir cinsel ilişkiye değil, çok daha geç bir biçime, grup evliliğine işaret ettiğini biliyoruz. Söz konusu ilkel toplum aşaması, eğer gerçekten var olmuşsa, öyle eski bir döneme aittir ki, sosyal fosillerde, bugüne kadar gelmiş yabanılların

bir zamanki varoluşlarına dair *doğrudan* kanıtlar bulmayı beklememiz çok zordur. Bachofen'in katkısı, bu soruyu incelenmek üzere ön plana çıkarmış olmasıdır.¹

Son zamanlarda insanın cinsel yaşamının bu başlangıç aşamasını yokmuş gibi görmezden gelmek moda oldu. İnsanlığı bu "ayıp"tan kurtarmak istiyorlar. Üstelik, her türlü doğrudan kanıt eksikliğinin yanı sıra, özellikle hayvanlar âleminin geri kalanına örnek olarak başvuruluyor; Letourneau² hayvanlar âleminin geri kalanından çok sayıda örneği bir araya getirdi, buna göre burada da tamamen kuralsız bir cinsel ilişkinin daha alt bir aşamaya ait olması gerekiyor. Tüm bu olgulardan, yalnızca insan ve en eski dönemlerdeki yaşam koşulları hakkında hiçbir şeyi kesinlikle kanıtlamadıkları sonucunu çıkarabilirim. Omurgalı hayvanlardaki uzun süreli çiftlenmeler, fizyolojik nedenlerle, örneğin kuşlarda, dişi kuşun kuluçka döneminde yardıma muhtaç oluşuyla yeterince açıklanıyor; kuşlarda görülen sadık monogami örnekleri insanlar için hiçbir şeyi kanıtlamaz, çünkü insanlar kuşlardan gelmemektedir. Ve katı bir monogami tüm erdemlerin doruk noktasını oluşturuyorsa, zafer, 50-200 proglotitisi ya da halkasının her birinde eksiksiz birer dişi ve erkek cinsel aygıtı sahip olan ve tüm ömrünü, bu dilimlerden her birinin kendi kendisini döllemesiyle geçiren tenyaya aittir. Memeli hayvanlarla sınırlandırırsak, orada

1 Bachofen, keşfettiği ya da daha ziyade tahmin ettiği şeyi ne kadar az anladığını, bu ilk durumu *hetairizm* olarak tanımlayışıyla gösteriyor. Bu sözcüğü ortaya attıklarında hetairizm [kibar fahişelik] Yunanlara, bekâr ya da tekeşli evlilik içindeki erkeklerin evli olmayan kadınlarla ilişkiye girmesini ifade ediyordu ve daima bu ilişkinin dışında gerçekleşen belirli bir evlilik biçimini varsayıyordu ve fahişeliği şimdiden, en azından bir olanak olarak kapsıyordu. Bu sözcük başka bir anlamda hiçbir zaman kullanılmamıştır ve burada onu, Morgan'ın kullandığı anlamda kullanıyorum. Bachofen'in son derece önemli keşifleri, onun tarihsel olarak oluşmuş erkek ve kadın ilişkilerinin kaynağını her defasında onların gerçek yaşam koşullarının değil, insanların dinî tasavvurlarının oluşturduğu kuruntusuyla, her yerde inanılmaz ölçüde mistik bir havaya sokulmuştur. (y.n.)

2 *L'évolution du mariage et de la famille*, 1888. (y.n.)

cinsel yaşamın tüm biçimlerini, kuralsızlığı, grup evliliğini andıranları, çokkarınlılığı, tekeşli evliliği buluruz; yalnızca tekkocalılık eksiktir, bunu yalnızca insanlar başarabilmiştir. En yakın akrabalarımız olan antropoid maymunlar bile, erkek ve dişi hayvanların gruplaşmasında olası tüm çeşitliliği sunuyorlar bize; daha dar sınırlar çizer ve yalnızca dört insansı maymunu incelersek, Letourneau bize yalnızca onların kâh monogam kâh poligam olduklarını söyleyebiliyor; Saussure ise Giraud-Teulon'un kitabında monogam olduklarını öne sürüyor. Westermarck'ın³ dile getirdiği, insansı maymunların monogamlığına dair iddialar da uzun süredir hâlâ kanıtlanmamıştır. Kısacası, haberler, dürüst Letournau'nun itiraf ettiği gibidir:

Ayrıca memeli hayvanlarda zihinsel gelişim ile cinsel ilişki biçimi arasında kesinlikle katı bir bağlantı yoktur.

Ve Espinas⁴ açık açık söylüyor:

Sürü, hayvanlarda gözlemleyebileceğimiz en yüksek sosyal gruptur. Öyle görünüyor ki, ailelerden oluşmuştur, ama ta başından itibaren aile ile sürü çatışır, ikisi ters orantılı gelişir.

Yukarıda söylenenlerin gösterdiği gibi, antropoid maymunların aile ve diğer sosyal grupları hakkında kesin bir bilgimiz hemen hemen hiç yoktur; veriler birbirleriyle doğrudan çelişiyor. Buna da şaşmamak gerekir. Yabanıl insan kabileleri hakkındaki bilgilerimiz bile ne kadar çelişkili, eleştirel sınama ve ayıklamaya ne çok muhtaçtırlar; oysa maymun toplumlarını gözlemlemek insanları gözlemlemekten daha zordur. Dolayısıyla, bu gibi kesinlikle güvenilmez bilgilerden herhangi bir sonuç çıkarmayı şimdilik reddetmeliyiz.

3 *The History of Human Marriage*, Londra 1891. (y.n.)

4 *Des sociétés animales*, 1877. (y.n.)

Buna karşılık Espinas'tan alıntılanan cümle bize daha iyi bir dayanak noktası sunuyor. Sürü ve aile, gelişmiş hayvanlarda birbirlerini tamamlamaz, karşıtlık oluştururlar. Espinas erkek üyelerin kızışma dönemindeki kıskançlığının, her dostane sürüyü nasıl gevşettiğini ya da geçici olarak dağıttığını çok güzel anlatıyor:

Aile bağlarının kuvvetli olduğu yerde sürüler ancak istisnai koşullarda oluşur. Buna karşılık, özgür cinsel ilişkinin ya da poligaminin hüküm sürdüğü yerde, sürü âdeta kendiliğinden ortaya çıkar... Bir sürünün ortaya çıkabilmesi için, aile bağlarının gevşemiş ve bireyin yeniden özgürleşmiş olması gerekir. Bu yüzden kuşlarda, örgütlenmiş sürüleri çok nadiren buluyoruz... Buna karşılık memeli hayvanlarda, tam da burada birey aile içinde eriyip yok olmadığı için, bir ölçüde örgütlenmiş toplumlar görüyoruz... Dolayısıyla sürünün birlik duygusunun ortaya çıkışındaki en büyük düşmanı, ailenin birlik duygusu olabilir. Söylemekte hiçbir sakınca görmüyoruz: Aileden daha büyük bir toplum biçimi gelişmişse, bu ancak, esaslı bir değişiklik yaşamış aileleri içine almasıyla olabilir; aynı zamanda bu ailelere bu sayede, sonsuz elverişli koşullar altında kendilerini yeniden kurabilme imkânı da tanınmıştır.⁵

Buradan, insan toplumları hakkında çıkarımda bulunmak için, hayvan toplumlarının kesinlikle değerli oldukları anlaşılıyor – ama bu yalnızca negatif bir değerdir. Gelişmiş omurgalı hayvan, bildiğimiz kadarıyla yalnızca iki aile biçimi tanımaktadır: Çokkarıllık ya da tekeşlilik, her ikisinde de yalnızca *bir* yetişkin erkeğe, yalnızca *bir* kocaya izin vardır. Erkek üyenin, aynı zamanda ailenin başını ve sınırını da oluşturan kıskançlığı, hayvan ailesini sürüyle kar-

5 Espinas, aktaran Giraud-Teulon, *Origines du mariage et de la famille*, 1884, s. 518/520. (y.n.)

şıtlık içine sokar; daha üst bir toplumsal biçim olan sürü, erkeklerin kıskançlığı sayesinde birinde olanaksızlaştırılır, diğerinde ise gevşetilir ya da kızışma döneminde dağıtılır, en iyi durumda sürünün gelişimi engellenir. Tek başına bu bile hayvan ailesinin ve ilk insan toplumunun bağdaşmaz şeyler olduğunu, hayvanlıktan yükselmeye çalışan ilk insanların aileyi ya hiç bilmediklerini ya da olsa olsa, hayvanlarda görülmeyen bir aileyi tanıdıklarını kanıtlamak için yeterlidir. Westermarck'ın, avcı raporlarına dayanarak gorillere ve şempanzelere atfettiği gibi, tekeşli bir çiftten daha yüksek bir toplumsal gruba mensup olmayan, evrimleşen insan kadar savunmasız bir hayvan yalıtılmışlık koşullarında dahi kısmen zorlanırdı. Hayvan olmanın ötesine geçmeye çalışan insanın gelişimi, doğanın gösterdiği bu en büyük ilerlemenin gerçekleştirilmesi için bir unsura daha ihtiyaç vardı: Tek başına bir üyede eksik olan savunma yetisinin, sürünün birleşik gücü ve işbirliği ile telafi edilmesi. İnsanlığa geçiş antropoid maymunların günümüzde içinde yaşadıkları koşullara bakılarak açıklanamazdı kesinlikle; bu maymunlar daha ziyade evrimin yolundan sapmış ve adım adım yok olan ya da en azından dejenere olmuş izlenimi veriyorlar. Onların aile biçimleriyle ilk insanın aile biçimleri arasında paralellikler kurmayı reddetmek için, tek başına bu durum bile yeterlidir. Yetişkin erkeklerin birbirlerine tahammül etmesi, kıskançlıktan azade olmak, hayvanın insana dönüşmesinin yegâne ortamını oluşturan daha büyük ve daha kalıcı grupların kurulmasının ilk koşuluydu. Aslında pratikte, tarihte yadsınamaz bir biçimde varlığını kanıtladığımız ve bugün hâlâ belli yerlerde inceleyebildiğimiz en eski, en ilkel aile biçimi olarak neyi buluyoruz? Grup evliliğini, yani bütün bir erkek grubuyla bütün bir kadın grubunun birbirlerine karşılıklı sahip oldukları, kıskançlığa çok az yer bıraktıkları biçimi. Ayrıca, daha sonraki gelişme aşamasında, her türlü kıskançlığa tamamen ters düşen ve bu yüzden hayvanlarda olmayan

çokkocalılığın istisnai bir biçimini buluyoruz. Ama bildiğimiz grup evliliği biçimlerine öylesine kendine özgü karmaşık koşullar eşlik etmektedir ki, bu koşullar zorunlu olarak cinsel ilişkinin daha eski, daha basit biçimlerine ve böylece son tahlilde hayvanlıktan insanlığa geçişe karşılık düşen bir kuralsız ilişki dönemine işaret etmektedirler; böylece hayvan evliliklerine yapılan göndermeler yine, tam da bizi kendisinden sonsuza dek uzaklaştırmalarını beklediğimiz o noktaya getirmektedir.

Peki, kuralsız cinsel ilişki de ne demektir? Şimdi ya da daha önce geçerli olan yasakların geçerli olmaması demektir. Kıskançlık engelinin yıkıldığını zaten gördük. Kesin olan bir şey varsa, o da kıskançlığın görece geç gelişmiş bir duygu olduğudur. Aynı durum, ensest düşüncesi için de geçerlidir. Başlangıçta kız ve erkek kardeşler karıkoca oldukları gibi, ebeveynler ile çocukları arasındaki cinsel ilişkiye de birçok halkta günümüzde hâlâ izin verilmektedir. Bancroft⁶ bu durumun Bering Boğazı'ndaki Kaviatlarda, Alaska'daki Kadiaklarda, İngiliz Kuzey Amerika'sının iç bölgelerindeki Tinnehlerde bulunduğunu gösteriyor; Letourneau Chippe-way yerlilerinden, Şili'deki Cuculardan ve Karayiplerden, Hindîçin'deki Karenlerden aynı olguya ilişkin bulguları bir araya topluyor; eski Yunan ve Romalıların Partriler, Persler, İskitler, Hunlar vb. hakkında anlattıkları da cabası. Ensest icat edilmeden önce (bir icattır, üstelik son derece değerlisinden) ebeveynle çocuğu arasındaki cinsel ilişki en çok farklı kuşaklara mensup diğer kişiler arasındaki ilişki kadar nefret uyandırıcı olabilirdi; bu durum da günümüzde en tutucu ülkelerde bile büyük bir infial uyandırmadan gerçekleşmektedir; hatta altmış yaşın üstündeki ihtiyar "bakireler" bazen, yeterince zenginseler, yaklaşık otuz yaşlarındaki genç erkeklerle evleniyorlar. Bildiğimiz ilk aile biçimlerinden, onlarla bağlantılı ensest düşüncelerini –bizimkinden tamamen farklı

6 *The Native Races of the Pacific States of North America*, Cilt I, 1875. (y.n.)

olan ve bunlarla sık sık doğrudan çelişen düşünceleri— çıkarırsak, yalnızca kuralsız olarak tanımlanabilecek bir cinsel ilişki biçimine varırız. Fakat bu gündelik pratik için kesinlikle genel bir karma çiftlenme anlamına gelmez. Geçici tekeşli çiftlenmeler kesinlikle dışlanmış değildir, şimdi grup evliliği dâhilindeki örneklerin bile çoğunluğunu oluştururlar. Böyle bir ilk durumu yadsıyan en yeni yazarlardan Westermarck, iki cinsin de çocuk doğuncaya kadar çift olarak kaldıkları bu durumu “evlilik” olarak tanımlıyor; o halde, bu türden evliliğin kuralsız cinsel ilişki durumunda da, kuralsızlığın, yeni ahlâk tarafından çizilmiş cinsel ilişki sınırlarının yokluğuyla çelişmeden de pekâlâ gerçekleşebileceğini söylemek gerekir. Belli ki Westermarck kuralsızlığın *bireysel eğilimleri bastırmayı da kapsadığı*, öyle ki *en sahici biçiminin fuhuş olduğu* görüşünden yola çıkıyor.

Bana öyle geliyor ki, kendisine genelev gözüyle bakıldığı sürece, ilk durumları herhangi bir şekilde anlamak olanaksızdır. Grup evliliğini ele alırken bu hususa döneceğiz.

Morgan’a göre, kuralsız ilişkilerin bu ilk durumundan, muhtemelen çok erkenden, şu evlilik biçimleri gelişti:

1. Kan Bağına Dayalı Aile, Ailenin İlk Aşaması

Burada evlilik grupları nesillere göre ayrılmıştır: Aile sınırları içindeki tüm büyükbabalar ve tüm büyükannelerin hepsi birbirlerinin kocası ve karısıdır, onların çocukları da, yani babalar ve anneler de, bunların çocukları da üçüncü bir ortak eşler çemberi oluştururlar. Bu aile biçiminde yalnızca atalar ve onların ardından gelen kuşaklar, ebeveynler ve çocuklar evliliğin hak ve yükümlülüklerinin (böyle diyebiliriz) dışında tutulmuştur. Erkek ve kız kardeşler ile birinci, ikinci ve daha uzak dereceden kuzenler ve kuzinlerin hepsi kardeştir ve *tam da bundan dolayı*, hepsi bir diğ-

rinin kocası ve karısıdır. Erkek ve kız kardeşlik ilişkisi, bu aşamada, karşılıklı cinsel ilişkiye girilmesini kendiliğinden içerir.⁷ Böyle bir ailenin tipik şekli, bir çiftin çocuklarından oluşur, bu çocukların çocukları da her nesilde birbirlerinin kardeşidirler ve bundan dolayı da birbirlerinin kocası ya da karısıdır.

Kan bağına dayalı aile ortadan kalkmıştır. Tarihin anlattığı en ilkel halklar bile bunun kanıtlanabilir bir örneğini sunmaz. Fakat tüm Polinezya'da hâlâ geçerli olan, yalnızca bu aile biçiminde ortaya çıkabilecek olan Hawaii kan bağı akrabalık sistemi bizi bu biçimin bir zamanlar var olmasının kaçınılmaz olduğunu kabule zorlamaktadır ve ailenin sonraki gelişimi de kan bağı ailesinin varlığının zorunlu bir hazırlık aşaması olmasını gerektirmektedir.

7 Marx 1882 ilkbaharında yazdığı bir mektubunda, Wagner'in Nibelungen metninde hâkim olan, ilk dönemin çarpıtılışından en güçlü ifadelerle söz ediyor. "Erkek kardeşin, kız kardeşine gelin gibi sarıldığı hiç görül-müş müdür?" Wagner'in bu aşk işlerini son derece modern bir biçimde, biraz enestle çeşnilendiren "şehvet tanrılarına" Marx şu yanıtı veriyor: "Kadim dönemlerde kız kardeş, ești ve bu *ahlâkiydi*." – (Dördüncü baskı için.) Fransız bir arkadaş ve Wagner müridi bu nota katılmıyor ve daha Wagner'in temel aldığı "eski Edda'da, *Ögisdrecka*'da, Loki'nin Freya'ya "Tanrıların karşısında erkek kardeşini kucaklıyorsun," suçlamasını yönelttiğine işaret ediyor. Yani kardeşler arasındaki evlilik daha o zamandan ayıplanıyormuş. Oysa, *Ögisdrecka* eski mitlere olan inancın tamamen sarsıldığı bir dönemin ifadesidir; tanrılarla âdeta Lukianos tarzında alay eden bir destandır. Mefisto olarak Loki, bu destanda Freya'ya böyle bir suçlamada bulunuyorsa, bu Wagner'i çürütür. Loki, bir dörtlük aşağıda, Niördhr'e, "Kız kardeşinden (böyle) bir oğul peydahladın," diyor. (Vidh systur thinn'i gaztı slikon mög). Gerçi Niördhr bir Ase değil, bir Vane'dir ve *Yinglinga Saga* hikâyesinde, Vanaland'da kardeşler arasında evliliğin yaygın olduğunu söylüyor; Aselerde bu söz konusu değildir. Bu Vanların Aselerden daha eski tanrılar olduklarının bir belirtisi olabilir. Her halükarda Niördhr, Aseler arasında, onlardan birisi gibi yaşar, *Ögisdrecka* daha ziyade, Norveç tanrı hikâyelerinin ortaya çıktığı dönemde kardeşlerin birbirleriyle evlenmesinin, en azından tanrılar arasında henüz bir nefret uyandırmadığının bir kanıtıdır. Mesele Wagner'i mazur göstermekse, bunu *Edda*'yı değil, tanrı ve Bajadere'nin baladında kadınların dinî olarak peş-keş çekilmesi bağlamında benzer bir hataya düşen ve bunu modern fuhşa çok fazla yakınlaştıran Goethe'yi alıntıyla yaparak yapmak daha iyidir. (y.n.)

2. Punalua Ailesi

Örgütlenmedeki ilk ilerleme ebeveynlerin ve çocukların karşılıklı cinsel ilişkisinin dışında tutulmasına dayanıyorsa, ikincisi de kız ve erkek kardeşlerin dışarıda tutulmasına dayanır. Bu ilerleme, tarafların yaşlarının daha yakın olması nedeniyle birincisine kıyasla daha önemliydi ama ondan daha zordu. Adım adım gerçekleşti, muhtemelen öz (yani anne tarafından) kardeşlerin cinsel ilişkide dışta bırakılmalarıyla başladı, ilk önce münferit vakalarda oldu bu, sonra zamanla kural haline geldi (Hawaii'de bu yüzyılda bile istisnalar görülüyordu) ve yan soydan kardeşler, yani bizim tanımımızla kardeş çocukları, kardeş torunları ve torun çocukları arasında bile evlilik yasağı getirilmesiyle sonuçlandı; bu ilerleme Morgan'a göre *doğal seçim ilkesinin işleyişinin mükemmel bir örneğini* oluşturmaktadır. Bu ilerlemeyle, en-
sestin sınırlandığı kabilelerin, kardeşler arasındaki evliliğin bir kural ve buyruk olarak kaldığı kabilelere göre daha hızlı ve daha tam bir gelişme gösterdiklerine şüphe yok. Bu ilerlemenin etkisinin ne kadar güçlü hissedildiğini ise, doğrudan doğruya bu ilerlemeden kaynaklanan ve sınırlarını çok aşan soyun kuruluşu gösteriyor: Soy, yeryüzündeki barbar halkların hepsinin değilse de çoğunluğunun toplumsal düzeninin temelini oluşturur ve Yunanistan ve Roma'da soydan yola çıkıp doğrudan doğruya uygarlığa adım atarız.

Her ilk aile, en geç birkaç kuşak sonra bölünmek zorunda kalmıştı. Orta barbarlık aşamasının sonlarına dek istisnasız hüküm süren ilkel, komünist, ortak ev idaresi, aile topluluğunun koşullara göre değişen ama her yerde gayet belirli azami büyüklüğünü belirliyordu. Aynı annenin çocukları arasında cinsel ilişkisinin uygunsuz olduğu düşüncesi ortaya çıkar çıkmaz, eski ev topluluklarının bölünmesinde ve (bu arada mutlaka aile grubuyla örtüşmesi gerekmeyen) yenilerinin kurulmasında bu düşünce etkili olmuş olmalı. Bir

ya da birden fazla kız kardeş dizisi bir grubun, onların öz erkek kardeşleri de diğer grubun çekirdeğini oluşturdu. Kan bağına dayalı aileden, Morgan'ın Punalua ailesi dediği biçim böyle ya da buna benzer bir şekilde ortaya çıktı. Hawaii töresine göre belli sayıdaki öz ya da uzak kız kardeş (birinci, ikinci ya da daha uzak derecelerden kuzinler) ortak kocalarının ortak karılarıydılar, ama öz erkek kardeşler bunun dışındaydı; bu erkekler de kendi aralarında birbirlerine artık erkek kardeş değil –artık öyle olmaları da gerekmiyordu– Punalua, yani samimi dostlar, âdeta *associé* [ortak] diyorlardı. Aynı şekilde bir dizi öz ya da uzaktan erkek kardeş de, kız kardeşleri dışında bir dizi kadınla ortak evliydi ve bu kadınlar birbirlerine *punalua* diyordu. İşte bu, daha sonra bir dizi çeşitlemeye olanak veren ve onların başlıca karakteristiğini oluşturan bir aile türünün klasik biçimiydi: Belli bir aile çevresinde erkeklerin ve kadınların karşılıklı ortaklığı vardı; ancak kadınların ilk önce öz, daha sonraları uzak erkek kardeşleri ile bunun tersi yönünde de erkeklerin kız kardeşleri bu ortaklığın dışındaydı.

Bu aile biçimi, Amerikan sisteminin ifade ettiği akrabalık derecelerini bize en kesin doğrulukla sunuyor. Annemin kız kardeşinin çocukları hâlâ annemin çocuklarıdır, babamın erkek kardeşinin çocukları da hâlâ babamın çocuklarıdır ve hepsi benim kardeşimdir; gelgelelim annemin erkek kardeşinin çocukları şimdi onun kız veya erkek yeğenidir ve hepsi benim kuzin veya kuzenimdir. Çünkü –her zaman pratikte olmasa da hukuken– annemin kız kardeşlerinin kocaları, hâlâ annemin kocaları ve babamın erkek kardeşlerinin karıları da hâlâ babamın karılarıyken, kardeşler arasındaki cinsel ilişkinin toplumsal olarak gözetilmesi şimdiye kadar ayırım yapılmadan kardeş olarak ele alınan kardeş çocuklarını iki sınıfa bölmüştür: Birileri yine eskisi gibi kendi aralarında (uzak) erkek veya kız kardeş olarak kalırlar; diğerleriye bir yanda erkek kardeşin, diğer yanda kız kar-

deşin çocukları varsa artık kardeş olamazlar, artık ortak ebeveynleri olamaz, ne ortak anneleri ne ortak babaları ne de ikisi birden vardır ve bu yüzden daha önceki aile düzeninde anlamsız kalan, kız ve erkek yeğen, kuzen ve kuzin sınıfı burada ilk kez gerekli hale gelmektedir. Herhangi bir biçimde tekeşli evliliğe dayanan her aile biçiminde saçma görünen Amerikan akrabalık sistemi, Punalua ailesiyle en küçük ayrıntısına kadar rasyonel olarak açıklanmakta ve doğallıkla temellendirilmektedir. Bu akrabalık sisteminin yaygın olduğu süre içinde, en azından tam da o süre içinde Punalua ailesinin ya da ona benzer bir biçimin de var olmuş olması gerekir.

Dindar misyonerler, Amerika'daki İspanyol keşişleri gibi, Hristiyanlığa aykırı bu ilişkilerde basit bir "felaket"ten⁸ daha fazlasını görmüş olabilselerdi, Hawaii'de gerçekten de var olduğu kanıtlanan bu aile biçimini, muhtemelen tüm Polinezya'da görüyor olacaktık. Caesar bize, o zamanlar barbarlığın orta aşamasında bulunan Britanyalılarda *aralarında çoğunlukla erkek kardeşlerin, anne babaların ve onların çocuklarının bir arada bulunduğu onarlı ya da on ikişerli grupların karılarının ortak olduğunu* bildiriyor – bu durumu en iyi açıklayan grup evliliğidir. Barbar annelerin ortak karılara sahip olabilecek yaşta on ila on iki oğlu olmaz; ne var ki Punalua ailesinin karşılık geldiği Amerikan akrabalık sistemi, bir erkeğin tüm yakın ve uzak erkek yeğenleri kardeş olduğu için, çok sayıda erkek kardeş sunar. *Çocuklu anne babalar*, Caesar'ın yanlış kavrayışı olsa gerektir; bu arada aynı evlilik grubu içinde baba ile oğlun, anne ile kızın bulunmaları bu sistemde mutlak biçimde dışlanmış değil-

8 Ayrım gözetmeden girilen cinsel ilişkinin, Bachofen'in bulduğunu düşündüğü "bataklık üremesi"nin izleri, şimdi artık hiç kuşkuylanılmayacak bir biçimde, grup evliliğine geri götürüyor. "Bachofen'in bu Punalua evliliğini 'kuralsız' bulması gibi, o dönemde yaşayan bir adam da, anne ve baba tarafından yakın ve uzak yeğenler arasındaki evliliklerin çoğunu ensest, yani akraba kardeşler arası evlilik olarak görebilirdi." (Marx)

dir, ama baba ile kızın ya da anne ile oğulun bulunması dışlanmıştır. Bu ya da benzeri başka bir grup evliliği biçimi, Herodotos'un ve diğer eski yazarların yabanıl ve barbar halklardaki kadın toplulukları hakkında yazdıklarının da en kolay açıklamasını sunmaktadır. Aynı şey Watson ve Kaye'in,⁹ Audh'daki (Ganj'ın kuzeyinde) Tikurlar hakkında anlattıkları için de geçerlidir:

Hemen hemen hiç ayırım gözetmeden büyük topluluklar halinde birlikte (yani cinsel anlamda) bir arada yaşarlar ve iki kişinin birbirleriyle evli olduğu kabul ediliyorsa, bu ancak sözde bir bağdır.

Örneklerin büyük çoğunluğunda soy kurumunun Punalua ailesinden kaynaklandığı görülüyor. Gerçi Avustralya sınıf sistemi de bunun için bir çıkış noktası oluşturur; Avustralyalılarda soylar var, ama henüz Punalua ailesine değil, grup evliliğinin daha kaba bir biçimine sahipler.

Grup ailesinin tüm biçimlerinde bir çocuğun babasının kim olduğu belirsizdir, ama annesinin kim olduğu bellidir. Kadın ailenin *tüm* çocuklarını kendi çocukları olarak nitelendirse ve onlara karşı analık yükümlülüklerine sahip olsa da, diğerleri arasında kendi öz çocuklarını bilir. Grup evliliği var olduğu sürece soygelimin yalnızca *anne* çizgisinden kanıtlanabildiği, yani yalnızca *kadın soy çizgisinin* kabul edildiği açıktır. Pratikte bu, yabanıllık ve alt barbarlık aşamasında bulunan halklarda böyledir; bunu ilk defa keşfetmiş olmak da Bachofen'in ikinci büyük katkısıdır. Bachofen'in anneden gelen soyun tanınması ve zaman içinde bundan doğan miras ilişkilerine "anne hakkı" adını veriyor; bu ismi, kısalığı nedeniyle şimdilik koruyorum. Ancak bu hatalıdır. Çünkü bu toplum aşamasında hukuki anlamda bir "hak"tan söz edilemez.

⁹ *The People of India* eserinde. (y.n.)

Şimdi, Punalua ailesindeki iki örnek gruptan birisini, yani bir dizi öz ve uzak (yani, öz kız kardeşlerden gelen birinci, ikinci ya da daha uzak derecelerdeki) kız kardeşleri, çocukları ve anne tarafından öz ya da uzak (bizim varsayımımıza göre, onların kocası olmayan) erkek kardeşleriyle birlikte ele alalım: Böylece daha sonra bu kurumun ilk biçimiyle bir soyun üyeleri olarak ortaya çıkacak kişilerin tam bir çerçevesini elde etmiş oluruz. Bu kadınların, köken sayesinde, ortak bir kadın ataları vardır, bu kadın atadan gelen kız çocuk ve torunların hepsi kuşaklar boyunca kız kardeşirler. Bu kız kardeşlerin kocaları ise artık onların erkek kardeşleri olamazlar, yani bu kadın atadan gelemezler, dolayısıyla kan bağı grubuna, daha sonraki soya dâhil değildirler; ancak onların çocukları bu gruba dâhildir, çünkü belirli tek soy anneninki olduğu için, sadece annenin soyundan gelenler dikkate alınır. Tüm kardeşler arasındaki, anne tarafından en uzak yan soy akrabalar arasındakiler dâhil, cinsel ilişki yasağı bir kez sabit olduğunda, yukarıdaki grup bir soya dönüşür, yani kendi aralarında evlenemeyen, anne soy çizgisinden gelen akrabalarından oluşan sabit bir çevre kurulur ve bundan böyle gitgide toplumsal ve dinî türden başka ortak kurumlarla pekiştirilir ve aynı kabilenin diğer soylarından ayrılır. Bu konuyu ileride ayrıntılı olarak ele alacağız. Soyun Punalua ailesinden yalnızca zorunlu değil, neredeyse doğal olarak nasıl geliştiğini görüyorsak, soylara dayalı kurumların kanıtlanabildiği tüm halklarda, yani neredeyse tüm barbar ve uygar halklarda, bu aile biçiminin eskiden kesin olarak var olduğunu kabul edebiliriz.

Morgan kitabını yazdığında, grup evliliği hakkındaki bilgimiz henüz sınırlıydı. Sınıflar halinde örgütlenmiş Avustralyalılar hakkında az şey biliniyordu ve bunun yanı sıra Morgan Hawaii'deki Punalua ailesi hakkında kendisine ulaşan bilgileri 1871 yılında çoktan yayımlamıştı. Punalua ailesi bir yandan Amerika yerlileri arasında geçerli olan akrabalık

sisteminin eksiksiz bir açıklamasını sunuyordu, Morgan'a göre bu akrabalık sistemi tüm incelemelerinin çıkış noktasını oluşturmuştu; diğer yandan da analık hukukuna dayanan soyun türetilmesi için hazır çıkış noktasını oluşturuyordu; son olarak da Avustralya'daki sınıflardan çok daha ileri bir gelişme aşamasını oluşturuyordu. Dolayısıyla Morgan'ın bu aileyi çiftlenme evliliğinden zorunlu olarak önce gelen gelişme aşaması olarak kavraması ve daha önceki bir dönemde ona genel bir yaygınlık atfetmesi anlaşılabilirdi. O günden bu yana biz, başka grup evliliği biçimlerini öğrendik ve şimdi Morgan'ın burada ileri gittiğini biliyoruz. Ama Morgan yine de Punalua ailesinde, grup evliliğinin daha üst bir biçime geçişin en basit açıklamasını sağlayan en ileri, en klasik biçimiyle karşılaşacak kadar şanslıydı.

Grup evliliği hakkındaki bilgilerimizin önemli ölçüde zenginleşmesini, bu aile biçimini klasik zemininde, Avustralya'da yıllarca inceleyen İngiliz misyoner Lorimer Fison'a borçluyuz. Fison, en alt gelişme aşamasını, Güney Avustralya'daki Mount Gambier'de yaşayan Avustralya yerlileri arasında buldu. Burada bütün kabile Kroki ve Kumite olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıfların her birinde kendi içinde cinsel ilişki kesinlikle yasaklanmıştır; buna karşılık bu sınıflardan birindeki her erkek, diğer sınıftaki her kadının doğuştan kocasıdır ve bu kadınlar onun doğuştan karısıdır. Bireyler değil, bütün halinde gruplar birbirleriyle, sınıflar sınıflarla evlidir. Unutulmasın ki, burada hiçbir yerde yaş farklarına ya da özel akrabalık bağına karşı, bunların iki egzogam sınıfa bölünerek belirlenmeleri dışında hiçbir sınır konulmamıştır. Bir Kroki, her Kumite kadınına meşru karısı olarak sahiptir; ancak kendi öz kızı, bir Kumite kadınının kızı olarak, analık hukukuna göre yine bir Kumite kadını olduğu için, o da her Kroki erkeğinin ve böylece kendi babasının da doğal olarak karısıdır. En azından, karşımızdaki bu sınıf örgütlenmesi bunu engellemez. Öyleyse ya bu örgütlen-

me, ensesti sınırlamaya yönelik tüm belirsiz dürtüye rağmen, anne baba ile çocuk arasındaki cinsel ilişkide henüz özellikle korkunç bir yönün görülmediği bir dönemde ortaya çıkmıştır – o halde sınıf sistemi de doğrudan bir kuralsız cinsel ilişki durumundan doğmuş olmalıdır. Ya da anne baba ile çocuk arasındaki ilişki, sınıflar ortaya çıktığında zaten yasaklanmıştı ve şimdiki durum kan bağına dayalı aileye işaret etmektedir ve bundan çıkışın ilk adımıdır. Bu sonuncusu daha muhtemeldir. Anne baba ile çocuk arasındaki evlilik ilişkisi örneklerine, bildiğim kadarıyla Avustralya’da rastlanmamıştır ve egzogaminin daha geç biçimi, analık hukukuna dayanan soy da, aslında bu ilişki yasağını, kuruluşu sırasında zaten hazır bulduğu bir yasak olarak gerektirmektedir.

İki sınıf sistemi, Güney Avustralya’daki Mount Gambier dışında, daha doğudaki Darling Nehri çevresinde ve kuzey-doğudaki Queensland’de de bulunur, yani çok yaygındır. Bu sistem, yalnızca anne tarafından kardeşler, erkek kardeşlerin çocukları ve kız kardeşlerin çocukları arasındaki evlilikleri dışlar, çünkü bunlar aynı sınıfa dâhildir; buna karşılık kız ve erkek kardeşlerin çocukları evlenebilirler. Ensestin engellenmesine yönelik bir başka adımı da Yeni Güney Galler’deki Darling Nehri civarında yaşayan Kamilaroilerde görüyoruz; burada başlangıçtaki iki sınıf dörde bölünmüştür ve bu dört sınıftan her biri de bir başka sınıfla topluca evlidir. İlk iki sınıf birbirlerinin doğuştan eşleridir; annenin birinci ya da ikinci sınıfa mensup olmasına göre, çocuklar üçüncü ya da dördüncü sınıfa dâhil olurlar; aynı şekilde birbirleriyle evli olan bu iki sınıfın çocukları da, yine birinci ve ikinci sınıfa, onu izleyen kuşak üçüncü ve dördüncü sınıfa, onu izleyen kuşak da yine birinci ve ikinci sınıfa dâhil olur. Buna göre (anne tarafından) kardeş çocukları karıkoca olamazlar, ama kardeş torunları olabilir. Bu özgün karmaşık sistem, analık hukukuna dayanan soyların da –her halükârda geç dönemde– buna eklemlenmesiyle daha da karmaşılaştırılmıştır,

ancak burada bunu ele alamayacağız. Görülüyor ki, ensesti engelleme dürtüsü kendisini sürekli belli etmekte, ama hedefe yönelik net bir bilinçle değil, tamamen doğallıkla, el yordamıyla ilerlemektedir.

Burada, Avustralya'daki sınıf evliliği, genellikle tüm kıtaya yayılmış bütün bir erkekler sınıfının yine bir o kadar yaygın kadınlar sınıfıyla kitlesel evliliği olan grup evliliği, yakından bakıldığında, genelevciliğe alışmış darkafalıların tahayyül ettiği kadar korkunç görünmüyor. Tam tersine, varlığının tahmin edilmesi bile uzun yıllar sürmüştür ve son zamanlarda varlığı yine tartışılmaktadır. Yüzeysel bir gözlemciye gevşek bir tekeşli evlilik olarak ve yer yer de, tek tük sadakatsizliklerin yaşandığı bir çokkarılılık olarak görünür. Uygulaması sıradan bir Avrupalıya neredeyse tanıdık gelecek bu evlilik teamüllerinin dayandığı düzenleyici yasayı keşfetmek için, Fison ve Howitt gibi, insanın yıllarını buna adanması gerekir: Avustralya yerlisinin, doğup büyüdüğü memleketinden binlerce kilometre uzakta, dilini anlamadığı insanların arasında, her konak yerinde, her kabilede sıklıkla kendisine hiç direnmeden ve öfkelenmeden teslim olan kadınlar bulmasını sağlayan ve buna göre, birden fazla karısı olan bir erkeğin, karılarından birisini bir geceliğine misafirine sunmasını öngören bir yasa. Avrupalının ahlâksızlık ve kuralsızlık gördüğü yerde, aslında katı bir yasa hüküm sürmektedir. Kadınlar, yabancının evlilik sınıfına dâhildirler ve bu yüzden onun doğuştan karısıdırlar; bu iki sınıfı birbirlerine veren aynı ahlâk yasası, birbirlerine ait olan evlilik sınıfları dışındaki her türlü ilişkiyi cezai yaptırımla yasaklamaktadır. Sık sık rastlanan ve kimi yörelerde bir kural olan kadınların çalınması durumunda bile sınıf yasasına özenle uyulmaktadır.

Ayrıca burada, kadınların çalınmasında, en azından çiftlenme evliliği biçimindeki tekeşli evliliğe geçişin işaretleri şimdiden görülüyor: Genç erkek, arkadaşlarının yardımıyla bir kızı esir alır ya da kaçırsa, kız, tüm arkadaşlar tarafın-

dan sırayla cinsel olarak kullanılır ve sonrasında kaçırmaya teşvik eden genç adamın karısı kabul edilir. Bunun tersine, esir alınan kadın adamdan kaçır ve bir başka erkek tarafından yakalanırsa, bu ikinci adamın karısı olur ve birinci adam ayrıcalığını kaybeder. Grup evliliği genel bir biçimde varlığını sürdürürken, grup evliliğiyle yan yana özel ilişkiler de şekillenmeye başlar –kısa ya da uzun süreli çiftlenmeler ve çokkarılılık da– dolayısıyla grup evliliği burada da yok olmaya yüz tutmuştur ve Avrupa’nın etkisi altında, sahneyi ilk önce kimin, grup evliliğinin mi yoksa ona düşkün olan Avustralya yerlilerinin mi terk edeceği belli değildir.

Avustralya’da hüküm sürdüğü haliyle, tüm sınıflar arasında evlilik her halükârda grup evliliğinin çok düşük ve çok ilkel bir biçimidir; buna karşılık Punalua ailesi, bildiğimiz kadarıyla, grup evliliğinin gelişiminde en yüksek aşamayı temsil etmektedir. İlki gezgin yabancıların toplumsal seviyesine uygun düşen bir biçimken, diğeri şimdiden komünist toplulukların görece kalıcı yerleşimlerini gerektirir ve onu doğrudan gelişimin bir üst aşamasına taşır. Bu ikisi arasında daha başka ara aşamalar bulabiliriz elbette; önümüzde uzanan, neredeyse hiç tetkik edilmemiş, yeni keşfedilmiş bir araştırma sahasıdır.

3. Çiftlenme Ailesi

Kısa ya da uzun süreliğine belli bir sayıdaki çiftlenme, grup evliliği içinde, belki daha da önce gerçekleşmiştir; erkeğin çok sayıda kadın arasında bir asli karısı (henüz en sevdiği karısı diyemeyiz) vardı, kendisi de o kadın için diğerlerinin arasında asıl kocaydı. Bu durumun, grup evliliğine bakınca kâh kuralsız kadınlar topluluğu, kâh keyfi bir zina gören misyonerlerin kafa karışıklığına az katkısı olmamıştır. Soy ne kadar çok geliştirse, “erkek kardeş” ve “kız kardeş”

sınıfları ne kadar kalabalıklaştıysa, bu gruplar arası evlenmelerin de artık olanaksızlaştığı, böyle alışkanlığa dayalı bir çiftlenmenin de zamanla daha da yerleşmesi gerekmiştir. Soyun akrabalar arasındaki evlenme yasağını çağıran uyarıcı etkisi daha da ileri gitti. Örneğin İrokualarda ve barbarlığın alt aşamasındaki diğer Amerika yerlilerinin çoğunda sistemlerinin saydığı *tüm* akrabalar arasında evliliğin yasak olduğunu görüyoruz ve bunlar yüzlerce çeşittir. Evlilik yasaklarının bu artan karmaşıklığında grup evlilikleri gitgide daha olanaksızlaştı; onların yerini *çiftlenme ailesi* aldı. Bu aşamada bir erkek bir kadınla birlikte yaşar, ancak erkeklerin çokkarınlılığı ve zaman zaman sadakatsizlik etme hakkı baki kalır; ilkinde ekonomik nedenlerin de etkisiyle daha az rastlanır; oysa kadınlardan birlikte yaşama süresince en keskin sadakat talep edilir ve zina ederlerse acımasızca cezalandırılırlar. Ne var ki her iki taraf da evlilik bağına kolaylıkla koparabilir ve çocuklar eskisi gibi yalnızca anneye aittir.

Akrabaların evlilik bağından giderek dışlanması sırasında, doğal seçim de işlemeye devam eder. Morgan'ın sözleriyle,

Akraba olmayan soylar arasındaki evlilikler, fiziksel ve zihinsel açıdan daha güçlü bir ırk ürettiler; ilerleyen iki kabile birbirine karıştı ve yeni kafatasları ve beyinler her iki kabilenin de yeteneklerini kapsayınca dek, doğal olarak genişledi.

Soy yapısına dayalı kabileler böylece geri kalmış kabileler karşısında üstünlük kazandılar ya da örnek oluşturarak onları da peşlerinden sürüklediler.

İlkel zamanlarda ailenin tarihi, böylelikle başlangıçta tüm kabileyi kapsayan, sınırları içinde iki cinsiyet arasındaki evlilik ortaklığının hüküm sürdüğü çemberin sürekli daralmasıyla ortaya çıkar. İlk önce en yakın, sonra yakından uzağa akrabaların, sonunda salt hısımların sürekli dışta bırakılma-

sıyla her türlü grup evliliği pratikte olanaksızlaşır; sonunda geriye bir zamanlar henüz gevşek bir bağ içindeki çift kalır; çözülmesi evliliğin sona ermesi demek olan moleküldür bu. Daha burada bile, bugünkü anlamıyla bireysel cinsel aşkın, tekeşli evliliğin ortaya çıkışıyla ne kadar az ilişkili olduğu görülüyor. Yine de gelişimin bu aşamasındaki tüm halkların pratiği bu konuda güçlü kanıtlar sunuyor. Daha eski aile biçimlerinde erkekler hiçbir zaman kadın bulmakta zorlanmadılar, tam tersine ellerinin altında fazla kadın vardı, şimdiyse kadın az bulunur ve aranır olmuştu. Bu yüzden çiftlenme evliliğinden itibaren kadınların çalınması ve satın alınması başlar – bunlar çok yaygın semptomlardır, ama çoktan meydana gelmiş, çok derinlerdeki bir değişikliğin semptomları da değildir. Kadın temin etme yöntemlerinden ibaret olan bu semptomları, titiz İskoç McLennan bu arada “çalma evliliği” ve “satın alma evliliği” olarak özel aile biçimleri şeklinde yeniden yazmıştır. Amerika yerlilerinde ve başka yerlerde (aynı aşamada) evliliğin gerçekleştirilmesi, çoğu kez fikri bile sorulmayan tarafların değil, annelerinin işidir. Böylece çoğu zaman birbirini hiç tanımayan iki kişi nişanlanır ve bu ayarlamadan ancak evlilik tarihi yakınlaştığında haberleri olur. Düğünden önce damat, gelinin akrabalarına (yani babasına ve onun akrabalarına değil, anne tarafına) kızı almanın karşılığında hediye mahiyetinde para verir. Evlilik, eşlerden herhangi biri tarafından sona erdirilebilir. Ne var ki zamanla birçok kabilede, örneğin İrokualarda, bu türden ayrılıklara iyi gözle bakmama âdeti gelişmiştir; anlaşmazlıklara her iki tarafın akrabaları da arabuluculuk eder, ayrılık ancak bu aracılık sonuçsuz kalırsa gerçekleşir, çocuklar kadında kalır ve bundan sonra iki tarafın da yeniden evlenme hakkı vardır.

Bağımsız bir ev açmayı bir gereksinim haline getirmek ya da yalnızca arzulanabilir kılmak için bile zayıf ve istikrarsız olan çiftlenme ailesi, daha eski zamanlardan kalmış komünist ev idaresini kesinlikle ortadan kaldırmaz. Oysa

komünist ev idaresi evde kadınların egemen olması anlamına gelir; öz babayı kesin olarak bilmenin olanaksızlığı karşısında, yalnızca öz annenin tanınmasının, kadınlara, yani annelere büyük bir saygı gösterilmesi anlamına gelmesi gibi. Toplumun başlangıcında kadının erkeğin kölesi olduğu, 18. yüzyıl aydınlanmasından günümüze kalmış en saçma düşüncelerden biridir. Tüm yabanılarda, alt ve orta aşamalar-daki tüm barbarlarda, kısmen de üst aşamadaki barbarlarda kadının yalnızca özgür değil, son derece saygın bir konumu vardır. Çiftlenme evliliğindeki konumuna ise Seneka-İroku-aları arasında uzun yıllar misyonerlik yapan Arthur Wright tanıklık ediyor:

Ailelerine gelince, henüz eski uzun evlerde (birden fazla ailenin komünist ev idaresi) oturdukları dönemde... orada daima bir klan (bir soy) hüküm sürerdi, öyle ki kadınlar kocalarını başka klanlardan (soylardan) alırlardı... Genellikle eve kadın tarafı hükmederdi; stoklar ortaktı; ortak stoğa katkısını koymakta tembel ya da beceriksiz davranan talih-siz kocanın ya da sevgilinin vay haline! Evde kaç çocuğu ya da kendine ait ne kadar malı olduğuna hiç bakılmadan, her an çıkını toplayıp gitmesi emredilebilirdi. Bu emre karşı da koyamazdı; ev ona zindan edilirdi, kendi klanına (soyuna) geri dönmekten ya da çoğu durumda olduğu gibi, başka bir klanda yeni bir evlilik yapmaktan başka seçeneği yoktu. Kadınların klanların (soyların) içinde ve başka her yerde büyük bir güçleri vardı. Zaman zaman bir reisi görevden aldıkları ve sıradan bir savaşçı mertebesine indirdikleri de olurdu.

Kadınların çoğunun ya da hepsinin tek ve aynı soya ait oldukları ama erkeklerin farklı soylara dağıldıkları komünist ev idaresi, kadim zamanlarda genel olarak yaygın bir kadın egemenliğinin nesnel temelini oluşturur ki, bunu keşfetmiş olmak da, Bachofen'in üçüncü bir katkısıdır. Kadınların, bizim dü-

şüncemizin kendilerine layık gördüğünden daha çok çalışmak zorunda kaldığı halklar, kadınlara karşı bizim Avrupa halklarımızdan çok daha gerçek bir saygı gösterirler. Sözde hürmetlerle kuşatılan ve her türlü gerçek çalışmaya yabancılaşmış olan uygarlık hanımefendisi, kendi halkında gerçek bir hanımefendi (lady, frowa, kadın=kadın efendi) olarak kabul edilen ve karakteri gereği de öyle biri olan kadın, barbarlığın sıkı çalışan kadınından daha düşük bir toplumsal konuma sahiptir.

Günümüzde Amerika'da çiftlenme evliliğinin yerini tamamen grup evliliğinin alıp almadığına, hâlâ yabanılığın üst aşamasında bulunan Kuzeybatı ve özellikle Güney Amerika'daki halklar hakkında ayrıntılı incelemeler yapıldıktan sonra karar verilmelidir. Bu sonunculardaki cinsel özgürlük hakkında o kadar çeşitli vaka anlatılıyor ki, burada eski grup evliliğinin tamamen aşıldığını kabul etmek zor. Her halükârda izleri tamamen silinmemiştir. En azından kırk Kuzey Amerika kabilesinde, en büyük kız kardeşle evlenen bir erkeğin, diğer kız kardeşleri de, gerekli yaşa ulaştıklarında karı olarak alma hakkı vardır. Bütün bir kız kardeş grubunun kocalarının ortak oluşunun kalıntısıdır bu. Kaliforniya yarımadasındaki yerlilere (yabanılığın üst aşaması) dair Bancroft raporları birden fazla "kabile"nin gelişigüzel cinsel ilişki amacıyla bir araya geldiği bazı şenliklerden söz ediyor. Belli ki, bir soyun tüm kadınlarının bir başka soyun tüm erkeklerini ortak koca olarak aldığı ve bunun tersinin de gerçekleştiği zamanların karanlık anısını bu şenliklerle koruyan soylardır bunlar. Bu töre Avustralya'da hâlâ hüküm sürmektedir. Bazı halklarda, yaşlı erkeklerin, reislerin ve büyücü-rahiplerin, kadın topluluğunu kendileri için kullandıkları ve kadınların çoğunu tekellerine aldıkları görülmektedir; ama buna karşılık, belirli bayramlarda ve büyük halk toplantılarında eski topluluğu, topluluğa geri kazandırmaları ve kadınların genç erkeklerle eğlenmesine izin vermeleri gerekmektedir. Westermarck, (s. 28/19) eski özgür

cinsel ilişkinin kısa süreliğine yeniden geçerlilik kazandığı, periyodik düzenlenen bu tür Saturn şenliklerine dair Hindistan'daki Holar, Santallar, Pandschalar ve Kotarlar ile bazı Afrika halklarından vb. bir dizi örnek veriyor. Westermarck buradan, tuhaf bir biçimde, bunların, kendisinin yadsıdığı grup evliliğinin değil, aksine –öteki hayvanlardaki gibi ilk insanlarda da bulunan– kızışma döneminin bir kalıntısı olduğu sonucunu çıkarıyor.

Böylece Bachofen'ın dördüncü büyük keşfine, grup evliliğinden çiftlenme-ailesine geçişin çok yaygın biçiminin keşfine geliyoruz. Bachofen'ın eski tanrı buyruklarının ihlalinin bedeli olarak gösterdiği şey: Kadının kendi bekâret hakkını satın almasını sağlayan ceza, kadının kendini eski erkek topluluğundan kurtardığı ve kendini yalnızca *bir* erkeğe verme hakkını elde etmesini sağlayan kefaretin mistik bir ifadesidir. Bu kefaret sınırlı bir feragatten oluşur: Bâbilli kadınlar yılda bir kez Mylitta Tapınağı'nda kendilerini vermek zorundaydılar; diğer Ön Asya halkları kızlarını evlenmeden önce kendi seçtikleri gözde erkekleriyle özgürce sevişsinler diye yıllarca Anaitis Tapınağı'na gönderirlerdi; dinî kılıklara bürünmüş benzer görenekler Akdeniz ile Ganj Nehri arasındaki hemen hemen tüm Asya halklarında ortaktır. Bachofen'ın de zaten belirttiği gibi, kadının özgürlüğünü satın aldığı kefaret zaman içinde giderek hafifledi:

*Her yıl tekrarlanan verme bir defalık vermeye dönüşüyor, yaşlı kadınların fahişeliğinin yerini kızların fahişeliği, evlilik dâhilinde uygulanmasının yerini evlilik öncesi uygulanışı, her önüne gelene vermenin yerini belirli kişilere verme alıyor.*¹⁰

Başka halklarda dinî kılıf da yoktur; bazılarında –Antikçağ'daki Traklarda, Keltlerde, Hindistan'ın ilk sakinlerinde, Malay halklarında, Güney Denizi yarımadalılarında ve bu-

¹⁰ Mutterrecht, s. xix. (y.n.)

gün bile Amerika yerlilerinin birçoğunda– kızlar, evleninceye kadar en büyük cinsel özgürlüğü yaşarlar. Özellikle Güney Amerika'nın hemen hemen her yerinde, iç bölgelere girmiş olan herkes buna tanıklık edebilir. Örneğin Agassiz¹¹ yerli kökenli zengin bir aileden söz ediyor; ailenin kızlarıyla tanıştırılınca, kızın babasını sormuş; annenin, savaşta subay olarak Paraguay'a karşı savaşan kocasının baba olduğunu tahmin ediyormuş; oysa anne gülümseyerek yanıt vermiş: "*Nao tem pai, é filha de fortuna.*" [Onun babası yok, o bir tesadüf çocuğu.]

Yerli ya da yerli melezi kadınlar, evlilik dışı çocukları hakkında hiç utanıp sıkılmadan hep bu minvalde konuşuyorlar ve bu durum olağandışı olmaktan çok uzak, daha ziyade bunun tam tersinin istisna olduğu görülüyor. Çocuklar... çoğu zaman yalnızca annelerini biliyorlar, çünkü tüm özen ve sorumluluk onlara düşüyor; babaları hakkında hiçbir şey bilmiyorlar; öyle görünüyor ki, kendisinin ya da çocuklarının babadan herhangi bir talepte bulunmaları, kadınların aklına bile gelmiyor.

Uygar insanlara burada tuhaf görünen şey, analık hukukuna göre ve grup evliliği içinde bir kuraldır.

Yine başka halklarda damadın arkadaşları ve akrabaları, ya da düğün misafirleri, düğün sırasında gelin üzerinde çok eskilerden kalma haklarını kullanıyorlar ve damada en son sıra geliyor; Antikçağ'da Balearlarda ve Afrika Augilerinde böyleydi, Habeşistan'daki Baealarda hâlâ öyle. Diğer bazı halklarda da, mevki sahibi bir kişi, kabilenin ya da soyun başı, Kazike, Şaman, Rahip, Prens ya da adı her neyse topluluğu temsil ediyor ve gelin üzerindeki ilk gece hakkını kullanıyor. Tüm neo-romantik aklamalara rağmen, bu *jus primae noctis*,¹² grup evliliğinin kalıntısı olarak Alaska bölgesi

¹¹ *A Journey in Brasil*, Boston ve New York, 1886, s. 266. (y.n.)

¹² Damat dışındaki birinin gelinle ilk geceyi geçirme hakkı. (ç.n.)

sakinlerinin çoğunda,¹³ Kuzey Meksika'daki Tabularda ve başka halklarda günümüzde bile vardır ve en azından başlangıçta Keltlere ait olan ülkelerde, doğrudan doğruya grup evliliğinden aktarılmış haliyle varlık gösterir. Ortaçağ'da, örneğin Aragonya'da var olmuştur. Kastilya'da köylüler hiçbir zaman serf olmamışken, Aragonya'da en sefil serflik Katolik Ferdinand'ın 1486'daki mahkeme kararına kadar hüküm sürmüştür. Bu belgede şöyle denir:

Yukarıda adı geçen beylerin (senyörler, baronlar) bir köylünün bir kadınla evlendiği ilk gecede, o kadınla yatamayacaklarını ya da iktidarının işareti olarak, kadın yatağa yattıktan sonra yatağın ya da sözü edilen kadının üstünden atlayamayacağını karara bağlıyor ve ilan ediyoruz; yukarıda adları sayılan beyler, köylünün kızını ya da oğlunu, onların isteği dışında, para vererek ya da vermeyerek, kullanamazlar.¹⁴

Ayrıca Bachofen, “ortak evlenme” ya da “bataklik çiftlenmesi” adını verdiği şeyden tekeşli evliliğe geçişin esasen kadınlar yoluyla gerçekleştiğini öne sürerken kesinlikle haklıdır. Ekonomik yaşam koşullarının gelişmesiyle, yani eski komünizmin sarsılmasıyla ve nüfus yoğunluğunun artışıyla birlikte, geleneksel cinsel ilişkiler eski orman-kökenli naif karakterlerinden ne kadar uzaklaştıysalar, kadınlara karşı bir o kadar aşağılayıcı ve baskıcı davranmaya başladılar; kadınlar da bir tür kurtuluş olarak inatla bekâreti koruma, yalnızca bir erkekle bir süreliğine ya da kalıcı olarak evlenme hakkını istemeye başladılar. Erkekler gerçek grup evliliğinin güzelliklerinden vazgeçmeyi akıllarına bile getirmezdi, bu ilerleme sırf bu sebeple bile erkeklere bağlanamazdı. Ancak kadınlar tarafından çiftlenme evliliğine geçiş yapıldıktan sonradır ki,

13 Bancroft, *Native Races*, I, 81. (y.n.)

14 Sugenheim'in *Leibeigenschaft* kitabında özgün dilinde Katalanca alıntılanmıştır, Petersburg, 1861, s. 35. (y.n.)

erkekler katı bir tekeşliliği uygulayabildiler. Elbette yalnızca kadınlar uğruna.

Çiftlenme evliliği yabanıllık ile barbarlık arasındaki çizgi-
de, çoğunlukla yabanıllığın üst aşamasında, bazı yerlerde de
ancak barbarlığın alt aşamasında ortaya çıktı. Grup evliliği
yabanıllığın, tekeşli evlilik uygarlığın, bu açıdan çiftlenme
evliliği de barbarlığın karakteristik aile biçimidir. Bu evliliği
geliştirip sabit bir tekeşliliğe dönüştürebilmek için, şimdiye
kadar etkili olduğunu gördüklerimizden başka nedenler ge-
rekiyordu. Grup, çiftlenmeyle zaten son birimine, iki atomlu
molekülüne, bir erkeğe ve bir kadına indirgenmişti. Doğal
seçilim, giderek genişleyen bir evlilik topluluğundan dışla-
mak suretiyle görevini tamamlamıştı; onun artık bu yönde
yapacağı bir şey yoktu. Dolayısıyla, yeni *toplumsal* itici güç-
ler etkili olmasaydı, çiftlenme ailesinden yeni bir aile biç-
minin doğması için hiçbir neden yoktu. Ama bu itici güçler
etkili oldular.

Şimdi Amerika'dan, çiftlenme ailesinin klasik zeminin-
den ayrılıyoruz. Orada daha ileri bir aile biçiminin geliştiği,
keşiften ve fetihten önce herhangi bir zamanda, herhangi bir
yerde sabit bir tekeşliliğin var olduğu sonucunu çıkartmamızı
sağlayacak hiçbir belirti yoktur. Eski Dünya'da ise durum
farklıdır.

Burada hayvanların evcilleştirilmesi ve sürülerin beslen-
mesi o zamana dek bilinmeyen bir servet kaynağı ve tama-
men yeni toplumsal ilişkiler yaratmıştır. Barbarlığın alt aş-
masına kadar kalıcı servet neredeyse yalnızca evden, giyim
kuşamdan, kaba süs eşyalarından ve yiyeceklerin elde edil-
mesi ve hazırlanması için gereken araçlardan, kayık, silah
ve en basit tarzdaki ev eşyalarından oluşuyordu. Besinin her
gün yeniden elde edilmesi gerekiyordu. Şimdiyse at, deve,
eşek, sığır, koyun, keçi ve domuz sürüleriyle birlikte ilerleyen
çoban halklar –Hint Beş Irmak ülkesinde ve Ganj bölgesin-
de, o zamanlar henüz zengin su kaynaklarına sahip Ceyhun

ve Seyhun bozkırlarında yaşayan Ariler, Fırat ve Dicle havzasında Samiler– sayısı sürekli artan hayvanların üremesini devam ettirmek, süt ve et bakımından en zengin besini sunmak için, basit bir gözetim ve asgari bakım gerektiren bir mülke sahip olmuşlardı. Besin elde etmeye yönelik daha eski araçların tümü, artık geri planda kalmıştı, eskiden bir zorunluluk olan av şimdi bir lükstü.

Bu yeni servetin sahibi kimdi? Hiç kuşkusuz başlangıçta soydu. Ne var ki, sürülerin özel mülkiyeti çok erken gelişmiş olmalıdır. *Musa'nın Birinci Kitabı* denen kitabı yazan kişinin, baba İbrahim'i, bir aile topluluğunun reisi olarak kendi hakkı sayesinde mi, yoksa bir soyun gerçekten kalıtımla geçen reislik sıfatı sayesinde mi sürülerin sahibi olarak gördüğünü söylemek zordur. Kesin olan tek şey, onu bizim anladığımız modern anlamda bir mal sahibi olarak düşünemeyeceğimizdir. Ayrıca, belgelere dayalı tarihin eşiğinde, sürüleri her yerde aile reisinin özel mülkü olarak bulduğumuz da kesindir, tıpkı barbarlıktaki sanat ürünleri, metal aletler, lüks nesneler ve nihayet insan hayvanlar –yani köleler– gibi.

Çünkü şimdi kölelik de icat edilmişti. Alt aşamadaki barbarlar için köle değersizdi. Amerika yerlilerinin, yendikleri düşmanlarına, daha üst aşamadakinden daha farklı davranmaları da bu yüzdendi. Erkekler öldürülüyor ya da galiplerin kabilesine erkek kardeş olarak alınıyordu; kadınlarla evleniliyor ya da hayatta kalan çocuklarıyla birlikte yine kabileye alınıyorlardı. Bu aşamada beşerî işgücü, kendi geçim maliyetlerini karşılamamanın üstünde dikkate değer bir fazlalık sunmuyordu. Hayvan yetiştiriciliğinin, madenlerin işlenmesinin, dokumacılığın ve nihayetinde tarla tarımının başlamasıyla birlikte durum değişti. Nasıl ki eskiden kolayca ulaşılabilen kadınlar şimdi mübadele değeri kazanıp satın alınır olduysa aynı durum, özellikle sürülerin kesin olarak aile mülkiyetine geçmelerinden beri, emek güçleri için de geçerli oldu. Aile, yetiştirilen hayvanlar kadar hızlı çoğalmı-

yordu. Sürüye göz kulak olmak için daha çok insan gerekiyordu; savaşta tutsak alınan düşmanlar bu işe yaradı, üstelik hayvanlar gibi çoğaltılabiliyorlardı.

Bu türden servetler, bir kez ailenin özel mülkiyetine geçip orada hızla artmaya başlayınca, çiftlenme evliliği ve anaerkil topluma güçlü bir ivme kazandırdılar. Çiftlenme evliliği aileye yeni bir unsur sokmuştu. Öz annenin yanına, kanıtlanmış, üstelik muhtemelen günümüzün bazı “baba”larından çok daha sağlam kanıtlanmış öz babayı koymuştu. Aile içinde o zamanki işbölümüne göre erkeğin payına, beslenmenin ve bunun için gereken iş araçlarının sağlanması ve dolayısıyla bu araçların mülkiyeti de düşüyordu. Boşanma durumunda kadının ev eşyalarını alması gibi erkek de iş araçlarını aldı. O zamanki toplumun görenekleri uyarınca, erkek aynı zamanda yeni beslenme kaynağının, yetiştirilen hayvanların ve daha sonra yeni iş aracının, kölelerin de sahibiydi. Ne var ki, aynı toplumun göreneği uyarınca erkeğin çocukları ondan miras alamıyorlardı, bu olay şöyle gerçekleşiyordu:

Analık hukukuna göre, yani soygelim yalnızca kadın soy çizgisinden takip edildiği sürece ve soylardaki ilk miras göreneği uyarınca, başta ölen soydaşlarının mirasını alıyorlardı. Servetin soyda kalması gerekiyordu. Nesnelerin ölümsüz olması nedeniyle, pratikte miras ezelden beri en yakın soy akrabalarına, yani anne tarafından akrabalara geçmiştir. Oysa ölen adamın çocukları onun değil, annelerinin soyuna dâhildi; başlangıçta annelerinin diğer akrabalarıyla birlikte, daha sonraları belki ilk sırada, annelerinin mirasını aldılar; oysa, babalarının soyuna ait olmadıkları için, babalarının serveti o soyda kalması gerektiğinden, babalarından miras alamıyorlardı. Sürü sahibinin ölmesi durumunda sürüleri de önce ölenin erkek ve kız kardeşlerine ve kız kardeşlerinin çocuklarına ya da annesinin kız kardeşinin çocuklarına geçiyordu. Kendi çocuklarıysa bu mirastan mahrum bırakılmıştı.

Demek ki, zenginlikler arttıkça, bir yandan aile içinde erkeğe kadından daha önemli bir konum kazandırdılar; diğer yandan bu güçlü konumdan geleneksel miras zincirini kendi çocukları lehine değiştirmek için yararlanma dürtüsünü tetiklediler. Ne var ki, analık hukukuna göre soygelim geçerli olduğu sürece bu mümkün değildi. Dolayısıyla soygelimin değiştirilmesi gerekiyordu ve değiştirildi. Bunu yapmak da bugün bize görüldüğü kadar zor değildi. Çünkü bu devrimin –insanların yaşadığı en kökten devrimlerden biridir– bir soyun yaşayan tek üyesine dahi dokunması gerekmiyordu. Soyun tüm mensupları, eskiden neyseler öyle kalabilirlerdi. Gelecekte erkek üyelerin çocuklarının soy içinde kalacakları, kadınların çocuklarının ise babalarının soyuna geçerek, soyun dışına çıkartılacaklarına dair basit bir karar yeterli olmuştu. Böylece soygelimin kadın çizgisinden takip edilmesi ve analık hukuku kaldırılmış, erkek soygelim çizgisi ve babalık hukuku başlatılmıştı. Uygar halklarda bu devrimin nasıl ve ne zaman yapıldığını bilmiyoruz. Tamamen tarihöncesi döneme düşüyor. Yapılmış olduğu ise, Bachofen’ın topladığı, analık hukukundan kalma çok sayıda izle, gereğinden daha iyi kanıtlanmıştır; ne kadar kolay gerçekleştiğini ise, kısmen artan zenginliğin ve değişen yaşam tarzının (ormanlardan bozkıra yer değiştirme), kısmen de uygarlığın ve misyonerlerin ahlâki etkisiyle, bu devrimin yakın zamanda gerçekleştiği ve gerçekleşeceği bir dizi yerli kabilesinde görüyoruz. Sekiz Missouri kabilesinden altısında erkek, ikisinde ise hâlâ kadın soygelim çizgisi ve veraset sırası vardır. Shawnee, Miamie ve Delawarelerde çocuklara, babalarından miras alabilmeleri için, babanın soyuna özgü bir soyadı vererek onları bu soya geçirme âdeti yaygınlaşmıştır. “İnsanların, olayları isimlerini değiştirerek kitabına uydurma yetileri ve bunu, doğrudan bir çıkar yeterli dürtüyü sağladığında, gelenegin içinde gelenegi delmek için kuytu köşeler bulmak için kullanmaları!” (Marx) İşte, yalnızca babalık hukuku-

na geçilerek içinden çıkılabilecek olan ve kısmen de çıkılmış olan uğursuz karışıklık böyle oluştu. “Bu kesinlikle en doğal geçiş olarak görünüyor.” (Marx). Bu geçişin uygar eski dünyanın halklarında nasıl gerçekleştiğine dair karşılaştırmada hukukçuların bize söyleyebildikleri –elbette yalnızca hipotezler– hakkında, bkz. M. Kowalewski, *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété* [Aile ve Mülkiyetin Kökleri ve Evrimi Çizelgesi], Stockholm, 1890.

Analık hukukunun yıkılması, *kadın cinsinin dünya tarihindeki yenilgisiydi*. Erkek evde de kumandayı eline aldı, kadın değersizleştirildi, köleleştirildi, erkeğin zevkinin kölesi ve salt bir çocuk üretimi aracı kılındı. Kadının özellikle Yunanların Kahramanlar Çağı'nda ve daha çok klasik dönemde öne çıkan bu alçaltılmış konumu, zamanla sevimlileştirilmiş ve maskelenmiş, yer yer daha yumuşak bir biçime büründürülmüş ama hiçbir şekilde ortadan kalkmamıştır.

Böylece kurulmuş olan, erkeklerin tek başına egemen olmalarının ilk etkisi, şimdi ortaya çıkan babaerki aile, ara biçiminde görülür. Bu biçimin asıl ayırt edici özelliği, çokkarıllık değildir, bunu daha sonra ele alacağız ama, “(...) özgür ve özgür olmayan bir dizi insanın bir aile olarak, aile reisi olan babanın tahakkümü altında örgütlenmesidir. Samilerdeki biçimde aile reisi çokkarıllıdır. Özgür olmayanların karıları ve çocukları vardır, bütün bu örgütlenmenin amacı, sınırları belli bir alanda sürülere bakmaktır.”

Asıl önemli olan, kölelerin aileye dâhil edilmesi ve baba tahakkümüdür; bu yüzden bu aile biçiminin en mükemmel tipi Roma ailesiydi. *Familia* sözcüğü başlangıçta, günümüz küçük burjuvasının duygusallıktan ve aile çekişmelerinden oluşturduğu ideale işaret etmez; Romalılarda, başta bu evli çiftle ve çocuklarıyla bile değil, yalnızca kölelerle ilişkilidir. *Famulus* ev kölesi demektir ve *familia* bir adama ait kölelerin toplamı anlamına gelir. Daha Gaju'nun zamanında *familia*, *i dest patrimonium* (yani mirasın bir parçası) vasiyetle bırakılıyordu. Bu deyim Romalılar tarafından, reisin,

kadını, çocukları ve belirli sayıda köleyi Romalı babalık tahakkümünün altında, hepsinin üzerinde ölüm ve yaşam hakkına sahip olarak el altında tuttuğu yeni bir toplumsal organizmayı tanımlamak için uydurulmuştu.

Dolayısıyla bu sözcük, Latin kabilelerinde tarla tarımının ve yasal köleliğin uygulanmasından ve Ari İtalyanların Yunanlardan ayrılmasından sonra ortaya çıkan demir zırhlı aile sisteminden daha eski değildir.

Marx ekliyor: “Modern aile, nüvesinde yalnızca köleliği (servitus) değil, serfliği de içerir, çünkü daha en baştan tarla tarımının hizmetleriyle ilişkilidir. Daha sonra toplumda ve devletinde iyice gelişen tüm bu çelişkileri, *minyatür haliyle* barındırır.”

Böyle bir aile biçimi, çiftlenme evliliğinden tekeşliliğe geçişi gösterir. Kadının sadakatini, aynı zamanda çocukların babasını kesinleştirmek için, kadın mutlak olarak erkeğin tahakkümüne teslim edilir: Erkek kadını öldürürse, yalnızca hakkını kullanmış olur.

Babaerkil aileyle birlikte yazılı tarih alanına giriyoruz; böylelikle, mukayeseli hukuk biliminin bize önemli bir yardımda bulunabileceği bir alana girmiş oluyoruz. Aslında burada kaydettiğimiz başlıca ilerlemeyi bu bilim sağlamıştır. Bugün hâlâ *zádruga* (yaklaşık olarak “dost olma” diye çevrilebilir) ya da *bratstvo* [erkek kardeşlik] adıyla Sırlarda ve Bulgarlarda ve değişmiş haliyle Doğulu halklarda gördüğümüz babalık hukukuna dayalı hane kolektifinin, grup evliliğinden kaynaklanan analık hukukuna dayalı aile ile modern dünyanın tekeşli ailesi arasında bir geçiş aşamasını oluşturduğunun kanıtını Maxim Kowalewski’ye¹⁵ borçluyuz. En azından eski dünyanın uygar halkları, Ariler ve Samiler için bu kanıtlanmış görünüyor.

¹⁵ A.g.e., s. 60-100. (y.n.)

Güney Slav *zàdrugası*, böyle bir aile topluluğunun hâlâ yaşayan en iyi örneğini sunuyor. Bu topluluk bir babanın neslinden gelen çeşitli kuşakları ve onların karılarını kapsar; hepsi bir çiftlikte bir arada yaşar, tarlalarını birlikte işler, ortak stoklardan beslenip giyinirler ve ürünün fazlasına ortaklaşa sahip olurlar. Ortaklığın en üst idarecisi evin efendisidir (domacin), evi dışarıda temsil eder, küçük eşyaları satabilir, hesapları tutar ve hem kasadan hem de işlerin düzenli yürümesinden sorumludur. Seçimle başa gelir ve ille de en yaşlı kişi olması gerekmez. Kadınları ve yaptıkları işleri evin hanımefendisi (domacica) idare eder; bu kadın genellikle *domacinin* karısıdır. Kızlar için koca seçiminde önemli, çoğu zaman belirleyici söz sahibidir. Gelgelelim, en büyük güç, kadın erkek tüm yetişkin üyelerin toplanmasından oluşan aile meclisindedir. Bu meclis, evin efendisinden hesap sorar; belirleyici kararları alır, üyelerini yargılama hakkına sahiptir, önem taşıyan, özellikle arazi vb. gibi şeylerin alım ve satımlarına karar verir.

Ne var ki, yaklaşık on yıldır, bu türden büyük aile topluluklarının Rusya'da da varlıklarını sürdürdükleri kanıtlanmıştır; şimdi bu toplulukların genel olarak, *obşina* ya da köy topluluğu gibi, Rus halk töresinde kökleri olduğu kabul edilmektedir. En eski Rus yasa kitabında, Yaroslav'ın Pravda'sında, Dalmaçya yasalarındaki aynı adla (vervj) boy gösterirler, Leh ve Çek tarih kaynaklarında da varlıkları gösterilebilir.

Heusler'e göre,¹⁶ Almanlarda da ekonomik birim başlangıçta modern anlamda tek aile değil, birden fazla kuşaktan ya da münferit ailelerden oluşan ve bunların yanı sıra yeterli sayıda köleyi de kapsayan hane kolektifidir. Roma ailesi de bu tipe dayandırılır ve ev babasının mutlak tahakkümü ve ailenin diğer üyelerinin onun karşısında hak sahibi olmayışları bunun nedenle son zamanlarda hararetle tartışılmaktadır. Keltlerde de, yine İrlanda'da benzer aile kolektifleri

16 *Institutionen des Deutschen Rechts.* (y.n.)

var olmuş olmalıdır; Fransa'da Nivernais'de *parçonneries* adıyla Fransız Devrimi'ne kadar varlıklarını sürdürdüler, Franche-Comté'de bugün bile tamamen yok olmuş değillerdir; Louhans yöresinde (Saône-et-Loire) yüksek, çatıya kadar uzanan ortak merkezî salonu ve etrafında yer alan altı ile sekiz basamakla ulaşılan yatak odasıyla, aynı ailenin birden fazla kuşağının yaşadığı büyük çiftlik evleri görülmektedir. Hindistan'da toprağı ortaklaşa işleyen hane kolektifinin varlığı daha Büyük İskender zamanında Nearchos tarafından bildirilmiştir ve bu kolektif aynı yörede, Pencap'ta ve ülkenin bütün bir kuzeybatısında hâlâ varlığını sürdürmektedir. Kafkaslardaki varlığını bizzat Kowalewski kanıtlayabilmiştir. Cezayir'de kabileler arasında hâlâ vardır. Amerika'da bile var olduğu söylenmektedir; eski Meksika'daki Zuritaları anlatan *Calpullis*'de keşfedilebilirler; buna karşılık Cunow¹⁷ Peru'da fetih döneminde işlenen toprağın periyodik olarak paylaşıldığı, yani ayrı ayrı işlemenin söz konusu olduğu bir tür *mark*¹⁸ (bu arada *marka* tuhaf bir biçimde *marca* deniyor) sistemi bulunduğunu son derece açık bir biçimde kanıtlamıştır.

Her halükârda, ortak toprak mülkiyetine ve toprağı ortak işlemeye dayalı babaerkil ev kolektifi, artık, şimdiye kadarkinden tamamen farklı bir önem kazanıyor. Uygar halklarda ve eski dünyanın diğer bazı halklarında, anaerkil aile ile tekeşli aile arasında önemli bir rol oynadığından kuş-kulanmamız için artık sebep kalmadı. Kowalewski'nin bundan ayrıca çıkardığı sonucu, toprağın ayrı ayrı işlendiği ve tarlaların ve otlakların ilkin dönemsel olarak, sonra da nihai olarak bölüşüldüğü köy ya da *marca* topluluğunun buradan geliştiği sonucunu, daha aşağıda ele alacağız.

Bu hane kolektiflerinin içindeki aile yaşamı bağlamında, en azından Rusya'da evin babasının topluluğun en genç kadınlarına, özellikle de gelinlerine karşı konumunu yoğun bir

17 *Ausland*, 1890, No: 42-44. (y.n.)

18 Almanlarda köye benzer bir yerleşim. (ç.n.)

biçimde kötüye kullanmak ve çoğu zaman onlardan bir harem kurmak gibi bir kötü üne sahip olduğu not edilmelidir; Rus halk şarkıları bu konuda oldukça gevezedir.

Analık hukukunun çöküşüyle birlikte hızla gelişen tekeşliliğe geçmeden önce, çokkarılılık ve çokkocalılık hakkında bir çift söz daha edelim. Her iki evlilik biçimi de bir ülkede bir arada görülmedikleri sürece –ama bilindiği gibi böyle bir durum zaten söz konusu değildir– yalnızca istisnaları oluşturabilirler; deyim yerindeyse tarihin lüks ürünleridirler. Çokkarılılıktan dışlanan erkekler, çokkocalılıktan kalma kadınlarla avunamayacaklarına göre, öte yandan erkeklerin ve kadınların sayısı, toplumsal kurumlardan bağımsız olarak, şimdiye kadar hemen hemen eşit olduğu için, bu evlilik biçimlerinden birinin ya da diğerrinin, genelgeçer biçim haline gelmesi kendiliğinden olasılık dışıdır. Pratikte bir erkeğin çokkarılılığı, açıkça köleciliğin bir sonucuydu ve tek tek istisnai konumlarla sınırlıydı. Sami patriyarkal ailede yalnızca patriyarkın kendisi ve olsa olsa oğullarından bir ikisi daha çokkarılı yaşar, geri kalanının bir kadınla yetinmeleri gerekir. Tüm Doğu’da bugün bile bu böyledir; çokkarılılık zenginlerin ve seçkinlerin bir ayrıcalığıdır ve esas olarak köle kadınların satın alınmasından beslenir; halk kitlesi tekeşli yaşar. Hindistan ve Tibet’teki çokkocalılık da benzeri bir istisnadır, ilginç bir biçimde nasıl grup evliliğinden kaynaklandığının daha ayrıntılı incelenmesi gerekir; ayrıca uygulandığı açısından, Müslümanların kıskanç harem uygulamasından çok daha makul görünmektedir. En azından Hindistan’daki Nairlerde her üç, dört ya da daha çok erkeğin ortak bir karısı vardır, ama içlerinden her birinin bunun yanı sıra üç ya da daha fazla erkekle ikinci bir ortak karısı olabilir. Bunun gibi, üçüncü, dördüncü vs. karıları da olabilir. MacLennan’ın birden fazlasına üye olunabilen ve bizzat betimlediği bu evlilik kulüplerinde, yeni kulüp evliliği sınıfını keşfetmemiş olması çok şaşırtıcıdır. Ayrıca, bu evlilik kulübü ekonomisi kesin-

likle gerçek bir çokkocalılık değildir; bunun tam tersidir. Giraud-Teulon'un zaten belirttiği gibi, grup evliliğinin özelleşmiş bir biçimidir bu; erkekler çokkarılı, kadınlar çokkocalı yaşamaktadırlar.

4. Tekeşli Aile

Bu aile biçimi, gösterdiğimiz gibi, barbarlığın orta ve üst aşamaları arasındaki dönemde, çiftlenme ailesinden doğmuştur; bu aile biçiminin nihai zaferi uygarlığın başladığını gösteren işaretlerden biridir. Erkeğin iktidarı üzerine kurulmuştur, açık amacı babalarının kim olduğu tartışmasız belli olan çocuklar üretmektir ve bu çocuklar günün birinde baba servetinin öz mirasçıları olacakları için, bu tartışmasız babalık gereklidir. Tekeşli evlilik, çiftlenme evliliğinden evlilik bağının çok daha sıkı olmasıyla ve artık her iki tarafın da iradesiyle çözülemeyişiyle ayrılır. Şimdi artık evlilik bağını çözebilen ve kadını aldatabilen esasen yalnızca erkektir. Evlilik içinde sadakatsiz davranma hakkı erkeğe şimdi de en azından hâlâ töre yoluyla garantilenmiştir (Napoléon'un Medeni Kanunu, yattığı kadını evlilik hanesine getirmedeği sürece bu hakkı erkeğe açıkça tanımaktadır) ve bu hak toplumsal gelişmenin artışıyla birlikte gittikçe daha sık kullanılmaktadır; kadın eski cinsel pratiği hatırlar da onu canlandırmak isterse, her zamankinden daha sert bir şekilde cezalandırılır.

Bu yeni aile biçimi tüm katılığıyla Yunanlarda karşımıza çıkıyor. Marx'ın değindiği gibi, tanrıçaların mitolojideki konumu bizi kadınların henüz daha özgür, daha saygın bir konuma sahip oldukları daha eski bir döneme götürürken, Kahramanlar Çağı'nda kadınların, erkek egemenliği ve köle kadınların rekabetiyle aşağılanmaya başladıklarını görüyoruz. *Odyseus*'ta, Telemakhos'un annesine çıkışıp, onu hareketsizliği yüzünden kınamasını okuyun. *Homeros*'ta, ele

geçirilen genç kadınlar, galiplerin şehvetlerinin esiri olurlar; komutanlar sırayla ve rütbelerine göre en güzellerini kendilerine seçerler; bilindiği gibi tüm bir *İlyada* destanının konusu Akhilleus ile Agamemnon'un böyle bir köle kadın yüzünden tutuştukları kavgadır. Homeros'ta her önemli kahramanın zamanını ve yatağını paylaştığı savaş esiri kadının da sözü edilir. Bu kadınlar Aiskhylos'daki Agamemnon'un Cassandra'sı gibi, vatana, evlilik hanesine de götürülür; bu köle kadınlardan peydahlanan oğullar baba mirasından küçük bir pay alırlar ve tamamen hür oldukları kabul edilir; Teukros, Telamon'un böyle evlilik dışı bir oğludur ve babasının adını kullanabilmektedir. Evli kadının tüm bunları sineye çekmesi ve üstelik namuslu olması ve kocasına sadık kalması gerekiyordu. Kahramanlar Çağı'nın Yunan kadını gerçi uygar dönemdekine göre daha saygındır ama nihayetinde yine de erkeğin gözünde sadece evlilik içinde doğan mirasçı çocuklarının annesi, onun en üst ev idarecisidir ve canı istediğinde metresi yapabildiği ve de yaptığı kadın kölelerinin şefidir. Tekeşliliğe başlangıçtan itibaren erkek için değil, *yalnızca kadın için* tekeşli olma özgül karakterini veren, köleciliğin de tekeşliliğin yanı sıra var olması, her şeyleriyle *erkeğe* ait olan genç güzel kadın kölelerin varlığıdır. Tekeşlilik bugün hâlâ aynı karaktere sahiptir.

Daha sonraki Yunanlar için, Dorlar ve İyonyalılar arasında bir ayrım yapmamız gerekiyor. Klasik örneğini Spartalıların verdiği birinci grup, kimi bakımlardan hâlâ Homeros'un gösterdiğinden daha eski dönemlere ait evlilik ilişkileri içindeydiler. Sparta'da, oradaki devlet anlayışlarına göre değişikliğe uğratılmış bir çiftlenme evliliği vardı ve hâlâ grup evliliğinin bazı izlerini taşıyordu. Çocuksuz çiftler birbirinden ayrılıyordu; Kral Anaksandridas (MÖ 560) çocuksuz karısının üstüne bir ikincisini aldı ve iki ev idare etti; aynı dönemde Kral Ariston iki kısır karısının üstüne üçüncü bir kadın aldı, ama buna karşılık, birincisini bıraktı. Diğer

yandan, birden fazla erkek kardeşin ortak bir karısı olabiliyordu; arkadaşının karısından çok hoşlanan bir erkek, o kadını arkadaşıyla paylaşabiliyordu ve bir kadını, Bismarck'ın ifadesiyle çakı gibi bir "aygır"ın emrine sunmak, bu kişi vatandaşlardan biri olmasa bile, namussuzluk sayılmıyordu. Plutarkhos'un, evlenme teklifiyle peşine düşen bir âşığını kocasına yönlendiren Spartalı bir kadından söz ettiği bir pasajından –Schoemann'a göre– ahlâki açıdan daha özgür olduğu sonucu çıkmaktadır. Gerçek bir zina, kadının erkeği erkeğin haberi olmadan aldatması da bu yüzden duyulmuş şey değildi. Diğer yandan Sparta'da, en azından en parlak döneminde, evlerde köle bulundurmaya bilmiyorlardı, serflik yapan Helotlar çiftliklerde ayrı bir yerde yaşıyorlardı; bu yüzden Spartalı erkeklerin, serflerin kadınlarına yaklaşmak için yoldan çıkmalarına daha az rastlanıyordu. Tüm bu koşullarda, Sparta'daki kadınların, diğer Yunanlardan tamamen daha saygın bir konumda bulunmaları normaldi. Sparta kadınları ve Atina'nın kibar fahişe elitleri, eskilerin saygıyla söz ettiği, sözlerini kaydetmeye değer bulduğu yegâne Yunan kadınlardır.

Karakteristik örneğini Atina'nın verdiği İyonyalılarda durum tamamen farklıdır. Kızlar burada yalnızca ip eğirmek, dokuma ve dikiş öğreniyorlardı; olsa olsa biraz okuma ve yazma öğreniyorlardı. Âdeta kapatılmış gibiydiler, yalnızca başka kadınlarla görüşürlerdi. Kadın odası evin ayrılmış bir parçasıydı; üst katta ya da evin arka bölümünde, erkeklerin, özellikle de yabancıların kolay kolay ulaşamayacağı bir yerdeydi ve eve erkek misafir gelince kadınlar odalarına çekilirlerdi. Kadınlar, yanlarında bir kadın köle olmadan dışarı çıkamazlardı; evin içinde resmen gözetim altındaydılar; Aristophanes, zina yapanları korkutmak için beslenen molossuslardan¹⁹ söz eder ve en azından Asya yakasındaki şehirlerde, kadınları gözetim altında tutmak için evde

¹⁹ Türlü tükenmiş büyük antik bir köpek cinsi. (ç.n.)

hadımlar bulundurulurdu, bu hadımlar Sakız Adası'nda, daha Homeros zamanında, satılmak üzere imal edilmişlerdi ve Wachsmuth'a göre tek müşterileri barbarlar değildi. Euripides'te kadın *oikourema*, yani "evi çekip çevirmek için bir şey" olarak (sözcük nötrdür) tanımlanır ve Atinalı erkeğin gözünde, çocuk doğurma işinin dışında, evin baş hizmetçi kadınından başka bir şey değildir. Erkeğin jimnastik idmanları, kamusal görüşmeleri vardı, kadın bunlardan dışlanmıştı; erkeğin elinin altında ayrıca kadın köleler ve Atina'nın en parlak döneminde yaygınlaşmış ve devlet tarafından en azından kolaylık gösterilen fuhuş bulunuyordu. Antikçağ kadınlarının genel seviyesinin üstüne, zekâları ve gelişmiş sanatsal beğenileri sayesinde, tıpkı Spartalı kadınların karakterleri sayesinde çıktıkları gibi çıkan yegâne Yunan kadın karakterini oluşturmaları, bu fahişelik temelinde gerçekleşmiştir. Kadın olmak için önce kibar fahişe olma gerekliliği, Atina ailesine yöneltilecek en acımasız suçlamadır.

Bu Atina ailesi zamanla, yalnızca diğer İyonyalıların değil, gitgide ülke içindeki ve kolonilerdeki tüm Yunanların da ev içi ilişkilerinde model aldıkları örnek haline geldi. Gelgelelim, tüm dışlanmalara ve gözetimlere karşın, Yunan kadınlar kocalarını aldatmak için yeterince fırsat buluyorlardı. Karılarına karşı herhangi bir aşk duygusunu ifşa etmekten utanan bu kocalar, kibar fahişelerle her türlü aşk serüvenini yaşayarak eğleniyorlardı; ne var ki kadınların onursuzlaştırılmasının acısı erkeklerden çıktı ve erkekler oğlancılığın nahoşluklarına batınca onları da onursuzlaştırdı ve kendileri gibi tanrıları da Ganimedes mitosuyla onursuzlaştı.

Antikçağ'ın en uygar ve en gelişmiş halkında, izleyebildiğimiz kadarıyla tekeşliliğin başlangıcı buydu. Tekeşlilik hiçbir şekilde bireysel cinsel aşkın bir ürünü değildi, onunla kesinlikle bir ilişkisi yoktu, çünkü evlilikler eskisi gibi gelenek evlilikleri olarak kalmışlardı. Tekeşlilik, doğal değil ekonomik koşullar temelinde kurulan ilk aile biçimiydi; yani özel

mülkiyetin, başlangıçtaki doğal ortak mülkiyet üzerinde kazandığı zafer temelinde kurulmuştu. Erkeğin aile içindeki iktidarı ve yalnızca bu erkeğin çocukları olabilen ve onun servetinin vârisleri olmak için seçilmiş çocukların üretilmesi – Yunanların lafı hiç dolaştırmadan dile getirdikleri, tekeşliliğin yegâne amaçları yalnızca bunlardı. Ayrıca bu evlilik onlar için bir yük, tanrılarına, devlete ve atalarına karşı yerine getirilmesi gereken bir görevdi. Atina’da yasalar erkeğe yalnızca evlenmeyi değil, evlilik görevi denen asgari görevleri yerine getirmeyi de dayatıyordu.

Bundan dolayı, tekeşli evliliğin tarihte, erkek ve kadının uzlaşması olarak ortaya çıkması kesinlikle söz konusu değildir. Tam tersine. Bir cinse bir diğeri tarafından boyun eğdirilmesi olarak, cinsiyetler arasında o zamana kadarki tarihöncesinde bilinmeyen bir çatışmanın ilanı olarak ortaya çıkmıştır. 1846 yılında Marx’la birlikte kaleme aldığımız, basılmamış eski bir elyazmasında, “İlk işbölümü, erkek ile kadın arasında çocuk üretmek için yapılmıştır,” demişiz. Bugün şunları da ekleyebilirim: Tarihte ortaya çıkan ilk sınıfsal çelişki, tekeşli evlilikteki uzlaşmaz erkek-kadın çelişkisinin ortaya çıkmasıyla ve ilk sınıfsal tahakküm, kadın cinsinin erkek cinsi tarafından tahakküm altına alınmasıyla örtüşür. Tekeşli evlilik büyük bir tarihsel ilerlemeydi, ama aynı zamanda köleciliğin ve kişisel zenginliğin yanı sıra, bugün de devam eden o dönemi başlattı; söz konusu dönemde her ilerleme aynı zamanda görece bir gerilemedir, birilerinin refahı ve gelişmesi diğerlerinin acı çekmesi ve ezilmesi üzerinden gerçekleşir. Bu evlilik biçimi, uygar toplumun en küçük birimidir, bu toplumda tam olarak gelişmiş zıtlıkları ve çelişkilerin doğasını bu birim üzerinde inceleyebiliriz.

Cinsel ilişkilerdeki o eski görece özgürlük, çiftlenme evliliğinin ve hatta tekeşli evliliğin zaferi sonucunda bile kesinlikle ortadan kalkmış değildir.

Punalua gruplarının yavaş yavaş tükenmesiyle birlikte dar sınırlar içine çekilen eski evlilik sistemi, gelişmekte olan aile biçimini hâlâ çevreliyordu ve uygarlığın doğuşuna kadar da onun peşini bırakmadı... sonunda insanları uygarlığa kadar karanlık bir gölge gibi takip eden hetairizmin yeni bir biçiminde ortadan kalktı.

Morgan hetairizmden, erkeklerin *tekeşli evliliklerinin* yanı sıra, evli olmayan kadınlarla evlilik dışı cinsel ilişkiye girmelerini anlıyor, bilindiği gibi bu bütün bir uygarlık dönemi boyunca çok çeşitli biçimlerde gelişmiş ve gitgide alevni bir fuhşa dönüşmüştür. Bu hetairizm doğrudan doğruya grup evliliğinden, kadınların kendilerini kurban edip, namus hakkını almalarından türemiştir. Kendini para karşılığında verme ilk önce dinî bir edimdi, aşk tanrıçasının tapınığında gerçekleşiyordu ve para başlangıçta tapınağın hazinesine giriyordu. Ermenistan'da Anaitis'in, Korinthos'taki Afrodite'in tapınak köleleri, Hindistan'ın tapınaklara ilhak edilmiş dansçı kadınları, yani *bayadereler* (bu sözcük Portekizce *bailedeira*, "dansçı kadın" sözcüğünün değiştirilmiş bir biçimidir) ilk fahişelerdi. Başlangıçta her kadının yükümlülüğü olan teslimiyet, daha sonra, diğer tüm kadınları temsilen bu rahibeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer halklarda hetairizm, kızlara evlenmeden önce tanınan cinsel özgürlükten türemiştir – yani, yine grup evliliğinin bir kalıntısıdır, sadece bize bir yoldan gelmiştir. Mülkiyet eşitsizliğinin yükselmesiyle birlikte, yani daha barbarlığın üst aşamasında, ücretli emek yavaş yavaş köle emeğinin yerini alır ve bununla eşzamanlı olarak ve bununla bağdaşan bir biçimde, özgür kadınların bir meslek olarak fuhuş yapması, köle kadının kendini baskı sonucunda vermesinin yerini alır. Böylece, grup evliliğinin uygarlığa bıraktığı miras iki yönlüdür, tıpkı uygarlığın ortaya koyduğu her şeyin iki yönlü, çift anlamlı, kendi içinde bölünmüş, çelişkili oluşu gibi; bir yanda tekeşlilik, diğer

yanda en aşırı biçimini oluşturan fuhuşla birlikte hetairizm. Hetairizm de diğerleri gibi toplumsal bir kurumdur; eski cinsel özgürlüğü –erkeklerin lehine– devam ettirir. Gerçekte ona tahammül edilmekle kalınmamış, özellikle egemen sınıflar tarafından kibarca uygulanmış, ama lafta mahkûm edilmiştir. Ne var ki gerçekte bu mahkûm etme kesinlikle buna katılan erkekleri değil, yalnızca kadınları hedef alır: Kadınlar hor görülür ve dışlanırlar, böylece erkeklerin kadın cinsi üzerindeki mutlak iktidarı, toplumun temel yasası olarak bir kez daha ilan edilmiş olur.

Gelgelelim böylelikle tekeşliliğin içinde ikinci bir zıtlık gelişir. Hayatını hetairizmle güzelleştiren kocanın yanında, ihmal edilmiş karısı yer almaktadır. Bir zıtlık, karşı kutup olmadan var olamaz; tıpkı bir elmanın yarısını yedikten sonra elde artık bütün bir elmanın kalmaması gibi. Yine de, karıları onlara doğrusunu öğretilinceye kadar, erkekler aksini düşünmüş görüyorlar. Tekeşli evlilikle birlikte, daha önce bilinmeyen iki kalıcı toplumsal karakter figürü ortaya çıkar: kadının sadık âşığı ve boynuzlu koca. Erkekler kadınlar üzerinde zafer kazanmışlardı ama yenilenler taç giydirme işini yüce gönüllülikle üstlenmişlerdi. Tekeşli evliliğin ve hetairizmin yanı sıra, zina kaçınılmaz bir toplumsal kurum haline geldi – ayıplandı, sert bir biçimde cezalandırıldı, ama bastırılamazdı. Çocukların kesin babasının kim olduğu, eskisi gibi, olsa olsa ahlâki bir kanaate dayanıyordu ve bu çözülemez çelişkiyi çözmek için, Napoléon Yasası, 312. maddesinde şunu ilan ediyordu:

L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari.

[Evlilik sırasında hamile kalınan çocuğun babası evli kocadır.]

Tekeşli evliliğin üç bin yılının nihai sonucu budur.

Böylece tekeşli evlilikte, tarihsel ortaya çıkışına sadık kalan ve erkeğin mutlak egemenliğinin belirlediği erkek ve kadın çatışmasını açıkça gösteren örneklerde, uygarlığın or-

taya çıkışından beri sınıflara bölünen toplumun, onları çöze-
meden ve aşamadan içinde hareket ettiği zıtlık ve çelişkilerin
bir minyatürünü buluyoruz. Elbette burada yalnızca evlilik
hayatının gerçekte kurumun başlangıçtaki karakterinin ku-
rallarına göre yürüdüğü, ama kadının erkeğin iktidarına
isyan ettiği tekeşli evlilik vakalarından söz ediyorum. Tüm
evliliklerin böyle yürümediğini, evdeki iktidarını devletteki
kadar koruyamayan ve bu yüzden haklı olarak evinde ka-
rısının borusunun öttüğü bir Alman filisterinden daha iyi
bilen yoktur. Ne var ki, bu yüzden de, başına kendisinden
daha sık, çok daha kötü şeyler gelen Fransız kader yoldaşla-
rından daha üstün olduğunu zanneder.

Ayrıca, tekeşli aile her yerde ve her zaman Yunanlarda-
ki klasik, katı biçimiyle ortaya çıkmamıştır. Geleceğin dün-
ya fatihleri olarak, Yunanlara göre daha az keskin olsa da,
daha geniş bir bakışa sahip olan Romalılarda, kadın daha
özgür ve daha saygındı. Romalı, karısının yaşamına ve ölü-
müne hükmetme gücüne sahip olarak, evlilikteki sadakati
yeterince garantilediğine inanıyordu. Ne var ki, tekeşli ev-
liliğin gelişimindeki belirleyici ilerleme, Almanların tarihe
adım atmasıyla gerçekleşti; çünkü o zamanlar Almanlarda
tekeşlilik, elbette yoksullukları yüzünden, henüz tam ola-
rak çiftlenme evliliğinden öteye geçmiş gibi görünmüyor. Bu
sonuca, Tacitus'un saydığı üç koşuldan varıyoruz: Birincisi,
evlilik çok kutsal sayılmasına rağmen –“bir karıyla yetinir-
lerdi, kadınlar namus çitiyle çevriliydi”– yine de asiller ve
kabile reisleri için çokkarılılık vardı, yani çiftlenme evlili-
ğinin geçerli olduğu Amerikalılarkine benzer bir durum.
İkincisi, analık hukukundan babalık hukukuna geçiş ancak
kısa bir süre önce gerçekleşmiş olmalıydı, çünkü annenin
erkek kardeşi –analık hukukuna göre soya dayalı en yakın
erkek akraba–, neredeyse öz babadan daha yakın bir akra-
ba olarak kabul ediliyordu, ki bu da, Marx'ın sık sık söy-
lediği gibi, kendi kadim dönemimizi anlamamanın anahtarını

bulduğu, Amerikalıların görüş açısına denk düşüyor. Üçüncüsü, Almanlarda kadınlar büyük saygı görürlerdi, kamusal işlerde de etkiliydiler. Oysa bu durum tekeşliliğe dayalı erkek egemenliğiyle tam bir zıtlık oluşturur. Bunların tümü de Almanların, gördüğümüz gibi çiftlenme evliliğinin henüz tam olarak aşılmadığı Spartalılarla uyum içinde oldukları konulardır. Almanlarla birlikte, bu bağlamda da tamamen yeni bir unsur dünyaya hâkim oldu. Şimdi Roma dünyasının enkazı üzerinde, halkların melezleşmesinden gelişen yeni tekeşlilik, erkek egemenliğini daha yumuşak biçimlere büründürdü ve kadınları, en azından yüzeysel olarak, klasik Antikçağ'ın görüp göreceğinden daha saygın ve daha özgür bir konuma taşıdı. Böylelikle tekeşlilikten –duruma göre, onun içinde, onun yanı sıra, ona karşı– ona borçlu olduğumuz büyük ahlâki ilerlemenin hızlanması olanağı doğdu: Daha önce dünyanın hiçbir yerinde bilinmeyen modern ve bireysel cinsel aşktı bu.

Bu ilerleme kesin olarak, Almanların hâlâ çiftlenme ailesinde yaşadıkları olgusundan ve kadının buna karşılık alçalan konumundan ve bunların mümkün olabildiğince tekeşliliğin önünü tıkamasından kaynaklandı, kesinlikle Almanların, çiftlenme evliliğinin pratikte tekeşlilik gibi göze batan ahlâki zıtlıkları içinde hareket etmeyişiyle sınırlı olan, ahlâki açıdan mükemmel saflıktaki efsanevi yaradılışından kaynaklanmadı. Tam tersine, Almanlar özellikle güneydoğuya, Karadeniz kıyısındaki bozkır göçebelerine doğru yaptıkları seferlerde ahlâki açıdan önemli ölçüde bozulmuşlardı ve bu göçlerde binicilik sanatının dışında, Ammianus'un Taifalılar hakkında ve Prokopius'un Herulular hakkında açıkça tanıklık ettikleri gibi, doğaya aykırı kötü huylar da edinmişlerdi.

Bilinen tüm aile biçimleri arasında, modern cinsel aşkın gelişebildiği yegâne biçim tekeşlilik ise, bu modern cinsel aşkın yalnızca ya da ağırlıklı olarak tekeşlilikte, evli çiftlerin birbirlerine aşkı olarak geliştiği anlamına gelmez. Er-

kek egemenliği altındaki sabit tekeşli evliliğin bütün doğası bunu dışlar. Tarihte etkin olan, yani egemen olan tüm sınıflarda, evliliğin kurulması, çiftlenme evliliğinden beri olduğ gibi, anne babaların düzenlediği bir gelenek konusu olarak kalır. Cinsel aşkın tarihte ortaya çıkan ilk biçimi olan tutku ve (en azından egemen sınıflardaki) her insana yakışan tutku görünümündeki, cinsel dürtünün en yüce biçimi olan cinsel aşk –bu da onun özgül karakterini oluşturur–, cinsel aşkın bu ilk biçimi, Ortaçağ'ın şövalye aşkı, kesinlikle evliliğe dönüşen bir aşk değildi. Klasik biçiminde, Provence bölgesinde pupa yelken zinaya doğru yol alır ve bu bölgenin şairleri zinayı överler. Provence aşk şiirinin en parlak örneğini *albalar*²⁰ oluşturur. Almancası *tagelied*dir. Bu şiirler, şövalyenin –başka birisinin karısı olan– güzel sevgilisinin yanında yatışını, nöbetçinin dışarıda bekleyip, günün ilk ışıkları (alba) yükseldiğinde, sessizce uzaklaşabilmesi için ona seslenişini, coşkulu bir dille anlatırlar; doruk noktasını da ayrılık sahnesi oluşturur. Kuzey Fransızları ve namuslu Almanlar da bu şiir türünü ona karşılık düşen şövalye aşkı tutumuyla birlikte benimsemişlerdir; bizim ihtiyar Wolfram von Eschenbach aynı kumaştan harika güzellikte üç *tagelied* bırakmıştır; bunları, onun üç uzun kahramanlık şiirinden daha çok seviyorum.

Günümüzde burjuva evliliği iki çeşittir. Katolik ülkelerde eskisi gibi, anne baba genç burjuva delikanlıya uygun bir kadın bulur ve bunun sonucu da elbette tekeşliliğin içerdiği çelişkinin mükemmel bir biçimde gelişmesidir: Erkek tarafında bol bol hetairizm, kadın tarafında bol bol zina. Katolik Kilisesi elbette sırf bu nedenle, zinanın da ölümün de çaresi olmadığına inandığı için, boşanmayı yasaklamıştır. Buna karşılık Protestan ülkelerde bir kural olarak, burjuva oğluna kendi sınıfından bir kadını seçme özgürlüğü az

20 *Alba*: Tan Kızıllığı. *Tagelied*: Tan şarkısı. Bu isimler gündeğümünde ayrıl-mak zorunda olan âşıklara göndermedir. (ç.n.)

çok tanınmıştır; bundan dolayı evliliğin temelinde belirli bir ölçüde aşk bulunabilir ve zevahiri kurtarmak için bunun hep böyle olduğu varsayılır, bu da Protestan ikiyüzlülüğüne uygun düşer. Burada erkeğin fuhşu daha uyuşuktur, kadının zinası da daha nadirdir. Ne var ki, her evlilik türünde, insanlar evlenmeden önce neyseler öyle kaldıkları için ve Protestan ülkelerin burjuvaları genellikle darkafalı oldukları için, bu Protestan tekeşlilik, en iyi örneklerin ortalamasında, evlilik ortaklığında, aile mutluluğu adı verilen kurşun gibi ağır bir can sıkıntısına yol açar. Bu iki evlilik yönteminin en iyi aynası romanlardır: Katolik tarz için Fransız, Protestan tarz içinse Alman romanları. Her ikisinde de “erkek sahip olur”: Alman romanında genç erkek kıza, Fransız romanında koca boynuzlara. Hangisinin daha kötü durumda olduğu ise her zaman belli değildir. Bu yüzden Alman romanının can sıkıcılığı Fransız burjuvalarında, Fransız romanının “ahlâksızlığı” da Alman darkafalı küçük burjuvalarında aynı ürpertiye uyandırır. Alman romanı, oralarda uzun zamandır çok iyi bilinen kibar fuhşunu ve zinayı işlerken, yakın zamanlarda “Berlin’in metropol oluşu”ndan bu yana biraz daha az utangaç davransa da.

Her iki örnekte de, evlilik tarafların sınıfsal konumuyla belirlenir ve bu bakımdan daima geleneksel evliliktir. Bu geleneksel evlilik her iki durumda da çoğu kez en korkunç fuhşa dönüşür –kimi zaman iki tarafın, genellikle de, bildik bir kibar fahişeden tek farkı bedenini ücretli bir işçi olarak parça başına kiralamayıp, bir defada toptan olarak köleliğe satmak olan kadının fuhşudur. Ve tüm gelenek evlilikleri için Fourier’nin şu sözü geçerlidir:

*Nasıl ki dilbilgisinde iki olumsuzlama bir olumlama ediyorsa, evlilik ahlâkında da iki fuhuş bir erdem eder.*²¹

21 *Théorie de l’Unité Universelle*, Paris, 1841-1845, Cilt III, s. 120. (y.n.)

Kadınla ilişkide cinsel aşk, ancak ve ancak ezilen sınıflar arasında, yani günümüzde proletaryada ve yalnızca burada bir kural haline gelir – bu ilişki resmen onaylanmış olsun ya da olmasın. Ama burada klasik tekeşliliğin tüm temelleri de ortadan kaldırılmıştır. Burada korunması ve miras bırakılması için hiçbir neden kalmaz. Üstelik, araçlar da eksiktir: Bu egemenliği destekleyen burjuva hukuku yalnızca mülkiyet sahipleri ve onların proleterler ile ilişkileri için vardır: Paraya mal olur ve bu yüzden, yoksulluk nedeniyle, işçi erkeğin karısına karşı konumunda geçerliliği yoktur. Burada tamamen farklı kişisel ve toplumsal koşullar belirleyicidir. Üstüne üstlük, büyük endüstrinin kadını evden çıkartıp emek pazarına ve fabrikaya yerleştirmesinden ve onu çoğu kez evi geçindiren kişi konumuna sokmasından bu yana, proletarya evindeki erkek egemenliğinin son kalıntısının da zemini ortadan kalkmıştır – belki, tekeşliliğin ortaya çıkışından itibaren yaygınlaşmış olan kadınlara yönelik zorbalığın son bir kırıntısı kalmıştır. Böylece, proleterlerin ailesi, iki taraf birbirlerine en tutkulu aşkı beslese, en sağlam sadakatle bağlı olsalar bile, her türlü dünyevi ve ruhani kutsamaya rağmen, artık katı anlamda bir tekeşli aile değildir. Bu yüzden, tekeşliliğe ezelden beri eşlik eden fuhuş ve aldatmanın da burada neredeyse önemsiz bir rolü vardır; kadın evliliği bozma hakkını yeniden gerçekten elde etmiştir ve birbirlerine dayanamıyorlarsa, ayrılmayı tercih ederler. Kısacası, proleter evliliği, sözcüğün etimolojik anlamıyla tekeşlidir, ama tarihsel anlamıyla kesinlikle öyle değildir.

Ayrıca, hukukçularımız, yasalardaki ilerlemenin kadınlara şikâyet etmek için gitgide daha az neden bıraktığını düşünüyorlar. Modern uygar yasa sistemleri, birincisi, evliliğin geçerli olabilmesi için her iki tarafın da özgür iradeleriyle katıldıkları bir sözleşme olması gerektiğini, ve ikincisi, evlilik boyunca her iki tarafın da birbirlerinin karşısında eşit haklara ve yükümlülöklere sahip olarak durmaları gerektiğini gitgide

daha çok kabul ediyorlar. Bu iki gereklilik tutarlılıkla yerine getirilseydi, kadınlar isteyebilecekleri her şeye sahip olurlardı.

Bu tipik hukuki akıl yürütme yöntemi, tam da radikal cumhuriyetçi burjuvazinin proletaryayı geri çevirdiği ve ona susmasını işaret ettiği savın aynısıdır. İş akdini iki tarafın da özgür iradeyle imzalamış olmaları gerekir. Ancak yasa her iki tarafı da *kâğıt üzerinde* eşit tuttuğu sürece, özgür iradeyle yapılmış kabul edilir. Sınıfsal konum farklılığının bir tarafa verdiği güç ve onun diğer taraf üzerinde uyguladığı baskı –iki sınıfın gerçek ekonomik konumu– yasayı ilgilendirmez. İş akdi süresince biri ya da diğeri açıkça vazgeçmedikçe, her iki tarafın da eşit haklara sahip olduğu kabul edilir. Ekonomik konumunun işçiyi, eşit hakkın son görüntüsünden bile vazgeçmeye zorlamasına karşı da, yasanın yapabileceği bir şey yoktur.

Evlilik bağlamında, tarafların özgür iradeyle hareket ettiklerini resmen tutanağa geçirmeleri, yasa için, hatta en ileri düzeyde olanı için bile, tamamen tatmin edicidir. Yasa ve hukukçu, hukuki dekorların ardında, gerçek yaşamın geçtiği yerde nelerin döndüğünü, bu özgür iradeliliğin nasıl oluştuğunu dert edinemez. Oysa burada hukuk sistemlerinin basit bir kıyaslanması bile, hukukçuya bu özgür iradeliliğin ne menem bir şey olduğunu gösterebilir. Çocuklara ebeveynin servetinden mutlaka pay verilmesinin yasayla güvence altına alındığı, yani çocukların mirastan mahrum bırakılamadığı ülkelerde –Almanya’da, Fransız hukukunun geçerli olduğu ülkelerde vb.– çocuklar evlenirken ebeveynin onayını almak zorundadır. İngiliz hukukunu geçerli olduğu, evlenmek için ebeveynin onayının yasal bir gereklilik olmadığı ülkelerde, ebeveynin kendi serveti üzerinde vasiyet özgürlüğü vardır, isterse çocuklarını mirastan mahrum bırakabilir. Buna rağmen ve tam da bu yüzden evlenme konusunda İngiltere’de ve Amerika’da miras bırakacak şeylere sahip olan sınıfların, Fransa ve Almanya’dakinden daha özgür olmadığı açıktır.

Erkek ve kadının hukuki açıdan evlilikte eşit haklara sahip oluşlarında da durum daha iyi değildir. İki tarafın bize daha önceki toplumsal durumlardan miras kalan hukuki eşitsizliği, kadının ekonomik ezilişinin nedeni değil, bilakis sonucudur. Çok sayıda evli çifti ve onların çocuklarını kapsayan eski komünist ev idaresinde, ev işlerinin yönetiminin kadınlara verilmiş olması da, tıpkı besin maddelerinin erkekler tarafından temin edilmesi gibi, toplumsal olarak zorunlu, kamusal bir endüstridir. Bu durum babaerki aileyle ve daha çok tekeşli aileyle birlikte değişti. Ev idaresinin yönetimi kamusal özelliğini yitirdi. Artık toplumu ilgilendirmez oldu. *Özel bir hizmet* haline geldi; kadın, toplumsal üretime katılmaktan dışlanarak, ilk ev hizmetlisi oldu. Kadına –ve yalnızca proleter kadına– toplumsal üretimin yolunu ancak günümüzün büyük endüstrisi yeniden açtı. Şöyle ki, kadın ailenin özel hizmetindeki yükümlülüklerini yerine getirdiğinde, kamusal üretimin dışında kalıyor ve hiçbir şey kazanamıyordu; kamusal endüstriye katılmak ve kendi başına para kazanmak istediğinde de, ailevi yükümlülüklerini yerine getiremiyordu. Kadının durumu fabrikada nasılsa, tıptan avukatlığa kadar, tüm iş dallarında aynıdır. Modern tekeşli aile kadının açık ya da gizli ev köleliği üzerine kurulmuştur ve modern toplum da moleküllerini daha çok tekeşli ailelerin oluşturduğu bir kütledir. Günümüzde örneklerin çoğunda, en azından mülk sahibi sınıflarda erkek ailede para kazanan, ailenin geçimini sağlayan kişi olmak zorundadır ve bu da onu, hukuki açıdan fazladan bir ayrıcalık gerektirmeyen bir iktidar konumuna sokar. Erkek ailenin içinde burjuvadır, kadın proletaryayı temsil eder. Endüstrileşmiş dünyada, proletaryayı ezen ekonomik baskının özgün karakteri ancak kapitalist sınıfın tüm yasal özel ayrıcalıkları bertaraf edildikten ve iki sınıf arasında tam bir hukuki eşitlik kurulduktan sonra tüm keskinliğiyle ortaya çıkar; demokratik cumhuriyet iki sınıf arasındaki karşıtlığı ortadan kaldır-

maz, tam tersine bu karşıtlıkla mücadele etmenin zeminini ancak oluşturur. Bunun gibi, modern ailede erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin kendine özgü karakteri de, iki cins arasında gerçek bir toplumsal eşitlik kurulması zorunluluğu ve bunun tarzının ne olacağı ancak iki cins hukuken tamamen eşit haklara sahip olduklarında günışığına çıkacaktır. O zaman, kadının özgürleşmesinin ilk önkoşulunun, bütün bir kadın cinsinin kamusal endüstriye yeniden sokulması olduğu görülecektir ve bu da tekil ailenin toplumun ekonomik birimi olma özelliğinin ortadan kaldırılmasını gerektirir.

Buna göre insanın gelişiminin üç ana evresine genel olarak karşılık düşen başlıca üç evlilik biçimi vardır: Yabanılık için grup evliliği, barbarlık için çiftlenme evliliği, uygarlık için zina ve fuhuşla tamamlanan tekeşlilik. Çiftlenme evliliği ile tekeşlilik arasına, barbarlığın üst aşamasında, erkeklerin köle kadınlar üzerindeki hâkimiyeti ve çokkarınlık girer.

Tüm bu anlattıklarımızın gösterdiği gibi, kendini bu sıralamayla gösteren ilerleme, grup evliliğindeki cinsel özgürlükten kadınların gitgide daha fazla mahrum bırakılmaları, ama erkeklerin mahrum bırakılmamalarının tuhaflığına bağlıdır. Gerçekten de grup evliliği erkekler için pratikte bugün de devam etmektedir. Kadın için bir suç olan ve ağır yasal ve toplumsal sonuçlara yol açan şey, erkekler için bir şan ya da en kötüsü, zevkle taşınan hafif bir ahlâki kusur kabul edilmektedir. Ne var ki, eski hetairizm günümüzde kapitalist meta üretimiyle değiştirilip bu üretime uyumlu hale getirildikçe, gizlisi saklısı kalmamış bir fuhşa dönüştükçe, ahlâkı da bir o kadar bozmaktadır. Üstelik erkeklerin ahlâkını kadınlarkinden daha fazla bozmaktadır. Fuhuş kadınlar arasında yalnızca bu talihsizliği yaşamış olanları onursuzlaştırır ve onları da genellikle zannedildiği ölçüde alçaltmaz. Buna karşılık teknil erkekler dünyasının karakterini düşürür. Özellikle on vakadan dokuzunda, erkeğin uzun süre nişanlı kalması, evlilikteki sadakatsizliğinin resmî çiraklık devresidir.

Burada, tekeşliliğin bugüne kadarki ekonomik temellerinin de, onu tamamlayan fuhşun da aynı kesinlikle ortadan kalktıkları bir toplumsal dönüşüme doğru gidiyoruz. Tekeşlilik, büyük zenginliklerin bir elde –ve daha doğrusu bir erkeğin elinde– toplanması ve bu servetin başka kimseye değil de bu erkeğin çocuklarına miras bırakılması gereksiniminden doğdu. Bunun için erkeğin değil, kadının tekeşli olması gerekiyordu; öyle ki kadının bu tekeşliliği, erkeğin açık ya da gizli çokeşliliğine kesinlikle engel değildi. Önümüzdeki toplumsal dönüşümse, kalıcı, miras bırakılabilir servetlerin en azından en büyük bölümünün –üretim araçlarının– toplumsal mülkiyete dönüştürülmesiyle birlikte, bütün bu miras derdini asgariye indirecektir. Peki tekeşlilik ekonomik nedenlerden doğduğuna göre, bu nedenler ortadan kalkınca, kendisi de ortadan kalkacak mıdır?

Şöyle bir yanıt verirsek yanlış olmaz: Tekeşlilik ortadan kalkmayacağı gibi, asıl şimdi tam olarak gerçekleştirilecektir. Çünkü üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüştürülmesiyle birlikte, ücretli emek, proletarya, yani belirli –istatistiksel olarak hesaplanabilir– sayıdaki kadının, kendini para karşılığında verme zorunluluğu da ortadan kalkar. Fuhuş ortadan kalkar, tekeşlilik, yok olmak yerine, şimdi –erkekler için de– bir gerçeklik haline gelir.

Erkeklerin konumu her halükârda çok değişir. Ancak kadınların, *tüm* kadınların konumu da önemli bir değişiklik geçirecektir; üretim araçlarının ortak mülkiyete geçmesiyle birlikte, tekeşli aile toplumun ekonomik birimi olmaktan çıkar. Özel ev idaresi, toplumsal bir endüstriye dönüşür. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi kamusal bir mesele haline gelir; toplum, ister evlilik içi ister evlilik dışı olsun, bütün çocuklara eşit özen gösterir. Böylelikle, bir kızın sevdiği erkeğe kendini hiç düşünmeden vermesini engelleyen, bugün en önemli toplumsal –ahlâki ve ekonomik– öğeyi oluşturan “sonuçlar”dan duyulan kaygı ortadan kalkar. İşte bu, cinsel ilişkilerin çekinmeden kurulması ve böylelikle bakireliğin

namusluluk ve kadın olmanın ayıp olması konusunda daha ılımlı bir kamuoyunun ortaya çıkması için yeterli bir neden olmayacak mıdır? Ve nihayet, modern dünyada tekeşliliğin ve fuhşun bir karşıtlık oluşturduklarını, ama bunların birbirlerinden ayıramaz karşıtlar, aynı toplumsal durumun iki kutbu olduğunu görmedik mi? Fuhuş, tekeşliliği de kendisiyle birlikte uçuruma çekmeden yok olabilir mi?

Burada yeni bir öge, tekeşlilik gelişirken olsa olsa nüve halinde bulunan bir öge etkinleşir: Bireysel cinsel aşktır bu.

Ortaçağ'dan önce bireysel cinsel aşktan söz edilemez. Kişisel güzellik, samimi davranış vb. benzer eğilimlerin farklı cinslerden kişilerde cinsel ilişkiye girme isteğini uyandırdığı, erkekler ve kadınlar açısından da en mahrem ilişkiye kiminle girdiklerinin tamamen önemsiz olmadığı apaçıktır. Fakat o noktadan bizdeki cinsel aşka gelinceye kadar, uzun bir yol vardır. Antikçağ'ın tamamı boyunca evlilik ilişkisi taraflar için ebeveynler tarafından kurulur ve eşler sessizce bu evliliğe girerler. Antikçağ'ın tanıdığı bir gıdım evlilik aşkı, öznel bir hoşlanma değil, nesnel bir yükümlülüktür, evliliğin temeli değil neticesidir. Modern anlamdaki aşk ilişkileri, Antikçağ'da yalnızca resmî toplumun dışında gerçekleşir. Theokratos'un ve Moskhos'un bize aşk hazlarını ve acılarını terennüm ettiği çobanlar, Longos'un "Daphnis ile Cloe"si, devlette, özgür yurttaşın yaşam alanında yerleri olmayan kölelerdir. Aşk ilişkilerinin köleler dışında yalnızca batmakta olan antik dünyanın yozlaşma ürünleri olarak, yine resmî toplumun dışında kalan kadınlarla, kibar fahişelerle ve yabancılar ve azat edilmişlerle yaşandığını görüyoruz, Atina'da çöküşün arifesinde, Roma'da İmparatorluk döneminde. Özgür yurttaşlar olan kadın ve erkekler arasında gerçek aşk ilişkileri yaşandıysa, bunlar ancak zina şeklinde gerçekleşmiştir. Antikçağ'ın klasik aşk şairi Anakreon, bizim anladığımız anlamda cinsel aşkı hiç önemsemiyordu, hatta sevilen varlığın cinsiyeti bile onun hiç umurunda değildi.

Bizim cinsel aşkımız, eskilerin basit cinsel arzusundan, antiklerin Eros'undan büyük ölçüde farklıdır. Birincisi sevi-
len varlıkta bir karşılığının olmasını gerektirir; bu bakım-
dan kadın erkeğe eşittir, oysa antik Eros'ta kadının varlığı
her zaman aranmamıştır. İkincisi, cinsel aşkın her iki tarafı
için de, sahip olamamanın ve ayrılmanın en büyük olmasa
da büyük bir mutsuzluk olarak görüleceği bir yoğunluk ve
süreklilik derecesi vardır; taraflar birbirlerine sahip olabil-
mek için, hayatlarını ortaya koymaya varacak kadar büyük
bir kumar oynarlar; oysa Antikçağ'da bu olsa olsa zinadır.
Ve nihayet, cinsel yakınlaşmanın yargılanması için yeni bir
ahlâki ölçüt oluşur; yalnızca evlilik içi mi yoksa evlilik dışı
mı olduğu sorulmaz; aynı zamanda karşılıklı bir aşktan kay-
naklanıp kaynaklanmadığı da sorulur. Burjuva ya da feodal
pratikte bu yeni ölçütün diğer tüm ahlâk ölçütlerinden daha
iyi uygulanmaması anlaşılır bir durumdur – kimsenin ona
aldırdığı yoktur. O da diğerleri gibi benimsenir – teoride,
kâğıt üstünde. Şimdilik bu kadarı yeterlidir zaten.

Antikçağ'ın cinsel aşka doğru hamlelerinin sona erdiği
yerde, Ortaçağ onları yeniden başlatır: zinada. *Tagelied*leri
yaratan şövalye aşkını zaten anlattık. Evliliği bozmak isteyen
bu aşktan, onu kuracak olan aşka varıncaya kadar, şövalye-
liğin asla tam olarak katetmediği uzun bir yol vardır. Edep-
siz Latinlerden erdemli Almanlara geçsek bile, *Nibelunglar*
Destanı'nda, gerçi Kriemhild'in Siegfried'e gizliden gizliye
en az onun kendisine âşık olduğu kadar âşık olduğunu ama
yine de, Günther'in, onun ismini vermediği bir şövalyeyle ni-
şanladığını bildirince basitçe şöyle yanıt verdiğini okuyoruz:

*Hiç gereği yok, benden dilekte bulunmanın,
Buyrukların her zaman üstündedir başımın. Olmuş bitmiştir iş;
Uygun gördüğün yigide
varacağım eş diye.*²²

22 *Nibelunglar Destanı*, çev. Bilge Umar, YKY, İstanbul, 1. Baskı 2001. Bö-
lüm 10, 621, s. 138. (ç.n.)

Burada kendi aşkının dikkate alınabileceği Kriemhild'in aklından bile geçmez. Günther Brunhild'e, Etzel de Kriemhild'e görmeden talip olur; *Gutrun* destanında da İrlandalı Sigebant hiç görmediği Norveçli Ute'ye, Hegelingenli Hetel İrlandalı Hilde'ye ve nihayet Morlandlı Siegfried Ormanieli Hartmut ve Seelandlı Herwig de Gutrun'a aynı şekilde talip olur; ancak burada Gudrun'un, özgür iradesiyle sonuncudan yana karar verdiğini görürüz. Kural olarak en genç prensin evleneceği kız, eğer hayattaysa ebeveyni tarafından, değilse her durumda bu konuda sözünün ağırlığı olan büyük tımar sahiplerine danışarak, prensin kendisi tarafından seçilir. Başka türlü de olamaz. Bir prens için olduğu gibi, bir şövalye ya da baron için de evlenmek siyasal bir eylemdir; yeni ittifaklar kurarak gücü artırmak için bir vesiledir; bunu bireyin keyfi değil, *sülalenin* çıkarları belirler. Aşk, evlilik hakkında son sözü söyleme konumuna nasıl gelecektir?

Ortaçağ şehirlerinin lonca üyesi burjuvasının durumu da farklı değildi. Tam da onu koruyan ayrıcalıklar, çetrefil lonca yönetmelikleri, onu bir yanda diğer loncalardan, diğer yanda kendi loncasının üyelerinden ve kendi kalfa ve çıraklarından yasalarla ayıran yapay sınırlar, kendine uygun bir eş bulabileceği çevreyi zaten fazlasıyla daraltıyordu. Adaylar arasında hangisinin en uygun olduğunaysa, bu karmaşık sistem içinde mutlaka onun kişisel keyfi değil, aile çıkarları belirliyordu.

Dolayısıyla, Ortaçağ'ın sonuna kadar, evlenmek, örneklerin ezici çoğunluğunda başlangıcından itibaren neyse o olarak, tarafların kendilerinin karar vermediği bir mesele olarak kaldı. Başlangıçta dünyaya zaten evlenmiş olarak –karşı cinsten bütün bir grupta evlenmiş olarak– geliniyordu. Grup evliliğinin daha sonraki biçimlerinde, muhtemelen benzer bir ilişki vardı, ancak grup sürekli daralıyordu. Çiftlenme evliliğinde çocuklarının evlenmelerini annelerin kararlaştırması kuraldı; burada da genç çifte soy ve kabile içinde daha

güçlü bir konum sağlayacak yeni akrabalık bağları kurma kaygıları belirleyici oluyordu. Özel mülkiyet ortak mülkiyete baskın geldiğinde ve miras çıkarlarıyla birlikte babalık hukuku ve tekeşlilik egemen olduğunda, evlenme artık iyice ekonomik kaygılara bağımlı hale geldi. Satın alma yoluyla evlilik ortadan kalktı, mesele giderek, yalnızca kadının değil, erkeğin de –kişisel özelliklerine göre değil, mülklerine göre– bir fiyatının olduğu bir biçimde uygulanır oldu. Evlenmenin, her şeyin üstünde tutulması gereken, tarafların birbirlerine karşılıklı ilgisinin, egemen sınıfların pratiğinde başlangıçtan itibaren hiçbir karşılığı bulunmamıştır; böyle bir şey olsa olsa Romantizm’de ya da hiçbir ödeme yapmayan ezilen sınıflarda görülebilir.

Kapitalist üretim, coğrafi keşifler döneminden beri dünya ticareti ve imalat yoluyla dünya egemenliğine soyunurken dünya bu durumdaydı. Bu evlenme tarzının kapitalist üretimin üstüne kalıp gibi oturduğu söylenebilirdi, öyleydi de. Yine de –dünya tarihinin akıl almaz ironisi– evlilikte ölümcül bir yara açan da kapitalist üretimdir. Her şeyi metaya dönüştürerek, bütün eski, geleneksel ilişkileri çözdü, geleneksel ahlâkın, tarihsel hukukun yerine satın alma ve satmayı, “özgür” sözleşmeyi getirdi; İngiliz hukukçu H. S. Maine daha önceki dönemlere göre bütün ilerlememizin *status to contract*’e [statüden sözleşmeye] mirasla alınmış durumlarından gelip sözleşmeli durumlara vardığını söylerken, muazzam bir keşifte bulunduğuna inanıyordu. Bu doğrudu doğru olmasına ama *Komünist Manifesto*’da zaten yer alıyordu.

Sözleşme yapmak içinse kişilikleri, eylemleri ve mülkleri üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilen ve birbirlerinin karşısında eşit haklara sahip olarak durabilen insanlar gerekir. İşte bu “özgür” ve “eşit” insanları yaratmak, kapitalist üretimin başlıca işlerinden biriydi. Başlangıçta bu henüz yarı bilinçli, üstelik dinî bir kılığa bürünmüş tarzda gerçekleştiyse de, Lutherci ve Calvinci Reform’dan itibaren, insanın ey-

lemelerinden ancak bu eylemleri tam bir irade özgürlüğüyle gerçekleştirdiyse tamamen sorumlu olduğu ve ahlâk dışı bir edimde bulunmasına yönelik her türlü baskıya direnmesinin ahlâki bir ödev olduğu ilkesi yerleşmişti. Peki bu şimdiye kadarki evlenme pratiğiyle nasıl örtüşüyordu? Burjuva anlayışına göre, evlilik bir sözleşme, bir hukuk işiydi, üstelik iki insanın bedeni ve ruhu üzerinde ömür boyu söz sahibi olduğuna göre, en önemli hukuk işiydi. Gerçi o zamanlar evlilik biçimsel olarak özgür iradeyle gerçekleştiriliyordu; taraflar “evet” demeden olmuyordu. Ama bu “evet”in nasıl gerçekleştiği ve evlenmenin asıl kurucularının kimler olduğu çok iyi biliniyordu. Peki, gerçek karar verme özgürlüğü diğer tüm sözleşmelerde talep edildiği halde, niye bunda istenmiyordu? Başgöz edilen iki genç insan, kendileri, kendi bedenleri ve organları üzerinde özgürce tasarrufta bulunma hakkına sahip değiller miydi? Cinsel aşk şövalyeliğe moda olmamış mıydı ve şövalyelikteki zina aşkının karşısında, evli eşlerin birbirlerine olan aşkı, cinsel aşkın gerçek burjuva biçimi değil miydi? Evli kişilerin yükümlülüğü birbirini sevmekse, birbirlerini sevenlerin ödevi de başka hiç kimseyle değil, birbirleriyle evlenmek değil miydi? Birbirini sevenlerin bu hakkı, anne babaların, akrabaların ya da başka geleneksel evlilik simsarlarının ve çöpçatanların hakkından daha üstün değil miydi? Kişinin özgürce sınaama hakkı kiliseye ve dine rahatlıkla girebiliyorsa, eski kuşağın, gençlerin bedeni, ruhu, serveti, mutluluğu ve mutsuzluğu üzerinde tasarrufta bulunmak gibi tahammül edilmez talebine nasıl tepkisiz kalabilirdi?

Toplumun tüm eski bağlarını gevşeten ve miras alınmış tüm düşünceleri sarsan bir çağda bu soruların ortaya atılması gerekiyordu. Dünya ansızın neredeyse on kat daha büyümüştü; şimdi Batı Avrupalıların gözlerinin önünde bir yarımkürenin dörtte biri değil, bütün bir yerküre uzanıyor ve geri kalan yedi çeyreği ele geçirmek için sabırsızlanıyorlardı. Eski dar vatan sınırları gibi, Ortaçağ'da belirlenmiş

düşünme tarzının bin yıllık duvarları da yerle bir oluyordu. İnsanların dış ve iç gözlerinde sonsuz genişlikte bir ufuk açılıyordu. Hindistan'ın zenginliklerinin, Meksika ve Potosi'nin altın ve gümüş madenlerinin cazibesine kapılmış genç adama, namusluluğun iyi niyeti, kuşaklar boyunca devralınan namuslu lonca ayrıcalıkları ne ifade ederdi ki? Dönem, burjuvazinin gezici şövalyelik dönemiymi, kendi romantizmi ve kendi aşk coşkunculukları da vardı ama bunlar burjuva zemininde ve son tahlilde burjuva hedefleriyle yaşıyordu.

Böylece, yükselen burjuvazi, özellikle de mevcut olanın en çok sarsıldığı Protestan ülkelerin burjuvazisi, evlilik için de sözleşme özgürlüğünü giderek daha kolayca kabul etti ve yukarıda anlatılan tarzda hayata geçirdi. Evlilik, sınıf evliliği olarak kaldı, ama sınıfın içinde taraflara bir ölçüde seçme özgürlüğü verildi. Kâğıt üstünde, ahlâk teorisinde ve şiirsel betimlemede, karşılıklı cinsel aşka ve eşlerin gerçekten özgürce anlaşmasına dayanmayan her evliliğin ahlâk dışı olduğu, sarsılmaz bir kesinlikle yer alıyordu. Kısacası, aşk evliliğinin bir insan hakkı olduğu ilan edilmişti ve üstelik yalnızca *droit de l'homme* [erkek (insan) hakkı] olarak değil, aynı zamanda istisnai bir şekilde, *droit de la femme* [kadın hakkı] olarak da.

Ne var ki bu insan hakkı, insan hakkı denen diğer hakların hepsinden bir noktada ayrılıyordu. Bu haklar, pratikte egemen sınıfla, burjuvaziyle sınırlanır ve ezilen sınıf için, proletarya için doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak güdüklük kalırlarken, tarihin ironisi burada bir kez daha kendini gösterir. Egemen sınıf, bilinen ekonomik etkilerin hâkimiyeti altında kalır ve bu yüzden yalnızca istisnai durumlarda özgür iradeyle yapılmış evlilikler görülür, oysa bunlar hükmedilen sınıfta, göreceğimiz gibi, bir kuraldır.

Demek ki tam bir evlenme özgürlüğü ancak kapitalist üretim ve bu üretimle yaratılan mülkiyet ilişkilerinin orta-

dan kaldırılmasından ve bu, eş seçimi üzerinde hâlâ güçlü bir etkisi bulunan tüm ekonomik ikincil kaygıları da uzaklaştırdıktan sonra genel olarak hayata geçirilebilir. İşte o zaman, geriye karşılıklı hoşlanmadan başka bir dürtü kalmaz.

Cinsel aşk, doğası gereği dışlayıcı olduğu için –bu dışlayıcılık günümüzde yalnızca kadın tarafından tamamen gerçekleştirildiği halde– cinsel aşk üzerine kurulan evlilik de doğası gereği tekeşli evliliktir. Bachofen’ın, grup evliliğinden tekeşli evliliğe ilerlemeyi ağırlıklı olarak kadınların eseri kabul ederken ne kadar haklı olduğunu gördük; ancak çiftlenme evliliğinden tekeşliliğe doğru ilerleme erkeklerin hesabına yazılıyor; Bachofen tarihsel açıdan esasen kadınların konumunda bir kötüleşmenin ve erkeklerin sadakatsizliğinin kolaylaşmasının söz konusu olduğu konusunda directti. Şimdi erkeklerin alışkanlık haline gelmiş bu sadakatsizliklerini kadınların sineye çekmesine neden olan ekonomik kaygılar da ortadan kalkarsa, kadının böylece ulaşacağı eşit konum, şimdiye kadarki tüm deneyime göre, kadınların çokkocalı olmalarından daha ziyade erkeklerin gerçekten tekeşli olmaları sonucunu doğuracaktır.

Tekeşliliğin mülkiyet ilişkilerinden doğuşunun damgasını taşıyan tüm özellikleriyse tamamen ve nihayet ortadan kalkacaktır; bunlar öncelikle erkeğin üstünlüğü ve sonra da evliliğin sonlandırılamazlığıdır. Evlilikte erkeğin egemenliği/üstünlüğü onun ekonomik üstünlüğünün basit bir sonucudur ve bunun ortadan kalkmasıyla o da kendiliğinden ortadan kalkar. Evliliğin sonlandırılamazlığı ise kısmen tekeşliliğin ortaya çıktığı ekonomik durumun, kısmen de bu ekonomik durumun tekeşlilikle bağıntısının henüz tam olarak anlaşılmadığı ve dinî açıdan abartıldığı bir dönemden kalma gelenegin bir sonucudur. Bu özellik günümüzde binlerce kez aşılmıştır. Yalnızca aşk üzerine kurulu evlilik ahlâklıysa, o zaman yalnızca aşkın devam ettiği evlilik ahlâkidir. Bireysel cinsel aşk heyecanının süresi, bireylere göre çok farklıdır;

özellikle erkeklerde ve hoşlanmanın somut bir biçimde sona ermesi ya da yeni bir tutkulu aşkla bastırılması, boşanmayı hem iki taraf için hem de toplum için bir iyiliğe dönüştürür. Böylece insanlar, boşanma davasının gereksiz pisliğine bu-
laşmaktan kurtulurlar.

Demek ki, günümüzde kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılmasından sonra, cinsel ilişkilerin düzeni hakkında yapabileceğimiz tahmin, ağırlıklı olarak olumsuz tür-
dendir, çoğunlukla neyin artık olmayacağıyla sınırlıdır. Peki, gelecek olan nedir? Bu, yeni bir kuşak yetiştiğinde belli olacaktır: Bir kadının rızasını hayatlarında hiçbir zaman para ya da diğer toplumsal güç karşılığında elde etmek zorunda kalmamış bir erkek kuşağı ve ne kendini aşk dışında baş-
ka herhangi bir düşünceyle bir erkeğe vermiş, ne de sevdiği erkeğe kendini vermeyi ekonomik sonuçlarından korkarak reddetmiş bir kadın kuşağı. Bu insanlar geldiğinde, bugün yapmaları gerektiğine inanılan şeyi hiç umursamayacaklar-
dır; kendi pratiğini yaratacak ve her bir birey kendi pratiğine karşılık gelen kamuoyuna uygun yaşayacaktır, işte o kadar.

Bu arada, çok uzaklaştığımız Morgan'a geri dönelim. Uygarlık dönemi boyunca gelişen toplumsal kurumların tarihsel olarak incelenmesi, Morgan'ın kitabının çerçevesi dışında kalıyor. Dolayısıyla, tekeşliliğin bu zaman dilimin-
deki kaderleriyle Morgan çok kısaca ilgileniyor. Morgan da, tekeşli ailenin geliştirilmesini ileri bir adım, cinsiyetlerin ta-
mamen eşit haklara sahip olmasını bir yakınlaşma olarak görüyor ama bu hedefe ulaşıldığını kabul etmiyor. Gelgele-
lim, diyor ki:

Ailenin art arda dört biçimden geçtiği ve şimdi beşinci biçimde olduğu gerçeği kabul edilirse, bu biçimin gelecekte kalıcı olup olmayacağı sorusu ortaya çıkar. Bu soruya verilebilecek biricik yanıt, bu biçimin toplumun ilerlediği gibi ilerlemesi gerektiği, toplumun değiştiği ölçüde değişmesi ge-

rektiğidir; tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi. Bu biçim, toplum sisteminin bir ürünüdür ve o sistemin gelişim seviyesini yansıtacaktır. Tekeşli aile, ıygarlığın başından beri ve modern dönemde son derece belirgin bir şekilde kendini iyileştirdiği için, en azından iki cinsiyetin eşitliğine ulaşılmıncaya kadar daha da mükemmelleşmeye yatkın olduğu tahmin edilebilir. Uzak gelecekte tekeşli aile ya toplumun taleplerini karşılamazsa? Onun ardılının hangi nitelikte olacağını önceden söylemek olanaksızdır.

III. İROKUA SOYU

Şimdi Morgan'ın bir diğer keşfine geliyoruz: Bu keşfi de en azından ilk aile biçiminin akrabalık sistemlerinden yola çıkılarak yeniden inşa edilmesi kadar önemlidir. Amerika yerlilerinden bir kabilede hayvan isimleriyle tanımlanan soy bağlarının Yunanların *genealarıyla*, Romalıların *gentesleriyle* aynı olduğunun; Amerikan biçiminin ilk, Yunan-Roma biçiminin daha sonraki, türev biçim olduğunun; Yunanların ve Romalıların ilk zamanlarda soy, fratri (kardeşlik) ve kabile şeklindeki toplum örgütlenmesinin tamamının, Amerika yerlilerinde tıpatıp aynı olduğunun; soyun tüm barbarlarda, uygarlığa girişlerine kadar, hatta daha sonra bile (bugüne ulaşabilen kaynaklarımızdan öğrendiğimiz kadarıyla) ortak bir kurum olduğunun kanıtlanması – bu kanıtlama bir anda en eski Yunan ve Roma tarihinin en karmaşık dönemlerini aydınlatmış ve aynı zamanda bize kadim zamanların (devletin kuruluşundan önceki) toplum yapısı hakkında umulmadık bilgiler sunmuştur. Me-sele bir kere anlaşılınca pek basit görünse de, Morgan bunu ancak son dönemde keşfetmiştir; daha önce, 1871 yılında yayımlanan kitabında. Ortaya çıkışıyla, normalde kendinden çok emin İngiliz prehistoryacılarının uzun bir ölüm sessizliğine gömülmesine neden olan bu sırrı henüz çözememişti.

Morgan'ın genel olarak bu soy birliği için kullandığı Latince *gens* sözcüğü, Yunanca aynı anlamdaki *genos* gibi, yaygın Aryancada *üretmek* anlamındaki *gan* kökünden gelir (Kurala göre Almancada, Aryancadaki *g*'nin yerini *k* alma-

lıdır, dolayısıyla Almancası *kandır*). *Gens*, *genos*, Sanskrit *dschanas*, Gotça (yukarıdaki kurala göre) *kuni*, eski Nordik ve Anglosaksonca *kyn*, İngilizce *kin*, Orta Yüksek Almanca-da *künne*, eşanlamli olarak *soy*, *köken* demektir. Latince *gens*, Yunancada *genos* özel olarak, ortak kökenden (burada ortak bir atadan) gelmekle övünen ve belirli toplumsal ve dinî düzenlemelerle birbirine kenetlenmiş özel bir topluluğun soy birliği anlamında kullanılmaktadır, ki bu soy birliğinin ortaya çıkışı ve doğası yine de tüm tarih yazıcılarımız için bugüne kadar karanlıkta kalmıştır.

Yukarıda, Punalua ailesini incelerken, ilk biçimiyle bir soyun bileşiminin ne olduğunu zaten görmüştük. Soy, Punalua evliliği yoluyla bağlı olan herkes ve bu evlilikten sonra da ister istemez egemen olan tasavvurlar gereğince, belli bir tek kadın-atanın, soyun kurucusu kadının kabul edilmiş çocuk ve torunlarından oluşur. Bu aile biçiminde babalık belirsiz olduğu için, yalnızca kadın soy çizgisi geçerlidir. Erkek kardeşler kız kardeşleriyle evlenemedikleri, yalnızca başka kökenden gelen kadınlarla evlenebildikleri için, bu yabancı kadınlardan doğan çocukları analık hukukuna göre soyun dışında kalırlar. Dolayısıyla her bir kuşakta *kızların* çocukları ve torunları soy bağının içinde kalır; *oğulların* çocukları ve torunları annelerinin soylarına dâhil olur. Peki bu akraba grubu, belli bir kabiledaki benzer gruplar karşısında özel bir grup olarak kurulduğunda neye dönüşür? Morgan bu ilk soyun klasik biçimi olarak İrokuaların, özellikle de Seneka kabilesinin soyunu ele alıyor. Bu kabilede hayvan adı verilmiş sekiz soy bulunmaktadır: 1. Kurt, 2. Ayı, 3. Kaplumbağa, 4. Kunduz, 5. Geyik, 6. Çulluk, 7. Balıkçıl, 8. Şahin. Her bir soyda şu âdetler vardır:

1. Soy kendi *sachemini* (barış dönemi reisi) ve şefini (savaş reisi) seçer. *Sachemin* soy içinden seçilmesi gerekir ve makamı da soy içinde miras yoluyla geçer, boş kaldığında yerinin hemen doldurulması gerekir; savaş reisi soyun dışından da seçi-

lebilir ve zaman zaman bu görev boş kalabilir. Bir *sachem* yerine asla onun oğlu seçilemez, çünkü İrokualarda analık hukuku geçerli olduğundan, oğul başka bir soya aittir; ama *sachem* erkek kardeşinin ya da kız kardeşinin oğlu onun yerine seçilebilir. *Sachem* seçiminde kadın erkek herkes oy kullanır. Ne var ki seçim sonucunun diğer yedi soy tarafından da onaylanması gerekir; ancak bundan sonra seçilen şef, törenle, hem de bütün bir İrokua konfederasyonunun ortak kurulu tarafından göreve başlatılır. Bunun önemini ileride göreceğiz. *Sachem* bir soy içinde saf ahlâki nitelikte, babacan bir güce sahipti; şiddete dayalı yöntemleri kullanmazdı. Bunun yanı sıra görevi gereği Senekaların kabile kurulunun ve İrokuaların konfederasyon kurulunun da bir üyesiydi. Savaş reisinin yalnızca savaşlarda emir verme hakkı vardı.

2. Soy, *sachem*i ve savaş reisini istediği zaman görevden alabilir. Buna da yine erkek ve kadınlar birlikte karar verirler. Görevden alınanlar daha sonra, diğerleri gibi sıradan bir savaşçıya, sivil şahsa dönüşürler. Kabile kurulu ayrıca, soyun iradesi hilafına da olsa *sachem*leri görevden alabilir.

3. Hiçbir üye soy içinden evlenemez. Bu, soyun temel kuralıdır, onu bir arada tutan bağdır; bir soya dâhil olan bireylerin ancak onun sayesinde bir soyu oluşturduğu çok olumlu bu akrabalığın, olumsuz bir ifadesidir. Morgan bu çok basit olguyu keşfederek soyun doğasını ilk kez açığa çıkarmıştır. O zamana kadar soyun ne kadar az anlaşıldığı yabanıl ve barbarlar hakkındaki eski raporlar göstermektedir: Bu raporlarda soyların düzenini oluşturan farklı yapılar kavranamamış ve ayırım yapılamaz bir biçimde kabile, klan, *thum*¹

1 Sözcüğün kökeni, Latince *eu*, *yer yurt*, *ülke* anlamlarına gelen “domus” a kadar uzanıyor. Eski kaynaklarda, “başında bir kral olan bir ülke ve/veya halk” anlamına geliyordu. Bu kralın kabile şefi ya da kabile federasyonunun şefi olduğunu unutmamak gerekir. Önceleri ayrı yazılan “König” ve “thum” daha sonra birleşerek “Königthum” halini almıştır. Önceleri ülkeyi, devlet yapısını anlatan bu terim, yakın çağlarda doğrudan kral olma halini imlemek için kullanılır olmuştur. (ç.n.)

vb. birbirine karıştırılmıştır ve bunlar hakkında bazen, böyle bir yapı içinde evliliğin yasak olduğu söylenmiştir. Böylelikle Bay McLennan'a bir Napoléon gibi ortaya çıkıp, kendi hüküme göre düzen kurma şansı veren çözümsüz kafa karışıklığını yaratmıştır: Tüm kabileler iç evlenmenin yasak olduğu (egzogam) ve serbest olduğu (endogam) kabileler şeklinde ikiye ayrılırlar. Bay McLennan meseleyi böyle temelden yanlış ele aldıktan sonra, bu iki mantıksız sınıftan hangisinin daha eski olduğuna yönelik pek derinlemesine incelemelerine başlayabilirdi: Egzogami mi, yoksa endogami mi daha eskiydi? Akrabalık ve ondan kaynaklanan, üyeler arası evliliğin olanaksızlığı üzerine kurulan soyun keşfedilmesiyle birlikte, bu saçmalık kendiliğinden sona erdi – İrokuaların bulunduğu aşamada, soy içi evlilik yasağına kesin olarak uyulması çok doğaldır.

4. Ölenlerin malvarlığı diğer soydaşlarına geçerdi, bu servetin soyun içinde kalması gerekirdi. Bir İrokua sadece çok önemsiz eşyalar miras bırakmışsa, mirası en yakın soy akrabaları, bir erkek öldüyse o zaman aynı anneden erkek ve kız kardeşleri ve annesinin erkek kardeşleri, bir kadın öldüyse o zaman onun çocukları ve aynı anneden kız kardeşleri paylaşırdı, ama erkek kardeşleri değil. Tam da bu yüzden, erkek ve kadın birbirlerinden, ya da çocuklar babadan miras alamazlardı.

5. Aynı soyun mensupları yardımlaşmak, birbirlerini korumak ve özellikle de yabancılar tarafından yaralandıklarında intikam desteği vermek zorundaydılar. Birey, kendi güvenliği için soyun korumasına güvenirdi ve bundan yararlanırdı; onu yaralayan, soyu yaralamış demektir. İrokualar tarafından mutlak bir şekilde benimsenen kan gütme yükümlülüğü buradan, soyun kan bağlarından doğmuştu. Soy dışından birisi, soyun bir üyesini öldürdüğünde, öldürülenin bütün soyu kan gütmeyle yükümlü olurdu. İlk önce uzlaşmaya çalışılırdı; öldürenin soyu kurulunu toplar ve öl-

dürülenin soyunun kuruluna uzlaşma teklifleri sunardı, bu arada genellikle üzüntülerini bildirir ve önemli hediyeler de verirlerdi. Bunlar kabul edilirse, olay kapanırdı. Aksi halde, incinen soy, katili izlemek ve öldürmekle yükümlü bir ya da birden fazla intikamcı görevlendirirdi. Katil öldürüldüğünde, onun soyunun şikâyet etme hakkı yoktu, böylece hak yerini bulmuş olurdu.

6. Her bir soyun, tüm kabile içinde yalnızca kendisinin kullanabileceği belirli isimleri ya da isim kümeleri vardı; böylece bir kişinin ismi, hangi soya ait olduğunu belli ederdi. Bir soy ismi, soy haklarını da en baştan beraberinde getirirdi.

7. Soy, yabancıları üye olarak kabul edebilir ve böylelikle bütün kabileye almış olur. Öldürülmeyen savaş tutsakları, bir soya kabul etme yoluyla, Seneka kabilesinin üyesi olmuşlar ve böylelikle tüm soy ve kabile haklarına sahip olmuşlardır. Soya kabul etme, tek tek soy üyelerinin yabancıyı erkek ya da kız kardeş olarak kabul eden erkeklerinin, onu çocuğu olarak kabul eden kadınların teklifiyle gerçekleşiyordu; üyeliğin onaylanması için soya kabul töreni gerekliydi. Çoğu zaman, istisnai bir biçimde küçülmüş bazı soylar, başka bir soyun izniyle, bu soyun üyelerini topluca kendilerine katarak yeniden güçleniyorlardı. İrokualarda soya kabul töreni kabile kurulunun açikoturumu sırasında gerçekleşirdi, dolayısıyla da pratikte dinî bir törendi.

8. Amerika yerlisi soylarda özel dinî törenlerin bulunduğunu kanıtlamak zordur; ne var ki yerlilerin dinî törenleri az ya da çok soyla bağlantılıdır. İrokuaların altı yılda bir kutlanan dinî bayramlarında her bir soyun *sachem*leri ve savaş reisleri makamları gereği “inancın koruyucusu” olarak kabul edilir ve din adamı işlevi görürler.

9. Soyun ortak bir mezarlığı vardır. New York eyaletinde beyazlar arasında sıkışıp kalmış İrokualarda, bu mezarlık şimdi ortadan kalkmıştır, ama eskiden vardı. Diğer yerlilerde hâlâ mevcuttur; örneğin İrokualarla yakın akraba olan Tuskaroralarda vardır: Bunlar Hristiyan oldukları halde,

herkese kilisenin mezarlığında belli bir sıra ayrılmıştır, anneler çocuklarıyla aynı sıraya gömülmekte, ama baba aynı sıraya gömülmemektedir. İrokualarda da, ölen birinin tüm soyu defin törenine gider, mezarı temin eder, cenaze konuşmalarını yapar vb.

10. Soyun bir meclisi vardır; bu meclis hepsi de eşit oy hakkına sahip olan tüm yetişkin erkek ve kadın soy üyelerinin toplanmasıyla oluşur. Bu meclis *sachem*leri ve savaş reislerini seçip, onları görevden almıştır; diğer “inanç koruyucuları”nı da; meclis, öldürülen soy üyeleri için bir kefareti mi (kan parası) alınacağına yoksa kan mı güdüleceğine karar verirdi; yabancıları soya üye kabul ederdi. Kısacası, meclis soyun egemen gücüydü.

Tipik bir Amerika yerlisi soyunun yetkileri bunlardır.

Soyun tüm üyeleri özgür kişilerdir, biri diğerinin özgürlüğünü korumakla yükümlüdür; kişisel haklar açısından eşittirler. Ne sachemler ne de savaş reisleri herhangi bir ayrıcalık talep ederler; kanla bağlanmış bir kardeşlik oluştururlar. Hiçbir zaman formüle edilmemiş olsalar da özgürlük, eşitlik ve kardeşlik bir soyun temel ilkeleriydi ve soy da bütün bir toplumsal sistemin bir birimini, örgütlenmiş yerli bir toplumun temelini oluşturuyordu. Bu da herkesin Amerika yerlilerinde varlığını kabul ettiği boyun eğmez bağımsızlık duygusunu ve kişisel duruşlarındaki heybeti açıklar.

Amerika keşfedildiği sırada tüm Kuzey Amerika yerlileri soylar halinde, analık hukukuna göre örgütlenmişlerdi. Yalnızca Dakotalar gibi birkaç kabilede soylar dağılmıştı ve Ojibualar ve Omahalar gibi başka bazı kabilelerde de babalık hukukuna göre örgütlenmişlerdi.

Beş ya da altı soydan oluşan çok sayıda Amerika yerlisi kabilede her üç, dört ya da daha fazla soyun özel bir grup halinde birleştiğini görüyoruz; Morgan bu grubu yerli isme

sadık bir tercümeyle, Yunanlardaki karşılığıyla fratri diye anıyor. Buna göre Senekalarda iki fratri bulunuyor; birincisi 1-4. soyları, ikincisi de 5-8. soyları kapsıyor. Daha ayrıntılı bir incelemeyle, bu fratrilerin, kabilenin başlangıçta bölündüğü ilk soyları oluşturduğu görülüyor; çünkü soy içi evlenme yasağı nedeniyle, her kabilenin kendi başına varlığını sürdürebilmesi için zorunlu olarak en az iki soyu kapsaması gerekmişti. Kabilenin büyümesi ölçüsünde her soy yine iki veya daha fazla soya bölündü, bunlar artık ayrı birer soy olarak görüldüler; tüm yavru soyları kapsayan ilk soy ise bir fratri olarak devam etti. Senekalarda ve diğer yerlilerin çoğunda, bir fratrideki soylar kardeş soylardır, diğer klanlardaki soylar ise kuzen soylardır – bunlar, gördüğümüz gibi, Amerikan akrabalık sisteminde son derece somut ve canlı birer anlama sahip olan tanımlardır. Başlangıçta hiçbir Seneka kendi fratrisi içinden evlenemezdi, ne var ki bu kural çoktan aşılmıştır ve soyla sınırlı kalmıştır. Senekaların geleneğine göre diğer soylar başlangıçtaki *ayı* ve *geyik* adlı ilk soylardan türemişlerdir. Bu yeni düzenleme bir kez yerleştikten sonra, ihtiyaca göre değiştirilmiştir; bir fratrideki soylar tükenirse, zaman zaman dengeyi korumak amacıyla, başka klanlara mensup soylar bütün halinde bu fratriye aktarılıyordu. Bu yüzden farklı kabilelerde, farklı fratrilerde kümelenmiş aynı isimli soylara rastlıyoruz.

İrokualarda, fratriler kısmen toplumsal, kısmen de dinî işlevlere sahipti.

1. Klanlar, top oyununu birbirlerine karşı oynarlar; her klan en iyi oyuncusunu oynatır, diğerleri izler; her klan özellikle iddialıdır, rakip klan üyeleri kendi takımlarının kazana-acağına dair bahse girerler.

2. Kabile kurulunda her fratrinin *sachem*leri ve savaş reisleri, iki grup karşı karşıya olmak üzere, bir arada otururlar; her konuşmacı, her fratrinin temsilcisine, özel bir grubun temsilcileri olarak ayrı ayrı hitap eder.

3. Kabile içinde, ölenin ve öldürenin aynı fratriye ait olmadıkları bir öldürme olayı gerçekleştiğinde, taciz edilen soy çoğu zaman kardeş soylara başvururdu; bu soylar bir fratri kurulu toplar ve diğer fratrinin karşısına bir bütün olarak çıkarlardı, böylece bu fratri de meselenin çözümü için bir kurul toplardı. Demek ki burada da fratri, ilk soy olarak ortaya çıkıyor ve daha zayıf olan tekil soylardan, yavrularından daha büyük bir başarı şansı bulunuyor.

4. Kabilenin seçkin insanlarından biri öldüğünde, gömme işlemini ve cenaze töreniyle ilgili işleri diğer fratriler üstlenir, ölen kişinin fratri si ise yas tutarak sadece törene katılır. Bir *sachem* ölürse karşı fratrinin, İrokuaların merkez konfederasyon kuruluna, ölen *sachem*in görevinin sona erdiğini bildirmesi gerekir.

5. Bir *sachem*in seçiminde de yine fratriler kurulu iş başındadır. Seçilen kişinin kardeş soy tarafından onaylanması son derece doğal karşılanabilir, ama diğer fratrinin soyları buna itiraz edebilirler. Bu durumda diğer fratrinin kurulu toplanır; yapılan itiraz haklı bulunursa, seçim geçersiz olur.

6. Eskiden İrokuaların özel dinî törenleri vardı, beyazlar bunlara *medicine lodges* [şifacı locaları] adını vermişti. Bu törenler Senekalarda iki dinî örgüt tarafından, yeni üyelerin kurallara uygun inisiye edildiği bir biçimde düzenlenmiştir; iki fratrinden her birine bu örgütlerden birisi karşılık düşüyordu.

7. Fetih döneminde, Tlascala'nın dört mahallesinde yaşayan dört *linages* [sülale] dört fratriye karşılık geliyorsa –ki bu neredeyse kesindir– böylece fratrilerin Yunanlarda ve Almanlardaki benzer sülale birlikleri gibi aynı zamanda askerî birimler oldukları kanıtlanmış olur; bu dört *linages*in her biri savaşa, başında kendi komutanı bulunan, kendine özgü üniforması ve bayrağı olan ayrı bir birlik olarak katılmaktadır.

Nasıl ki birden fazla soy bir fratri oluşturunca, klasik biçimde birden fazla fratri de bir kabile oluşturmaktadır; bazı durumlarda, çok zayıflamış kabilelerde, orta üye, fratri

bulunmamaktadır. Peki, Amerika'daki bir yerli kabilesinin özellikleri nelerdir?

1. Her birinin kendine ait bir bölgesi ve adı vardır. Her kabile fiilî yerleşme bölgesinin yanı sıra, avlanmak ve balıkçılık yapmak için de büyük bir alana sahiptir. Bu alanın ötesinde, en yakındaki kabilenin bölgesine kadar uzanan geniş bir tarafsız bölge yer alır; bu tarafsız bölge aynı dili konuşan kabileler arasında daha dar, farklı dilleri konuşanlar arasında daha geniştir. Bu bölge Almanların sınır ormanı, Caesar'ın Suevilerinin bölgeleri etrafında yarattıkları çöl, Danlar ile Almanlar arasındaki Isarnholt (Danca *jarnwed*, *limes Danicus*) Almanlarla Slavlar arasındaki Sakson Ormanı ve Brandenburg'a adını veren *branibordur* (Slavcada "koruyucu orman"). Böylesine kesin olmayan sınırlara yayılan bölge, kabilenin ortak ülke toprağıydı; komşu kabileler bunu böyle kabul ederler, kabilenin kendisi bu toprakları saldırılara karşı korurdu. Sınırların kesin olmayışı ancak nüfusun büyük ölçüde artmasıyla birlikte, pratikte sakıncalı olmaya başladı. Kabile isimleri çoğu zaman bilerek seçilmiş olmaktan ziyade, tesadüfen ortaya çıkmış görünüyor; zamanla, her bir kabilenin, komşu kabileler tarafından kendisine verilmiş addan farklı bir adla tanımlandığına sık rastlanmaktadır; tıpkı Almanların tarihteki ilk ortak adları olan *Cermen* adının, onlara Keltler tarafından verilmiş olması gibi.

2. Yalnızca bu kabileye özgü, ayrı bir lehçe. Aslında kabile ve lehçe, işin özü gereği örtüşürler; bölünme yoluyla yeni kabilelerin ve yeni lehçelerin oluşumu, yakın zamana kadar Amerika'da gerçekleşiyordu ve halen tamamen sona ermiş değildir. İki zayıf kabilenin bir kabile halinde kaynaştıkları yerde, aynı kabile içinde birbirine yakın iki lehçenin konuşulması bir istisnadır. Amerika kabilelerinin ortalama nüfusu 2.000 kişidir; bu arada Cherokee'ler 26.000 kişidir, bu Amerika Birleşik Devletleri'nde aynı lehçeyi konuşan en kalabalık yerli grubudur.

3. Soyların seçtikleri *sachem* ve savaş reislerini törenle göreve getirme ve bu *sachem*ler ile savaş reislerini soylarının isteğine karşı bile olsa, yeniden görevden alma hakkı. Bu *sachem*ler ve savaş reisleri kabile kurulunun üyeleri olmaları, kabilenin onlar üzerindeki bu hakkını kendiliğinden açıklamaktadır. Bir kabileler konfederasyonunun kurulduğu ve kabilelerin tümünün bir konfederasyon kurulunda temsil edildiği yerlerde, yukarıdaki haklar bu kurula geçmektedir.

4. Ortak dinî tasavvurlara (mitoloji) ve kültürel faaliyetlere sahip olmak. “Yerliler barbar yönleriyle dindar bir halktı.” Mitolojileri henüz eleştirel bir tarzda incelenmemiştir; dinî tasavvurlarının –her tür ruhun– insan şeklinde cisimlendiğini düşünmüşlerdir, ama barbarlığın bulundukları alt aşaması, henüz put denen figüratif temsilleri bilmemektedir. Çoktanrılığa doğru ilerleyen bir doğa ve element tapınısıdır bu. Farklı kabilelerin kendilerine özgü belirli tapınma biçimlerini, özellikle dans ve oyunları içeren düzenli bayramları vardı; özellikle dans, tüm dinî kutlamaların önemli bir unsuru; her kabile özellikle kendi danslarını yapardı.

5. Ortak meseleler için bir kabile kurulu. Tek tek soyların tüm *sachem*lerinden ve savaş reislerinden, yani her an görevden alınabildikleri için bu soyların gerçek temsilcilerinden oluşurdu; bu kurul tartışmalara özgürce katılma ve görüş bildirme hakkına sahip olan tüm diğer kabile üyelerinin huzurunda, açık toplanırdı; kararı kurul verirdi. İlke olarak, kurulda bulunan herkes görüşlerini açıklamak istediğinde dinlenirdi; kadınlar da seçtikleri bir temsilci aracılığıyla görüşlerini bildirebilirdi. İrokualarda nihai kararın oybirliğiyle alınması gerekiyordu, Alman *mark* topluluklarının bazı kararları için de bu koşul söz konusudur. Kabile kurulu özellikle yabancı kabilelerle ilişkilerin düzenlenmesinden sorumluydu; elçileri kabul eder ve kendisi de elçiler gönderirdi, savaş ilan eder ve barış yapardı. Savaş çıkarsa, genellikle gönüllüler tarafından yürütülürdü. İlkesel ola-

rak, her kabile kendisiyle açıkça barış anlaşması yapmamış her kabileyle savaş halinde sayılırdı. Bu düşmanlara karşı savaş akınları, tek tek seçkin savaşçılar tarafından ayrı ayrı örgütlenirdi. Bu savaşçılar bir savaş dansı başlatırdı, dansa katılan sefere katılacağını ilan etmiş olurdu. Kafile hemen toplanır ve harekete geçirilirdi. Saldırıya uğrayan kabile bölgesinin savunulması da, aynı şekilde, çoğu zaman gönüllü tekliflerle gerçekleştirilirdi. Bu tür kafilelerin akına çıkışı ve geri dönüşü her zaman toplu törenler için vesile olurdu. Bu tür seferler için kabile kurulunun izni gerekmiyordu, ne izin isteniyor ne de izin veriliyordu. Bunlar, Tacitus'un betimlediği Alman maiyet birliklerinin kişisel savaş seferleriyle tamamen aynıdır; yalnızca Almanlarda bu birlikler şimdiden süreklilik kazanmıştır, daha barış zamanında örgütlenen ve savaş halinde diğer gönüllülerin de etrafında toplandığı sabit bir çekirdek oluşturmuştur. Bu tür savaş kafilelerinin kalabalık olması ender görülür; yerlilerin en önemli seferleri, çok büyük mesafe katedilenleri dâhil, çok az sayıda silahlı kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tür birlikler daha büyük bir girişim için birleştiklerinde, her savaşçı yalnızca kendi önderine itaat ederdi; sefer planının bütünlüğü bu önderlerin oluşturduğu bir kurul tarafından iyi kötü sağlanırdı. Ammianos Marcellinus'un betimlediği gibi, dördüncü yüzyılda, Yukarı Ren bölgesindeki Allemanların savaş tarzıdır bu.

6. Bazı kabilelerde bir başreis görüyoruz; ama bunun yetkileri çok sınırlıdır. Bu başreis, hızlı davranmayı gerektiren durumlarda kurul toplanıp da nihai bir karar alabilinceye kadar, geçici önlemler alması gereken bir *sachem*dir. Yürütme gücüne sahip bir görevliye doğru atılmış zayıf bir adımdır bu, ama daha sonraki gelişmelerde çoğunlukla bu adımın gerisi gelmemiştir; söz konusu görevli ise, göreceğimiz gibi, her yerde olmasa da çoğunlukla daha ziyade en üst rütbeli komutandan türemiştir.

Amerika yerlilerinin büyük çoğunluğu, kabile halinde birleşmenin ötesine geçemedi. Birbirlerinden uzun sınır çizgileriyle ayrılmış, sonu gelmeyen savaşlarla zayıflamış, nüfusları seyrek kabileler halinde, çok az insanla çok geniş bir bölgeyi kaplıyorlardı. Akraba kabileler arasında, o anki acil duruma göre zaman zaman ittifaklar kuruluyor ve hemen sonrasında dağılıyordu. Ancak bazı yörelerde, başlangıçta akraba olan ve zaman içinde kopmuş kabileler, kalıcı konfederasyonlar kurmak üzere yeniden birleşmiş ve böylece ulusa giden yolda ilk adımları atmışlardır. Birleşik Devletler’de böyle bir konfederasyonun en gelişmiş biçimini İrokualarda görüyoruz. Büyük bir olasılıkla büyük Dakota ailesinin bir dalını oluşturan İrokualar, Mississippi’nin batısındaki yurtlarından yola çıkarak uzun bir göçün sonunda bugünkü New York şehrinin bulunduğu bölgeye yerleşmişlerdi ve beş kabileye ayrılmışlardı: Senekalar, Cayugalar, Onandagalar, Oneidalar ve Mohawklar. Balık, av hayvanları ve basit bahçe tarımıyla beslenmişlerdi; çoğu zaman kızaklarla korunan köylerde yaşamışlardı. Sayıları hiçbir zaman 20.000’i aşmamıştı, beş kabilede de aynı sayıda soy vardı, aynı dilin akraba lehçelerini konuşuyorlardı ve beş kabile arasında paylaşılmış, birbirine bağlı bölgelerde yaşıyorlardı. Bu bölge yeni fethedildiği için bu kabilelerin, bu topraklardan kovulan kabilelere karşı alışkanlık gereği bir arada durması doğaldı ve bu bir aradalık sonucunda en geç 15. yüzyılın başlarında biçimsel bir “sonsuz dek ittifak”, bir konfederasyon gelişti ve bu birlik hemen, yeni gücünü de hissederek, saldırgan bir karaktere büründü ve gücünün doruğundayken, 1675 gibi, çevresindeki büyük toprakları fethetti, bu toprakların sakinlerinin bir kısmını sürüp bir kısmını da haraca bağladı. İrokua konfederasyonu, Amerika yerlilerinin barbarlığın alt aşamasını geçmeden ortaya koyabildikleri (Meksikalılar, Yeni Meksikalılar ve Perulular dışında) en ileri toplumsal örgütlenmedir. Bu konfederasyonun temel özellikleri şunlardı:

1. Akraba beş kabilenin tam bir eşitlik ve kabile içi tüm meselelerde bağımsızlık temelinde sonsuza dek ittifakı. Bu kan bağı, konfederasyonunun gerçek temelini oluşturunuyordu. Beş kabileden üçüne “baba kabileler” deniyordu ve birbirleriyle erkek kardeştiler; diğer iki kabileye de oğul kabileler deniyordu ve yine kardeştiler. Üç soy –en yaşlıları– tüm beş kabilede, diğer üç soy ise üç kabilede hâlâ güçlü bir biçimde temsil ediliyordu; bu soyların her birinin üyelerinin tamamı, tüm beş kabile aracılığıyla kardeşti. Yalnızca lehçe farklılıkları içeren ortak dil, ortak kökenden geldiklerinin ifadesi ve kanıtıydı.

2. Konfederasyonun organı hepsi de rütbe ve itibar açısından denk olan 50 *sachem*in bir araya gelmesiyle oluşan bir konfederasyon kuruluydu; bu kurul konfederasyonun tüm işleri hakkında kesin kararlar alırdı.

3. Bu 50 *sachem*lik, konfederasyonun kuruluşu sırasında federal gerekçelerle oluşturulmuş yeni makamlar, kabilelere ve soylara paylaştırılmıştı. Yerleri boşaldığında ilgili soylar tarafından yeniden seçilir ve her zaman görevden alınabilirlerdi: Onları göreve atama hakkı ise konfederasyon kurulundaydı.

4. Bu konfederasyon *sachem*leri aynı zamanda kendi kabilelerinin de *sachem*leriydi ve kabile kurulunda yerleri ve oy hakları vardı.

5. Konfederasyon kurulunun tüm kararlarının oybirliğiyle alınması gerekiyordu.

6. Oylama kabileler bazında yapılıyordu; öyle ki, geçerli bir kararın alınabilmesi için her kabilenin ve her kabilenin içindeki tüm kurul üyelerinin kararı onaylaması gerekiyordu.

7. Beş kabile kurulundan her biri, konfederasyon kurulunu toplantıya çağırabilirdi ama konfederasyon kurulu kendi kendine toplanamazdı.

8. Oturumlar toplanmış halkın huzurunda yapılırdı; her İrokua söz alabilirdi, kararları yalnızca kurul alırdı.

9. Konfederasyon kurulunun bir başkanı ya da yürütme gücünün bir şefi yoktu.

10. Buna karşılık kurulda iki başkomutan vardı, ikisi de aynı yetkilere ve aynı güce sahipti (Spartalıların iki “kral”ı, Roma’daki iki konsül).

İşte İrokualar, dört yüz yılı aşan bir süre boyunca bu kamu düzeninde yaşadılar ve hâlâ da yaşıyorlar. Bu düzeni Morgan’a dayanarak daha ayrıntılı betimledim, çünkü bu örnekte henüz *devleti* bilmeyen bir toplumun örgütlenmesini inceleme fırsatına sahibiz. Devlet, katılanların toplamından ayrılmış, özel bir kamu gücünü gerektirir; Alman *mark* düzenini, daha sonra büyük ölçüde devletin temelini oluşturacak olsa da ondan özünde farklı, kendi başına katıksız bir toplumsal kurum olarak doğru bir içgüdüyle anlayan Maurer, bu yüzden tüm yazılarında kamusal gücün yavaş yavaş *marklar*, köyler, çiftlikler ve şehirlerin başlangıçtaki düzenlerinden ve bunların yanı sıra nasıl ortaya çıktığını inceler. Kuzey Amerika yerlilerinde başlangıçta bütün halindeki bir kavmin, muazzam bir kıta üzerinde yavaş yavaş nasıl yayıldığını, kabilelerin, halklara bölünerek nasıl ayrı ayrı kabile grupları oluşturduklarını, dillerin birbirlerini anlayamaz hale gelmekle kalmayıp, başlangıçtaki birlikten hiç iz kalmayınca dek nasıl değiştiklerini görüyoruz; bunun yanı sıra kabilelerde tek tek soyların birden fazla soya bölündüklerini, eski anne soylarının fratri olarak varlıklarını sürdürdüğünü, yine de bu en eski soyların isimlerinin birbirlerinden çok uzaktaki, uzun süre önce ayrılmış kabilelerde aynı kaldığını görüyoruz – *kurt* ve *ayı* hâlâ tüm Amerika yerli kabilelerinin çoğunluğunda soyadı olarak yaşamaktadır. Yukarıda betimlenen düzen, tüm kabilelere genel olarak uymaktadır – ancak pek çok kabile akraba kabilelerin konfederasyon oluşturduğu aşamaya varamamıştır.

Ancak soyu toplum birimi olarak düşününce, bütün bir soy, klan ve kabile düzeninin bu birimden âdeta mutlak bir zorunlulukla –çünkü doğallıkla– geliştiğini de görüyoruz. Bu üç grubun üçü de akrabalığın farklı kademeleridir; her

biri kendi içinde bir bütün oluşturur ve kendi işlerini düzenler ama aynı zamanda her biri diğerlerini de tamamlar. Bu grupların üstüne vazife olan işler de alt aşamadaki barbarların kamusal işlerinin tamamını kapsar. Dolayısıyla bir halkta, toplumsal birim olarak soyu görürsek, burada be-
timlenene benzer bir kabile örgütlenmesini de arayabiliriz; elimizde –Yunanlar ve Romalılara ilişkin olduğu gibi– yeterli kaynak varsa, söz konusu örgütlenmeyi bulmakla kalmaz, kaynakların bizi yarı yolda bıraktığı yerde, Amerikan toplum yapısıyla yapacağımız bir kıyaslamanın en çetin kuşku-
ları ve bilmeceleri çözmemize yardım edeceğine de emin olabiliriz. Ve bu soylara dayalı yapı, tüm çocuksuluğu ve basitliğiyle harika bir yapıdır. Askerler, jandarmalar ve polisler olmadan, soylular sınıfı, krallar, bölge valileri, valiler ya da yargıçlar olmadan, hapishaneler, mahkemeler olmadan her şey düzenletikır tıklar işler. Her türlü kavga ve tartışmada taraflar, soy ya kabile, ya da tek tek soylar kendi aralarında karar verirler – yalnızca en aşırı, ender uygulanan bir yöntem olarak kan davası tehdidi vardır, bizdeki idam cezası da bunun yalnızca uygarlaşmış bir biçimidir ve uygarlığın tüm yararlarını ve sakıncalarını barındırır. Şimdikinden daha çok ortak iş bulunduğu halde –ev idaresi bir grup ailenin ortak işidir ve komünaldır, toprak kabilenin mülküdür, ev idarelerine yalnızca küçük bahçeler, o da geçici olarak verilmiştir– bizim geniş kapsamlı ve karmaşık idari aygıtımızın zerresine dahi ihtiyaç duyulmaz. Taraflar karar verir ve çoğu durumda, yüzyıllardır süren görenek zaten her şeyi düzenlemiştir. Yoksulların ve muhtaçların varlığı söz konusu olamaz – komünist ev idaresi ve soy yaşlılara, hastalara ve savaşta sakat kalmışlara karşı yükümlülüklerini bilmektedir. Herkes eşit ve özgürdür – kadınlar da. Henüz kölelere yer yoktur, esasen yabancı kabilelerin boyunduruk altına alınması için de henüz yoktur. İrokualar 1651 yılında Erileri ve

“tarafsız ulus”u² yendiklerinde, onlara eşit haklara sahip olarak konfederasyona katılmalarını teklif ettiler; yenilenler ancak bu teklifi reddettikten sonra bölgelerinden sürüldü. Bozulmamış yerlilerle bir araya gelen tüm beyazların, bu barbarların kişisel onuru, dürüstlüğü, sağlam karakteri ve cesareti karşısında hayranlık duymaları böyle bir toplumun nasıl erkekler ve kadınlar ürettiğini açıkça gösteriyor.

Cesaret hakkında çok yakın tarihte Afrika’da örnekler yaşadık. Birkaç yıl önce Zulu yabanılları, birkaç ay önce de Nubyalılar –bu iki kabilede de soylara dayalı düzenlemeler henüz ortadan kalkmamıştır– hiçbir Avrupalı ordunun yapamayacağı şeyi yaptılar. Yalnızca kargı ve mızraklarla silahlanmış olarak, ateşli silahları olmadan –yakın çarpışmalarda dünyada birinci olarak kabul edilmiş– İngiliz piyadesinin arkadan dolmalı tüfeklerinin kurşun yağmuru altında, muazzam silah eşitsizliğine rağmen ve zorunlu askerlikleri olmamasına ve askerî eğitim nedir bilmemelerine rağmen, süngülü birliklere kadar ilerlediler ve onları defalarca dağıttılar ve hatta geri püskürttüler. Bir İngiliz’in, bir Kaffir’in³ uzun bir yolu yirmi dört saatte bir attan daha hızlı aldığından yakınması, onların neye dayanabildiklerini ve neyi başarabileceklerini gösteriyor – *en ufak kas bir kırbaç sicimi gibi sert ve çelikleşmiş halde öne fırlar*, diyor bir İngiliz ressam.

Farklı sınıflara bölünme gerçekleşmeden önce insanlar ve insan toplumu böyleydi. Onların durumunu, günümüzün uygar insanlarının büyük çoğunluğunun durumuyla kıyaslarsak, günümüz proleterleri ve küçük çiftçisi ile eski özgür soy mensubu arasında muazzam bir mesafe olduğunu görürüz.

Bu, meselenin sadece bir boyutudur. Ancak bu örgütlenmenin yok olmaya yazgılı olduğunu da unutmayalım. Kabi-

2 17. yüzyılda yerli kabilelerin kurduğu ittifak. Asıl İrokualar ile Huronlar arasındaki savaşta tarafsız kaldıkları için Fransız kolonyal kuvvetleri bu ittifakın üyelerine bu ismi vermişti. (ç.n.)

3 Güney Afrika’da Bantu dili konuşan halka mensup kişilere verilen ad. (ç.n.)

lenin ötesine geçemedi; daha kabileler konfederasyonu bile, ileride görüleceği gibi ve şimdiden, İrokuaların boyunduruk altına alma girişimlerinde görüldüğü gibi, sonun başlangıcıydı. Kabilenin dışında olan, hukukun da dışındaydı. Açık bir barış antlaşmasının bulunmadığı yerde, kabileler arasında savaş hüküm sürüyordu ve savaş, insanı diğer hayvanlardan ayıran bir gaddarlıkla yürütülüyordu; bu gaddarlık ancak daha sonra, çıkarlar öyle gerektirdiği için yumuşatıldı. Soylara dayalı yapı, en parlak döneminde, Amerika'da gördüğümüz gibi, son derece geri kalmış bir üretimi, aynı zamanda çok geniş bir alanda son derece seyrek bir nüfusu gerektiriyordu; yani insan, tamamen kendisine yabancı olan, anlayamadığı dış doğanın neredeyse tahakkümü altındaydı ve bu tahakküm çocuksu, dinî tasavvurlarda ifadesini buluyordu. Kabile insan için bir sınır olarak kaldı, hem kabileye yabancı olanlara, hem de insanın kendi kendisine karşı bir sınır: Kabile, soy ve kurumları kutsal ve dokunulmazdı, doğa tarafından verilmiş bir üst gücü oluşturuyorlardı; birey ise hisleri, düşünceleri ve edimleriyle mutlak bir biçimde onların tebaası olarak kaldı. Bu dönemin insanları bize ne kadar güçlü görünseler de birbirlerinden bir o kadar farksızdırlar; Marx'ın söylediği gibi, doğal toplulukla hâlâ göbekbağları vardı. Bu doğal topluluğun gücünün kırılması gerekiyordu – kırıldı da. Ne var ki bu kırılma, bize başından itibaren bir tenzilirütbe gibi görünen, soylara dayalı eski toplumun basit ahlâki yüceliğinden, ilk günahı işleyerek aşağı düşme gibi görünen etkiler yoluyla gerçekleşti. Yeni, uygar, sınıflı toplumun açılışını yapanlar en bayağı çıkarlardır – sıradan açgözlülük, gaddarca haz düşkünlüğü, pis cimrilik, ortak mülkiyeti bencilce çalma; eski, sınıfsız, soylara dayalı toplumun altını oyan ve çökertenler en alçak yöntemlerdir – hırsızlık, ırza geçme, hile, ihanet. Yeni toplumun kendisi de, varoluşunun tüm üç bin beş yüz yılı boyunca, küçük bir azınlığın sömürülen ve ezilen büyük çoğunluğun sırtından gelişmesinden başka bir şey olmamıştır ve şimdi her zamankinden daha fazla böyledir.

IV. YUNAN SOYU

Yunanlar, Pelasglar ve akrabalığı bulunan diğer halklar daha tarihöncesi dönemlerden beri Amerikalılarla aynı organik sraya göre örgütlenmişlerdi: soy, fratri, kabile, kabileler birliği. Dorlarda fratri yoktu, kabileler birliğinin kurulması gerekliliği henüz her yerde ortaya çıkmamıştı ama hepsinde de temel birimi soy oluşturunuyordu. Tarih sahnesine çıktıkları dönemde Yunanlar uygarlığın eşiğindeydi; onlarla yukarıda sözü edilen Amerika kabileleri arasında neredeyse iki büyük gelişme dönemi vardır; Kahramanlar Çağı'nın Yunanları, İrokuaların bu iki dönem kadar ilerisindeydi. Bu yüzden artık Yunanlardaki soy kesinlikle İrokualardaki arkaik soy değildir, grup evliliğinin izleri önemli ölçüde silinmeye başlamıştır. Analık hukuku yerini babalık hukukuna bırakmıştır; böylelikle, yaklaşmakta olan özel mülkiyet, soy yapılanmasında ilk gediğini açmıştır. İkinci gedik de birincisinin doğal bir sonucuydu: Babalık hukukunun uygulanmasından sonra, zengin bir kadın varisin serveti evlendiğinde kocasına, yani başka bir soya geçeceği için, soy hukukunun ilkesi bozulmamış ve bu durumda bu serveti soy içinde tutmak için kızın soy içinden evlenmesine izin verilmekle kalınmamış, bu bir *buyruk* haline getirilmiştir.

Grote'nin *History of Greece*'ine [Yunanistan Tarihi] göre Atina soyunu özellikle şu unsurlar bir arada tutuyordu:

1. Soyun atası kabul edilen ve bu özelliğiyle soya adını veren belirli bir tanrı adına düzenlenen ortak törenler ve bu tanrı adına ruhbanlık etme ayrıcalığı.

2. Ortak mezarlık.¹

3. Karşılıklı miras alma hakkı.

4. Karşılıklı yardım etme, koruma ve bir saldırıya karşı destek olma yükümlülüğü.

5. Belirli durumlarda, özellikle yetim kızlar ve kadın mirasçılar söz konusu olduğunda, karşılıklı soy içi evlenme hakkı ve yükümlülüğü.

6. En azından bazı durumlarda, soya ait bir *arkhona* [başkan] ve hazinedara ve ortak mülkiyete sahip olma.

Daha sonra birden fazla soy, fratriler halinde birleşti, ama bu daha gevşek bir birlikti; burada da benzer türden karşılıklı hakların ve yükümlülüklerin var olduğunu, özellikle belirli dinî pratiklerde ortaklığı ve bir fratri üyesi öldürüldüğünde bunu kovuşturma hakkını görüyoruz. Bir kabiledaki fratri-lerin toplamı da yine asiller arasından (eupatridai) seçilmiş bir *phylobasileus* [kabile reisinin] yönetiminde ortak, düzenli yinelenen kutsal törenlere katılmaktadır.

Grote'nin verdiği bilgiler bu kadar. Marx'ta şunları ekliyor: "Yunan soyunun arkaplanında yabanıllık (örneğin İrokua) apaçık görülür." Biraz daha incelediğimizde, bu görüntü daha da netleşir.

7. Babalık hukukuna göre soygelim.

8. Kadın mirasçılar istisna olmak üzere, soy içi evlenme yasağı.

Bu istisna ve onun bir buyruk olarak konulması, eski kuralların geçerliliğini kanıtlar. Bu kural da, kadının evlendiğinde, kendi soyunun dinî törenlerinden vazgeçip, fratri-sine dâhil olduğu kocasının dinî ritlerine geçmesine ilişkin genelgeçer ilkedен kaynaklanmaktadır. Buna göre ve Dicaearchus'un ünlü pasajına göre soy dışı evlenme kuraldı; Becker, *Charicles*'de âdetâ, hiç kimsenin kendi soyu içievlenemediğini kabul etmektedir.

9. Soy içine alma hakkı: Ailenin içine almak yoluyla, ama kamusal formalitelerle ve yalnızca istisna olarak gerçekleşirdi.

1 Bkz. Demosthenes'in *Eubulides*'i. (y.n.)

10. Reisleri seçme ve görevden alma hakkı. Her soyun kendi *arkhonu* olduğunu biliyoruz; bu görevin bazı ailelerde miras yoluyla geçtiği hiçbir yerde söylenmemiştir. Barbarlığın sonuna kadar, bir soyun içinde zenginlerin ve yoksulların tamamen eşit haklara sahip olduğu durumlarla bağdaşmayan kesin verasetin bulunmadığı tahmin ediliyor.

Yalnızca Grote değil, Niebuhr, Mommsen ve şimdiye kadarki tüm diğer klasik Antikçağ tarihçileri soy konusunda başarısız olmuşlardı. Soyun belirtilerinden birçoğunu ne kadar doğru betimleseler de, soyu hep *ailelerden oluşan bir grup* olarak görmüşler ve böylelikle soyun kökenini ve doğasını anlamayı olanaksızlaştırmışlardır. Soya dayalı yapılanma içinde aile hiçbir zaman bir örgütlenme birimi olmamıştır ve olamazdı da, çünkü kadın ve erkek mecburen iki farklı soya aitti. Soy bütünüyle fratriye, fratri de kabileye dâhil oluyordu; ailenin yarısı erkeğin, yarısı da kadının soyuna dâhil oluyordu. Devlet de kamu hukukunda aileyi tanımıyordu; aile bugüne kadar yalnızca özel hukukta var olmuştur. Yine de bugüne kadarki tüm tarih yazınımız, özellikle 18. yüzyılda dokunulmazlık kazanmış olan tekeşli tekil ailenin uygarlıktan daha eski olduğu, etrafında toplumun ve devletin yavaş yavaş geliştiği temel çekirdek olduğu yolundaki saçma varsayımdan hareket etmektedir.

Marx, “Ayrıca Bay Grote, soylarını mitolojiden türettikleri halde, Yunanların soylarının, tanrıları ve yarı tanrılarıyla *kendi yarattıkları* mitolojiden daha eski olduğunu belirtiyor,” diye ekliyor.

Morgan, Grote’den alıntılamaı tercih ediyor, çünkü o saygın ve hiç kuşku çekmeyen bir tanıktır. Grote daha sonra, her Atina soyunun varsayılan atasından türetilmiş bir ad taşıdığını, Solon’dan önce genel olarak ve Solon’dan sonra dahi, bir vasiyetin yokluğu durumunda soy üyelerinin (genetai) ölen kişinin malvarlığını miras aldığını ve bir cinayet durumunda ilk önce öldürülen kişinin akrabalarının, daha

sonra soy üyelerinin ve son olarak da fratri üyelerinin suçlu-
yu mahkeme karşısına çıkartma hakkına ve yükümlülüğüne
sahip olduklarını anlatıyor.

*En eski Atina yasaları hakkında duyduğlarımızın tümü,
soylar ve fratrilere bölünmeye dayanmaktadır.*

Soyun ortak atalara dayanması “bilgiç filister”lerin
(Marx) başını ağrıtmıştır. Bu ataları elbette saf mistik bir
köken olarak yorumladıkları için, soyun yan yana duran,
başlangıçta hiç de akraba olmayan ailelerden oluşması-
nı kesinlikle açıklayamazlar. Ama yine de, yalnızca soyun
varlığını açıklamak için buna girişmeleri gerekir. O zaman
kısır döngü halinde dilden dile dolaşan, “Gerçi soyağacı bir
masaldır, ama soy bir gerçekliktir,” cümlesinden öteye geç-
meyen bir laf kalabalığı yapılır; sonunda Grote, –Marx’ın
araya eklediği sözlerle– şöyle der:

*Bu soyağacımdan söz edildiğini nadiren duyarız, çünkü
herkesin önünde yalnızca belirli, özel törensel durumlarda
konuşulur. Ama daha önemsiz soyların da ortak dinî pra-
tikleri (İşte bu tuhaf, Mr. Grote!) ve ortak insaniüstü ataları
ve soyağaçları vardı, tıpkı daha ünlü soylarda olduğu gibi
(Bu daha da tuhaf, Bay Grote, önemsiz soylar!); temel plan
ve ideal temel (Değerli bayım, ideal değil, karnal, Cermen
dilinde tensel!) hepsinde aynıydı.*

Marx, Morgan’ın buna yanıtını şöyle özetliyor: “Soyla-
ra ilk biçimlerinde –ve bir zamanlar tüm ölümlüler gibi Yu-
nanlarda da vardı bunlar– karşılık düşen akrabalık sistemi,
soyun tüm üyelerinin birbirleriyle akraba oldukları bilgisini
koruyordu. Bunu daha çocukluktan itibaren, kendileri için
belirleyici bir bilgi olarak, pratikten öğreniyorlardı. Tekeş-
li aileyle birlikte bu bilgi unutuldu. Soyun adı, tekil aileyi

önemsiz bırakan bir soyağacı yarattı. Bundan böyle taşıyıcılarının ortak kökeni olgusunu koruması gereken şey bu isimdi; gelgelelim soyun soyağacı o kadar geriye gidiyordu ki, üyeler karşılıklı gerçek akrabalıklarını, sınırlı sayıdaki örnekte, yakın dönemlere ait ortak atalar dışında artık kanıtlamıyorlardı. İsim, ortak kökenin kanıtıydı ve üyeliğe alınma vakaları dışında nihai kanıttı. Buna karşılık soy üyeleri arasındaki her türlü akrabalığın gerçekten, Grote ve Niebuhr tarzında, pratikte yadsınarak soyun saf uydurma ve kurmaca bir ürüne dönüştürülmesi tam da 'ideal', yani dünyadan kopuk allamelere yakışır. Soylar zinciri, özellikle de tekeşliliğin boy göstermesiyle birlikte, çok gerilere itildiği ve geçmişteki gerçekliğin mitolojik hayalgücü ürünlere yansıtıldığı görüldüğü için, darkafalı saftirikler, gerçek soyu, hayalürünü bir soyağacının yarattığı sonucuna vardılar ve varıyorlar.”

Fratriye, Amerikalılarda olduğu gibi, birden fazla yavru soylara bölünmüştü ve onları birleştiren ana soydu ve çoğu kez onların tümünü hâlâ ortak olan atadan türetiyordu. Böylece Grote'nin deyişiyle,

Hekataios fratriisinin bir kuşaktaki eşzamanlı tüm üyelerinin on altı kuşak öncesinde ortak bir tanrısı ve atası vardı.

Demek ki bu fratrideki tüm soylar, kelimenin tam anlamıyla, kardeş soylardı. Daha Homeros'ta, Nestor'un Agamemnon'a erkekleri kabilelere ve fratrilere göre, fratri fratriye, kabile kabileye destek olacak şekilde düzenlemesini tavsiye ettiği o ünlü pasajda fratri askerî bir birim olarak görünür. Normalde fratri, bir üyesinin öldürüldüğü bir cinayetin kovuşturulması hakkı ve yükümlülüğüne de sahipti, yani daha erken dönemlerde bu kan gütme yükümlülüğü anlamına da geliyordu. Ayrıca ortak tapınakları ve bayramları vardı, bütün bir Yunan mitolojisinin kurban sunmaya dayalı doğa tapınısından oluşturulması, esasen soyları ve fratrileri

gerektiriyordu ve onların içinde gerçekleşmişti. Ayrıca, fratrinin bir reisi (phratriarkhos) vardı; Coulanges'e göre, kurulları ve bağlayıcı kararları da vardı; yargısı ve yönetimi de vardı. Soyu yadsıyan geç devlet bile, belirli kamusal görevleri fratriye bırakmıştı.

Kabile birden fazla akraba fratriden oluşur. Attika'da dört kabile vardı, her biri üçer fratriden oluşuyor, fratrilerin her birinde de otuz soy bulunuyordu. Grupların böyle yuvarlak sayılarda olması, doğal olarak ortaya çıkmış düzene bilinçli, planlı bir müdahaleyi gerektirir. Yunanların yalnızca Kahramanlar Çağı'na kadarki kısmını hafızada tuttuğu Yunan tarihi bunun nasıl, ne zaman ve neden gerçekleştiği konusunda susmaktadır.

Nispeten küçük bir alana sıkışmış olan Yunanlarda geniş Amerika ormanlarındakine göre daha az lehçe farkı gelişmişti, ama burada da aynı lehçeyi konuşan kabilelerin daha büyük bir bütün olarak birleştiklerini ve küçük Attika'da bile özel bir lehçenin konuşulduğunu görüyoruz, daha sonra bu lehçe genel düzyazı dili olarak yaygınlaşacaktır.

Homeros'un şiirlerinde Yunan kabilelerinin genellikle daha o zamandan küçük halklar halinde birleştiklerini, bu halkların içinde soyların, fratrilerin ve kabilelerin bağımsızlıklarını hâlâ tamamen koruduklarını görüyoruz. Daha o zamanlar duvarlarla tahkim edilmiş şehirlerde yaşıyorlardı, sürülerin ve tarımın büyümesiyle ve yeni başlayan zanaatla birlikte nüfus da artıyordu; böylelikle servet farklılıkları da arttı ve bu artışla birlikte eski doğal demokrasinin içinde bir aristokratik unsur ortaya çıktı. Halklar, en iyi arazilere sahip olmak için ve elbette ganimetler uğruna sonu gelmez savaşlar yaptılar; savaş tutsaklarının köleleştirilmesi zaten bilinen bir uygulamaydı.

Bu kabilelerin ve küçük halkların yapılanması şöyleydi:

1. Daimî yetki kuruldaydı (boule), başlangıçta elbette soy reislerinden oluşuyordu; daha sonra soyların sayısı çok ar-

tınca aralarından bazıları seçildi, bu da aristokratik unsurun ortaya çıkmasının ve gelişmesinin bir nedeni oldu; sonra Dionysios da özellikle Kahramanlar Çağı kurulunun asillerden (kratistoi) oluşturulduğunu söyler. Kurul önemli olaylarda nihai kararları veriyordu; bunun gibi, Askhylos'ta, Tebaililerin kurulu verili durumda belirleyici olan kararları, Eteokles'in onurla gömülmesi, Polynikes'in cesedinin ise yesinler diye köpeklerin önüne atılması kararlarını alır. Devletin kurulmasıyla birlikte bu kurul, daha sonraki senatoya dönüştü.

2. Halk meclisi (agora). İrokualarda halkın, kurul toplantısında kadınlı erkekli hazır bulunduğunu, düzenli bir biçimde söz aldığını ve böylece kurulun kararlarını etkilediğini görüyoruz. Homeros'la aynı dönemde yaşayan Yunanlarda, eski bir Almanca hukuk terimini kullanacak olursak, bu Umstand [vaziyet] kadim çağın Almanlarında da olduğu gibi, şimdiden tam bir halk meclisi halinde gelişmişti. Bu meclis, önemli meselelerde karar vermek üzere kurul tarafından toplantıya çağrılırdı; mecliste her erkek söz alabilirdi. Oylama el kaldırma (Aiskhylos'un *Yakarıcılar*'ında) ya da süslenme yoluyla yapılırdı. Son sözü halk meclisi söylerdi, çünkü Schoemann, *Griechische Alterthümer*'de [Yunan Antik Çağları] diyor ki: "Hayata geçirilmesinde halkın da katılımının gerektiği bir mesele söz konusu olduğunda, Homeros bize, halkın, kendi iradesine rağmen bunu yapmaya zorlanabileceği bir aracın varlığından söz etmez."

Tam da, her yetişkin erkek kabile üyesinin savaşçı olduğu bu dönemde, henüz halktan ayrı, onun karşısına çıkartılabilecek bir kamu gücü bulunmuyordu. Doğal demokrasi hâlâ en parlak dönemindeydi ve bu hem kurulun hem de *basileus*un iktidarını ve konumunu değerlendirmek için çıkış noktası olarak alınmalıdır.

3. Başkomutan (basileus). Marx bu noktada şu notu düşüyor: "Genellikle prenslerin doğuştan hizmetkârları olan Avrupalı bilginler *basileus*u modern anlamda bir monarka

dönüştürüyorlar. Yankee cumhuriyetçisi Morgan buna karşı çıkıyor. Yağcı Gladstone ve onun *Juventus Mundi*'si hakkındaki son derece ironik ama doğru konuşuyor.”

Bay Gladstone Yunanların Kahramanlar Çağı'ndaki reislerini krallar ve prensler olarak takdim ederken, onların soylu kişiler olduklarını da ekliyor ama kendisinin, genel olarak ilk doğan geleneği ya da yasa²sının hatları aşırı keskin bir biçimde tanımlanmış olmasa da karşımıza yeterince çıktığını da kabul etmek zorunda kalıyor!

Elbette Bay Gladstone da böyle muğlaklaştırılmış, çok keskin olmasa da yeterince var olan bir ilk doğan kuralının hiç olmayanla aynı değerde olduğunu görecektir.

İrokualarda ve diğer Amerika yerlilerinde reisliğin miras yoluyla geçmesinin koşullarını görmüştük. Makamların tümü de seçimle gelinen makamlardı, genellikle bir soyun içindeydiler ve bu anlamda miras yoluyla devrediliyorlardı. Makam boşaldığında zamanla en yakın soy akrabası –erkek ya da kız kardeşin oğlu– onu atlamak için bir neden yoksa, tercih edilir olmuştu. Dolayısıyla Yunanlarda “babalık hukuku” hüküm sürerken, *basileus* makamı bir kural olarak oğula ya da oğullardan birine geçiyor idiyse, bu yalnızca oğulların halk tarafından seçilerek babalarının yerini alma ihtimalinin bir kanıtıdır, ama halk tarafından seçilmeden mutlaka babalarının yerini aldıklarını kanıtlamaz. Burada karşımıza çıkan, İrokualarda ve Yunanlarda, soy içindeki ayrılmış aristokrat ailelerin ilk belirtisidir; Yunanlarda buna ek olarak gelecekteki, kalıtım yoluyla geçen bir önderliğin ya da monarşinin ilk belirtisidir. Tahminen, Yunanlarda *basileus* ya halk tarafından seçiliyordu ya da Roma “kralı” (rex) için söz konusu olduğu gibi, halkın kabul ettiği kurumlar –meclis ya da *agora*– tarafından onaylanması gerekiyordu.

2 Mirasın en büyük erkek evlada kalması kastediliyor. (ç.n.)

İlyada'da erkek hükümdar Agamemnon Yunanların en tepedeki kralı olarak değil, kuşatılmış bir şehir önündeki federal bir ordunun en yüksek komutanı olarak görünür. Yunanların arasında nifak çıktığında, *Odysseia*'daki o ünlü pasajda kendisinin bu özelliğine dikkat çeker: “Çok komutanlı olmak iyi değildir, emirleri bir kişi verir,” vs. (Burada, içinde kral asası geçen ünlü dize daha sonra eklenmiştir.) Odysseus burada bir yönetim biçimi hakkında ders vermiyor, savaş-taki en üst komutana itaat edilmesini istiyor. Troya önünde şimdi bir ordu olarak beliren Yunanlar için, *agorada* yete-rince demokrasi vardı. Akhilleus hediyelerden, yani bir ga-nimetin paylaşılmasından söz ederken, paylaştırmacı olarak ne Agamemnon ne de başka bir *basileustan* söz eder, o “akha” oğullarından, yani halktan söz eder. “Zeus’un peydahladı-ğı”, “Zeus’un beslediği” gibi yakıştırmalar da bir şeyi ka-nıtlamaz, çünkü zaten *her soyun* kökeni bir tanrıya, kabile reisininki ise “daha seçkin” bir tanrıya –burada Zeus’a– dayanmaktadır. Domuz çobanı Eumais ve başkaları gibi kişisel özgürlüğüne sahip olmayanlar bile, üstelik *Odysseia* destanında, yani *İlyada*'dan çok sonraki bir dönemde, “tanrısallık” (dion ve theia); aynı *Odysseia* destanında, kör ozan Demodokras’a yapıldığı gibi *heros* [yarı tanrı, yarı kahraman] unvanının yanına bir de *mulios* [ulak] unvanı ek-lenirdi. Kısacası, Yunan yazarların Homeros’taki sözümona krallık için kullandıkları *Basileia* sözcüğü (başkomutanlık başlıca özelliğini oluşturduğu için) kurul ve halk meclisiyle beraber, yalnızca askerî demokrasi anlamına gelir (Marx).

*Basileus*un askerî yetkilerinin yanı sıra ruhbanlık ve yargıçlık görevleri de vardır; sonuncular ayrıntılı belirlen-memiştir, birinciler ise kabilenin ya da kabileler federasyo-nunun en üst temsilcisi sıfatıyla sahip olduğu yetkililerdir. Burada, sivil idari yetkilerden söz edilmez fakat makamı gereği kurul üyesi gibi görünmektedir. *Basileusu kral* diye tercüme etmek, etimolojik açıdan tamamen doğrudur, çün-

kü Almanca *König* (Kuning) [kral] sözcüğü, *kuni*, *künne* sözcüklerinden türemiştir ve “kabile reisi” anlamına gelir. Oysa *kral* sözcüğünün bugünkü anlamı eski Yunan *basileusunu* hiçbir şekilde karşılamaz. Thukydides eski *basileus* net bir şekilde bir *patrike*, yani soydan türetilmiş olarak adlandırır ve kesin olarak belirlenmiş, yani sınırlandırılmış yetkilerinin bulunduğunu söyler. Aristoteles de, Kahramanlar Çağı’nın *basileiasının* özgür kişilerin lideri olduğunu, *basileusun* askerî önder, yargıç ve başrahip olduğunu söyler; demek ki *basileus* daha sonraki anlamda, hükmetme gücüne sahip olmamıştır.³

Dolayısıyla Kahramanlar Çağı’nda, Yunan toplum yapısında soy örgütlenmesinin hâlâ güçlü olduğunu ama ortadan kalkma emarelerinin de başladığını görüyoruz: Malvarlığının çocuklara miras bırakıldığı ve böylelikle aile içinde servet birikimini elverişli kılan babalık hukuku ve ailenin soy karşısında bir güç haline gelmesi; kalıtımsal bir aristokrasinin ve krallığın ilk adımlarıyla zenginlikteki farklılaşmanın toplumsal yapı üzerindeki etkisi. Önceleri yalnızca savaş tutsaklarına uygulanan ama kendi kabilesinin hatta soydaşlarının da köleleştirilmesinin yolunu açan kölecilik; iki kabile arasında gerçekleşen eski savaşların, şimdiden toprakları ve denizi hayvanları, köleleri ve hazineleri, geçim kaynaklarını düpedüz ele geçirme amacıyla sistematik yağmalama; kıscası, servetlerin şiddet kullanarak yağmalanmasını meşrulaştırma amacıyla zenginliğin en üstün varlık olarak övgüye

3 Yunan *basileus* gibi, Aztek başkomutanına da modern bir prensin nitelikleri atfedilmiştir. Morgan İspanyolların verdiği, yanlış anlamaya açık ve abartılı, daha sonraları da düpedüz uydurulmuş bilgileri ilk kez tarihsel bir eleştiriye tabi tutuyor ve barbarlığın orta aşamasındaki Meksikalıların, Yeni-Meksika’daki Pueblos yerlilerinden daha ileri düzeyde bulunduklarını ve çarpıtılmış bilgilerden anlaşılabilirdiği kadarıyla toplum yapılarının, üç kabilenin oluşturduğu bir federasyona karşılık geldiğini, bu federasyonun diğer bazı kabilelere de, haraç verme yükümlülüğüyle boyun eğdirdiğini, bir federal meclis ve federal komutan tarafından yönetildiğini, İspanyolların bu komutanı bir “imparator” sandıklarını gösteriyor. (y.n.)

ve saygıya mazhar olması ve eski soy düzenlerinin istismar edilmesi. Tek bir şey eksikti: bireyleri yeni elde edilen zenginliklerini yalnızca soy düzeninin komünist geleneklerine karşı güvence altına almak, daha önce çok az değer verilen özel mülkiyeti kutsallaştırmakla ve bu kutsallaştırmayı tüm insanı toplumun en yüce amacı ilan etmekle kalmayıp mülkiyet edinmenin birbirinin ardından gelişen yeni biçimlerine, yani sürekli hızlanan zenginlik artışına genel bir toplumsal kabul damgasını da vuran bir kurum; yalnızca toplumun yeni sınıflara bölünmesini değil, mülk sahibi sınıfın mülk sahibi olmayan sınıfı sömürme hakkını ve onun üzerinde tahakküm kurmasını da kalıcılaştıran bir kurum.

Ve bu kurum geldi. *Devlet* icat edildi.

*V. ATİNA DEVLETİNİN
ORTAYA ÇIKIŞI*

Devletin, soya dayalı yapılanmanın kurumlarının kısmen yeniden şekillendirilerek, kısmen de araya yeni kurumlar eklenmesiyle ve sonunda tamamen gerçek devlet makamlarıyla ikame edilerek nasıl geliştiğini, soylar, frat-riler ve kabileler halinde kendini koruyan gerçek “silahlı halkın” yerini, bu devlet makamlarının hizmetindeki silahlı bir “kamu gücü”nün almasını –en azından ilk olguyu– eski Atina’dan başka hiçbir yerde o kadar iyi izleyemeyiz. Biçim değişiklikleri anahatlarıyla Morgan tarafından gösterilmiştir, bu değişiklikleri ortaya çıkaran ekonomik içeriğiye büyük ölçüde benim eklemem gerekiyor. Üç kabile, bir dizi başka kabileyi kendisine tabi kılarak haraç ödemek zorunda bırakmıştı ve bir federasyon kurulu ile bir federasyon komutanı tarafından yönetiliyorlardı; İspanyollar bu komutanı “imparator” zannetmişti.

Kahramanlar Çağı’nda Atinalı dört kabile, Attika yarımadasında hâlâ birbirlerinden ayrı bölgelerde oturuyorlardı; bu kabileleri oluşturan on iki fratri bile, Kekrops’un on iki şehrinde hâlâ ayrı yerleşimlere sahip görünüyorlar. Kahramanlar Çağı’nda yapı halk kurulu, halk meclisi ve *basileus*-tan oluşuyordu. Yazılı tarihin ulaşabildiği kadarıyla, toprak ve araziler barbarlığın üst aşamasının sonuna doğru artık nispeten gelişmiş olan imalata ve ona karşılık düşen mal ticaretine uygun bir şekilde çoktan paylaşılmış ve özel mülkiyete aktarılmıştı. Tahılın yanı sıra şarap ve zeytinyağı da

üretiliyordu; Ege'deki deniz ticareti zamanla Fenikelilerden alınmış ve büyük ölçüde Attikalıların eline geçmişti. Toprak mülkiyetinin alınıp satılmasıyla, tarla tarımı ile zanaat, ticaret ile denizcilik arasında gittikçe artan işbölümüyle birlikte soyların, fratrilerin ve kabilelerin üyeleri çok geçmeden birbirine karışmış, fratrilerin ve kabilelerin yaşadıkları bölgelere, aynı ulustan oldukları halde bu fratri ve kabilelerin üyesi olmayan, yani yaşadıkları yerlerde yabancı kalan insanlar da yerleşmişti. Çünkü her fratri ve her kabile sakin dönemlerde, kendi meselelerini Atina'ya, halk meclisine ya da *basi-leusa* göndermeden kendileri hallederlerdi. Halbuki bir fratrinin ya da kabilenin bölgesinde ona mensup olmadığı halde yaşayan biri, doğal olarak bu yönetim işlerine katılamazdı.

Böylelikle soya dayalı yapılanmanın kurumlarının işleyişi bozuldu, daha Kahramanlar Çağı'nda buna bir çare bulunması gerekiyordu. Theseus'a atfedilen anayasa yürürlüğe sokuldu. Değişiklik her şeyden önce, Atina'da bir merkezî yönetim oluşturulmasına dayanıyordu; yani, daha önce kabileler tarafından bağımsız olarak yönetilen işlerin bir bölümü ortak işler ilan edilmiş ve Atina'da yer alan ortak meclise devredilmişlerdi. Böylelikle Atinalılar Amerika'daki herhangi bir yerli halkın vardığı noktadan bir adım daha ileri gittiler: Yan yana yaşayan kabilelerin meydana getirdiği salt bir konfederasyonun yerini, tek bir ulus halinde kaynaşmaları aldı. Böylece kabilelerin ve soyların hukuki göreneklerinin üzerinde genel bir Atina halk hukuku doğdu; Atina yurttaşı, bir yurttaş olarak belirli haklara, kabilenin yabancı olduğu bölgelerde de geçerli olan yeni bir yasal korunmaya sahip oldu. Böylelikle soya dayalı yapılanmanın dayandığı zeminin yok edilmesinin ilk adımı atılmış oluyordu; çünkü bu, bütün Attika yarımadasında bir kabileye mensup olmayan, Atina soy yapılanmasının tamamen dışında yer alan veya dışında kalan yurttaşların daha sonra yapıya dâhil edilmelerinin ilk adımıydı. Theseus'a atfedilen ikinci

bir düzenleme de soy, fratri ya da kabile dikkate alınmadan halkın üç sınıfa ayrılmasıydı: *Eupatridai* ya da aristokratlar, *geomoroi* ya da çiftçiler ve *demiourgoi* ya da zanaatkârlar; devlet makamlarına gelme hakkı yalnızca aristokratlara tanınmıştı. Gerçi, devlet makamlarının yalnızca aristokratlara verilmesi dışında, bu ayırım etkisiz kaldı, çünkü sınıflar arası bir hak farklılığını temellendirmiyordu. Yine de, sessiz sedasız gelişmiş olan yeni toplumsal unsurları bize göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu anayasa, soylardaki makamların bir alışkanlık olarak belirli aileler tarafından işgal edilmesinin, bu ailelerin bu makamlar üzerinde, pek de itiraz edilemeyen bir hak sahibi olmalarına yol açtığını, zenginliklerinden dolayı zaten güçlü olan bu ailelerin, soylarının dışında ayrıcalıklı, bağımsız bir sınıf olarak bir araya gelmeye başladıklarını ve yeni yeni filizlenmeye başlayan devletin de bu girişimi kutsadığını gösteriyor. Ayrıca, çiftçiler ile zanaatkârlar arasındaki işbölümünün, soylara ve kabilelere dayalı eski yapılanmanın toplumsal önem sırasındaki önceliğini tartışmalı kılacak ölçüde arttığını gösteriyor. Son olarak da soya dayalı toplum ile devlet arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi ilan ediyor: Devlet kurma yönündeki ilk çaba bir soyun üyelerini ayrıcalıklılar ve dezavantajlılar olarak ayırarak ve bunları da iki meslek sınıfına bölüp, birbirinin karşısına çıkartarak, soyu parçalama denemesidir.

Atina'nın Solon'a kadarki tarihinin geri kalanına dair bilgiler çok yetersizdir. *Basileus* makamı ortadan kalktı; devletin zirvesine aristokratlar arasından seçilen *arkonlar* geçti. Aristokratların iktidarı gitgide güçlendi, sonunda MÖ 600'e doğru dayanılmaz hale geldi. Üstelik ortak özgürlüğün bastırılmasının başlıca araçları para ve faizcilikti. Aristokratlar Atina ve çevresine yerleşmişlerdi; deniz ticareti ve yanı sıra hâlâ zaman zaman göze alınan korsanlık, bu şehri zenginleştirmiş ve para biçimindeki zenginlik bu şehirdeki aristokratların elinde toplanmıştı. Gelişmekte olan para ekonomisi

Atina'dan başlayarak, doğal ekonomi üzerine kurulmuş kırsal toplulukların eski geleneksel yaşamları üzerine dökülmüş kezzap etkisi yarattı. Soya dayalı toplum yapısı, para ekonomisiyle kesinlikle bağdaşmaz; Attikalı küçük parsel çiftçilerinin çöküşü onları sarmalayarak koruyan eski soy bağlarının gevşemesiyle örtüştü. Borç senedi ve mülklerin ipotek edilmesi (çünkü Atinalılar ipoteği de icat etmişlerdi) soya fratriye bakmıyordu. Soya dayalı eski yapılanma para, avans, parasal borç gibi şeyleri bilmiyordu. Bu yüzden aristokratların gitgide yayılan parasal egemenliği, alacaklıyı borçluya karşı güvence altına almak, küçük köylülerin para sahipleri tarafından sömürülmesini kutsamak amacıyla yeni bir tekmül hukuku oluşturdu. Attika'nın bütün tarlalarında ipotek direkleri yükseliyordu, bu direklerde, üzerinde bulundukları arazinin filanca kişiye filanca miktar paraya karşılık ipotek edildiği yazılıydı. Üzerinde işaret bulunmayan tarlaların büyük çoğunluğu zaten geri ödenmemiş ipotekler ya da faiz yüzünden satılmış, aristokrat tefecilerin eline geçmişti; borçlu çiftçi, kendi tarlası üzerinde kiracı çiftçi olarak kalmasına ve emeğinin ürününün *altıda biriyle* geçinip, *altıda beşini* tarlanın yeni sahiplerine ödemesine izin verilirse kendisini şanslı hissederdi. Satılan tarlanın bedeli, borcun kapatılmasına yetmiyorsa ya da bu borç ipotek güvencesiyle alınmamışsa, borçlunun, borcunu kapatabilmek için çocuklarını ülke dışında köle olmak üzere satması gerekiyordu. Çocukların babaları tarafından satılması – bu ki babalık hukukunun ve tekeşliliğin ilk meyvesiydi! Kan emici hâlâ tatmin olmadıysa, borçlu kendisini de köle olarak satabilirdi. Böylece Atina halkı için uygarlığın tatlı doğuşu başlamıştı.

Daha önce, halkın yaşam koşullarının hâlâ soya dayalı yapılanmaya uygun düştüğü dönemde böyle bir dönüşüm mümkün değildi; işte bu dönüşüm gerçekleşmişti ve nasıl gerçekleştiği bilinmiyordu. Atinalıların içinde bulunduğu durumla tezat oluşturan, deyim yerindeyse kendilerinin

eseri olmayan ve kesinlikle kendi iradelerine ters böyle bir durumu anlamakta zorlanacak olan İrokualarımıza bir an için geri dönelim. Orada yıldan yıla değişmeyen yaşamsal gerekleri üretme tarzı asla böyle, Atinalılara açıkça dayatılanlara benzer çatışmaları, zengin-yoksul, sömüren-sömürülen karşıtlığını üretemezdi. İrokualar doğaya egemen olmaktan henüz çok uzaktı ama kendi üretimlerini kendileri için geçerli olan doğa yasalarının sınırları içinde tutuyorlardı. Küçük bahçelerindeki kötü hasatlar, göllerindeki ve akarsularındaki balık stoğunun, ormanlarındaki yaban hayvanlarının tükenmesi bir yana, yaşamsal gerekleri temin etme tarzlarının neyle sonuçlandığını biliyorlardı. Kıt ya da bol olsun, neticede mutlaka geçinip gidiyorlardı; hiçbir zaman ortaya çıkamayacak olansa, kimsenin niyetlenmediği toplumsal çalkantılar, soyların ve kabilenin birbirine karşı savaştan iki sınıfa bölünmesiydi. Üretim aşırı dar sınırlar içinde gerçekleşiyordu ama üreticiler kendi ürünlerinin sahibiydi. Barbar üretimin uygarlığın sahneye çıkışıyla birlikte kaybolan muazzam üstünlüğü buydu; insanın bugün ulaştığı muazzam doğa hâkimiyeti ve artık mümkün olan özgür birlik temelinde, onu yeniden ele geçirmek gelecek kuşakların görevi olacaktır.

Yunanlarda durum farklıydı. Sürüler ve lüks eşyanın özel mülkiyetinin artması, bireyler arasında değiştokuşa, ürünlerin *metaya* dönüşmesine yol açtı. İşte sonraki dönüşümün nüvesi de buradaydı. Üreticiler artık kendi ürünlerini bizzat kendileri tüketmeyip değiştokuşla elden çıkarınca, ürünleri üzerindeki hâkimiyetlerini yitirdiler. Artık ürünlerinin akıbetini bilmiyorlardı, ürünün günün birinde üreticisine karşı, onun sömürülmesi ve ezilmesi için kullanılması olanağı doğmuştu. Bu yüzden bireyler arasındaki değiştokuşu ortadan kaldırmayan hiçbir toplum kendi üretimi üzerindeki, kendi üretim sürecinin toplumsal sonuçları üzerindeki hâkimiyetini uzun süre koruyamaz.

Bireyler arasında değiştokuşun ortaya çıkmasından sonra ve ürünlerin mallara dönüşmesiyle birlikte, ürünün üretici üzerinde hâkimiyet kurmasının nasıl bir hızla gerçekleştiğini Atinalılar deneyimlemişti. Mal üretimiyle birlikte toprağın birey tarafından, bireyin kendi hesabına işlenmesi ortaya çıktı, böylelikle çok geçmeden bireysel toprak mülkiyeti doğdu. Ayrıca, tüm mallarla mübadele edilebilen genel mal, yani para ortaya çıktı; oysa insanlar parayı icat ettiklerinde, yeni bir toplumsal g, karşısında bütün toplumun diz çökmesi gereken genel bir g yarattıklarını düşünmemişlerdi. Kendisini üretenlerin bilgisi ve isteği dışında birdenbire yk-selen bu yeni g, gençliğinin tüm vahşiliği ve acımasızlığıyla egemenliğini Atinalılara hissettirmişti.

Ne yapmak gerekiyordu? Soya dayalı eski yapılanma pa-ranın zaferi karşısında, cizliğini gösterdiği gibi, kendi ervesinde para, alacaklılar ve borçlular, borçların zorla tahsil edilmesi gibi şeyleri koyacağı bir yer bulmakta kesinlikle ba-sarısız olmuştu. Oysa yeni toplumsal g ortaya çıkmıştı bir kere, iyi niyetli dileklerle, eski iyi döneme duyulan özlemle, para ve faiz dünyadan kovulmuş olmuyordu. şne şlk, soya dayalı yapılanmada, daha başka, daha küçük gedikler de açılmıştı. şimdi bir Atinalı arazilerini soy dışına satabil-diği halde, evini hâlâ satamasa da, tüm Attika bölgesinde ve özellikle Atina kentinde farklı soy ve fratri mensuplarının karmakarışık bir halde yaşamaları kuşaktan kuşağa artıyor-du. Çeşitli retim dalları, tarım ve zanaat, zanaat içinde yine sayısız iş kolu, ticaret, denizcilik vb. arasındaki işbölümü endüstrideki ve ulaşımdaki ilerlemelerle birlikte gittikçe ge-lişmesini daha da tamamlamıştı; şimdi halk yaptığı işe göre, son derece sabit gruplara ayrılıyordu, bu grupların her biri bir dizi yeni, ortak çıkarlara sahipti, ve burada soylara ve fratrilere yer yoktu, dolayısıyla bu çıkarları kollamak için yeni makamlar gerekiyordu. Kölelerin sayısı önemli ölçüde artmıştı ve daha o zamandan zgr Atinalıların sayısını

epey aşmış olmalıydı; soya dayalı yapılanmada başlangıçta kölelik nedir bilinmiyordu, dolayısıyla özgür olmayanlar için, bu kişileri dizginlemenin araçları da mevcut değildi. Son olarak da ticaret sayesinde çok sayıda yabancı Atina'ya gelmiş, para kazanmak kolay olduğundan oraya yerleşmiş ve yine eski yapılanmaya göre haklara ve korunmaya sahip olmadıklarından, geleneksel hoşgörüyeye rağmen halk içinde rahatsız edici bir unsur olarak kalmışlardı.

Kısacası soya dayalı yapılanmanın miadı dolmuştu. Toplum günden güne bu yapılanmaya sığmaz oluyordu; bu yapılanma gözünün önünde yaşanan en kötü felaketleri bile ne dizginleyebilmiş ne de defedebilmişti. Oysa bu arada devlet alttan alta gelişmişti. İlk önce şehirle kır, sonra da farklı kentsel iş kolları arasındaki işbölümü sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal grupların çıkarlarını korumak için yeni kurumlar yaratmışlardı; her tür makam kurulmuştu. Sonra genç devlet her şeyden önce kendine ait bir güce ihtiyaç duyuyordu; denizcilik yapan Atinalılarda bu ilk başta küçük küçük savaşları idare etme ve ticaret gemilerini koruma amacıyla kurulmuş bir deniz gücü olabilmişti. Solon'dan önceki bilinmeyen bir dönemde, her bir kabileyeye on iki bucağın düştüğü *naukrariai* oluşturulmuştu; her *naukrarosun* bir savaş gemisi inşa etmesi, onları silahla ve askerle donatması, ayrıca iki de süvari vermesi gerekiyordu. Bu kurum soya dayalı yapılanmaya iki yönden zarar verdi. Birincisi, silahlı halkın tamamını artık birebir kapsamayan bir kamu gücü yaratmış oluyordu; ikincisi de, halkı kamusal amaçlarla ilk kez akrabalık gruplarına göre değil, *ortak ikamet alanına* göre bölüyordu. Bunun ne anlama geldiği, ileride görülecektir.

Soya dayalı yapılanma sömürülen halka yardımcı olmadığı için, geriye, yeni doğmakta olan devlet kalıyordu. Devlet gereken yardımı, aynı zamanda bir süre eski yapılanmanın aleyhine de güçlenerek, yeni Solon anayasasıyla

sundu. Solon –MÖ 594 yılına denk gelen reformunu nasıl uyguladığı bizi burada ilgilendirmiyor – mülkiyete de müdahale ederek bir dizi politik devrim başlattı. Şimdiye kadarki tüm devrimler bir mülkiyet türünü, bir diğerine zarar vermeden koruyamamışlardır. Büyük Fransız Devrimi'nde burjuva mülkiyetini korumak için feodal mülkiyet feda edilmişti; Solon'un devrimindeyse, borçluların mülkiyetini korumak için, alacaklıların mülkiyeti gözden çıkarılmıştı.

Borçlar geçersiz ilan edilmişti. Ayrıntılarını tam olarak bilmiyoruz, ama Solon şiirlerinde borçluların arazilerindeki ipotek direklerini kaldırtmakla ve borçları yüzünden ülke dışına satılan ve kaçanları geri getirmekle övünüyor. Bunu ancak mülkiyeti açıkça ihlal ederek yapabilirdi. Gerçekte ilkinden sonuncusuna kadar siyasal denen devrimlerin hepsi de –*bir tür*– mülkiyeti korumak için yapılmış ve –*başka* bir tür– mülkiyetin müsadere edilmesiyle, başka bir deyişle, çalınmasıyla sonuçlanmıştır. Üç bin beş yüz yıldır özel mülkiyetin ancak mülkiyetin ihlal edilmesi yoluyla korunabildiği bir gerçektir.

Şimdi, özgür Atinalıların yeniden böyle köleleştirilmelelerini engellemek söz konusuydu. Bu da öncelikle alınan genel önlemlerle, örneğin borçlunun şahsen rehin alındığı borç anlaşmalarının yasaklanmasıyla gerçekleşti. Ayrıca aristokrasinin tarım arazilerine duyduğu açlığı en azından biraz sınırlamak için, tek bir kişinin sahip olabileceği toprak mülkiyetine bir üst sınır getirildi. Sonra da anayasa değişiklikleri geldi, en önemlileri şunlardı:

Kurulun üye sayısı dört yüze çıkarılmıştı, her kabileden yüz kişi gelecekti: Demek ki burada hâlâ kabile temel alınıyordu. Gelgelelim, eski yapılanmanın yeni devlet gövdesine alındığı tek nokta da buydu. Çünkü bunun dışında Solon, yurttaşları toprak mülkiyetlerine ve aldıkları ürüne göre dört sınıfa ayırmıştı; ilk üç sınıfın asgari ürünü 500, 300 ve 150 *medimnus*¹ tahıldı; bunlardan daha az ürün alanlar ya

1 1 *medimnus* yaklaşık 41 litreye karşılık gelir. (y.n.)

da hiç toprağı olmayanlar dördüncü sınıfa giriyordu. Tüm resmî makamlara yalnızca en tepedeki üç sınıfın mensupları, en yüksek makamlaraysa yalnızca birinci sınıfın mensupları gelebiliyordu; dördüncü sınıf yalnızca halk meclisinde konuşma ve oy kullanma hakkına sahipti, ama tüm memurlar, devlet görevlileri bu mecliste seçiliyor, burada hesap veriyorlardı, yasalar burada yapılıyordu ve dördüncü sınıf burada çoğunluğu oluşturuyordu. Aristokratik ayrıcalıklar, zenginliğin ayrıcalıkları biçiminde kısmen yenilenmişti, ama belirleyici güç halkın elindeydi. Ayrıca bu dört sınıf yeni bir ordu düzenlemesinin de temelini oluşturuyordu. İlk iki sınıf süvarileri oluşturuyordu; üçüncü sınıf piyade görevi yapıyordu, dördüncü sınıfsa hafif, zırhsız yaya askerler olarak ya da donanmada savaşıyor ve muhtemelen maaş da alıyordu.

Böylelikle toplumsal yapıya tamamen yeni bir unsur eklenmiş oldu: özel mülkiyet. Yurttaşların hak ve yükümlülükleri toprak mülkiyetlerinin büyüklüğüne göre ölçülüyordu ve varlıklı sınıfların nüfuzu arttıkça, eski akrabalık yapıları geriledi, soya dayalı yapılanma bir kez daha yenilmişti.

Politik hakların servete göre düzenlenmesi, devletin varlığı için olmazsa olmaz düzenlemelerden biri değildi. Devletlerin yapılanma tarihlerinde önemli bir rol oynamışsa da, çok sayıda devlet, üstelik en gelişmiş olanları, bu düzenlemeye gereksinim duymamıştı. Eski Atina'da da yalnızca geçici bir rol oynamıştı; Aristides'ten beri tüm resmî makamlar her yurttaşına açıktı.

Bunu izleyen seksen yıl boyunca Atina toplumu, ilerleyen yüzyıllarda yavaş yavaş gelişimini sürdürdüğü çizgiye gelmişti. Solon öncesi dönemin dizginlenemez toprak tefeciliğine de, toprak mülkiyetinin ölçüsüzce yoğunlaşmasına da bir set çekildi. Ticaret ile köle emeği sayesinde gitgide ölçeği büyüyen zanaat ve el sanatları başlıca geçim kaynaklarına dönüştü. Atinalılar giderek daha aydın insanlar oldu. Kendi yurttaşlarını gaddarca sömürmek yerine, ağırlıklı olarak

köleler ve Atinalı olmayan müşterileri sömürdüler. Taşınır mülkiyet, parasal servet, köle ve gemilerden oluşan servet gitgide daha çok arttı, ama şimdi dar görüşlü ilk dönemdeki gibi sadece toprak mülkiyeti edinme aracı olmaktan çıkmış, kendi başına bir amaç haline gelmişti. Böylelikle sanayici ve tüccar zenginlerin yeni sınıfı, eski aristokrasinin karşısına muzaffer bir rakip olarak çıkıyor, diğer yandan da soya dayalı eski yapılanmanın son kalıntılarının zemini ortadan kaldırılıyordu. Üyeleri artık tüm Attika yarımadasına dağılmış bulunan ve karmakarışık yaşayan soylar, fratriler ve kabileler böylelikle politik kurumlar için tamamen işe yaramaz hale gelmişti; Atina yurttaşlarının bir bölümü hiçbir soya dâhil değildi, şehre göç etmişlerdi, gerçi yurttaşlık hakları vardı ama eski soy birliklerinden birine alınmamışlardı; bunun yanı sıra, yalnızca korunma hakkı olan yabancı göçmenlerin sayısı da sürekli artıyordu.

Bu sırada taraflar arasındaki mücadeleler de almış başını gidiyordu; aristokrasi eski ayrıcalıklarını geri kazanmaya çalışıyordu ve bir süreliğine yeniden üstünlüğü ele geçirdi, ama Kleisthenes'in devrimi (MÖ 509) tarafından nihai olarak devrildi; onunla birlikte soya dayalı yapılanmanın son kalıntıları da çöktü.

Kleisthenes, düzenlediği yeni anayasada soylara ve fratri'lere dayalı dört eski kabileyi görmezden geldi. Onların yerini şimdi, *naukrariai* şeklinde zaten denenmiş olan, yurttaşların salt ikamet yerlerine göre bölünmesi temelinde, tamamen yeni bir örgütlenme aldı. Artık soy bağlarına aidiyet değil, yalnızca ikamet edilen yer belirleyici oluyordu; halk değil, bölge parçalara ayrılıyordu ve sakinler yalnızca bölgenin politik aksamı haline geliyorlardı.

Tüm Attika, her biri kendi kendini yöneten yüz bucağa, *demosa* ayrıldı. Her bir *demosta* yaşayan yurttaşlar (*demotes*), kendi başkanlarını (*demarkhos*), hazinedarlarını ve küçük anlaşmazlıklara bakabilen otuz yargıcı seçiyordu.

Her bir *demos*un kendi tapınağı ve koruyucu tanrısı ya da kahramanı vardı, bu tapınağın rahiplerini kendisi seçiyordu. *Demostaki* en üst güç, *demotes* meclisiydi. Bu, Morgan'ın isabetle belirttiği gibi, kendi kendini yöneten Amerika kasabalarının ilk örneğiydi. Atina'da oluşmakta olan devlet, modern devletin en üst gelişiminde olduğu birimle başlamıştı.

Demos adı verilen bu birimlerin onu bir kabile oluştuyordu, ama eski soy kabilelerinden farklı olarak şimdi bunlara bölgesel kabile deniyordu. Bölgesel kabile kendi kendini yöneten politik bir yapı olmanın yanı sıra askerî bir yapıydı; süvarileri komuta eden *phylarkos* ya da kabile şefini, *taksiarkhos* yani piyade komutanını ve kabile bölgesinde silah altına alınan tüm askerlere komuta eden *strategos*u seçiyordu. Ayrıca askerlerin ve komutanların yanı sıra beş savaş gemisini de donatır, adını aldığı bir Attika kahramanını da koruyucu azizi kabul ederdi. Son olarak da, Atina meclisine elli temsilci gönderirdi.

Böylece Atina devleti ortaya çıktı; bu devlet on kabilenin beş yüz seçilmiş temsilcisinden oluşan bir meclis ve nihai merci olarak, her Atina yurttaşının katılabildiği ve oy hakkına sahip olduğu halk kurulu tarafından yönetiliyordu. Atina'da yürütme gücünün başında bir memur yoktu.

Bu yeni yapılanmayla, kısmen göçmenlerden, kısmen de azat edilmiş kölelerden oluşan ve sayıca çok “korunan kişinin” dâhil edilmesiyle, soya dayalı yapılanmanın organları kamu işlerinden dışlanmış oldu; özel birlikler ve dinî cemaatler derecesine inmişti. Ne var ki eski soylar döneminin ahlâki etkisi, geleneksel bakış ve düşünüş tarzı uzun bir süre kuşaktan kuşağa sürdü ve ancak yavaş yavaş ortadan kalktı. Bunu başka bir devlet kurumunda görüyoruz.

Devletin önemli bir karakteristiğinin, halk kitlesinden ayrılmış bir kamu gücü olduğunu gördük. O zamanlar Atina'nın önceleri yalnızca bir halk ordusu ve doğrudan doğruya halkın düzenlediği bir donanması vardı; bu güçler

şehri dışa karşı koruyor ve o zamanlar halkın büyük çoğunluğunu oluşturan köleleri denetim altında tutuyordu. Yurttaşlara karşı bir kamu gücü olarak başta yalnızca devlet kadar eski olan polis vardı; bu yüzden 18. yüzyılın naif Fransızları uygarlaşmış halklardan değil, polisi olan uluslardan (*nations policées*)² söz etmişlerdi. Atinalılar devletleriyle aynı zamanda yaya ve atlı okçulardan oluşan gerçek bir jandarma –Almanya’nın güneyinde ve İsviçre’de söylendiği gibi *Landjäger*– teşkilatı kurdular. Gelgelelim, bu jandarma teşkilatı *kölelerden* oluşuyordu. Böyle bir cellatlık görevini özgür Atinalılar o kadar onur kırıcı buluyorlardı ki, böyle aşağılık bir işi kendileri yapmaktansa, silahlı kölelere teslim olmayı tercih ediyorlardı. Bu hâlâ eski soy zihniyetiydi. Devlet polis teşkilatı olmadan yaşayamazdı, ama henüz toydu ve eski soy mensuplarının adi buldukları bir mesleğe itibar kazandıracak kadar ahlâki saygınlığa sahip değildi.

Şimdi anahatlarıyla tamamlanmış olan devletin, Atinalıların yeni toplumsal durumuna ne kadar uygun olduğu, zenginliğin, ticaretin ve sanayinin hızla gelişmesinden anlaşılıyor. Toplumsal ve siyasal kurumların dayandıkları sınıfsal çelişki artık aristokraziyle sıradan halk arasında değil, kölelerle özgürler, korunanlarla yurttaşlar arasındaydı. En gelişmiş dönemde tüm Atina’daki özgür yurttaşların sayısı, kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere yaklaşık 90.000 kişiydi, buna karşılık her iki cinsten 365.000 köle ve 45.000 korunan –yabancılar veya azat edilmişler– bulunuyordu. Dolayısıyla her erkek yurttaş en az 18 köle ve ikiden fazla korunan kişi düşüyordu. Kölelerin sayısının çokluğu, büyük çoğunluğunun imalathanelerde, büyük salonlarda denetçilerin gözetiminde çalışıyor olmalarından kaynaklanıyordu. Ne var ki ticaretin ve sanayinin gelişmesiyle birlikte birikim ve zenginlik az sayıda kişinin elinde toplandı, özgür yurt-

2 *Nations policées*, aynı zamanda “uygarlaşmış uluslar” anlamına gelir. (ç.n.)

taş kitlesi yoksullaştı; yurttaşlara ya köle emeği karşısında, kendi zanaat emeğiyle rekabet etmek –ki bu bir küfür, bir müptezellik olarak algılanıyordu ve başarıyla sonuçlanma olasılığı düşüktü– ya da hazırdan yemek dışında bir seçenek kalmıyordu. Bazı koşullarda, mecburen ikincisini seçtiler ve kalabalık kitleyi oluşturdıkları için, kendileriyle birlikte tüm Atina devletini israfa sürüklediler. Avrupalı çokbilmişlerin Prenslere yaltaklanmak için iddia ettikleri gibi, Atina'nın çökmesine demokrasi değil, özgür yurttaş çalışmaktan meneden kölelik yol açmıştı.

Atinalılarda devletin oluşması genel olarak devletin ortaya çıkışının özellikle tipik bir örneğidir, çünkü bir yandan tamamen saf bir biçimde, dıştan ya da içten zorlayıcı bir müdahale olmadan gerçekleşmiştir –Pisistratos'un iktidarı zorla ele geçirdiği kısa dönemden geriye hiçbir iz kalmamıştır– diğer yandan da soya dayalı toplumdan, dolaysızca son derece gelişmiş bir devlet biçimi olan demokratik bir cumhuriyetin doğmasını sağlamıştır ve nihayet biz onun tüm önemli ayrıntılarını yeterince biliyoruz.

VI. ROMA'DA SOYLAR VE DEVLET

Roma'nın kuruluş söylencesinden, Roma'da ilk yerleşimin bir kabile halinde birleşmiş Latin soyları (efsaneye göre yüz soy) tarafından gerçekleştirildiği, hemen ardından yüz soydan oluşan bir Sabelli kabilesinin, daha sonra da, yine yüz soydan ve çeşitli unsurlardan oluşan başka bir kabilenin gelip yerleştiği anlaşıyor. Anlatının tamamından, daha ilk bakışta burada soy dışında hiçbir şeyin pek de ilkel olmadığı, soyun bile bazı durumlarda yalnızca eski vatanda varlığını sürdüren ana soyun bir kolu olduğu görülüyor. Kabileler yapay olarak, ama yine de çoğu zaman yapay olmayan, eski doğal kabile örneğine uygun olarak, birbirine yakın unsurlardan bir araya getirilmiş olmanın damgasını alınlarında taşıyorlar; bu sırada bu her üç kabilenin çekirdeğinde, gerçek, eski bir kabilenin bulunuyor olması da olasılık dışı değildir. Ara unsur, *fratri*, on soydan oluşuyordu ve burada *curia* adını alıyordu; dolayısıyla sayıları otuzdu.

Roma soyunun Yunan soyuyla aynı kurum olduğu bilinmektedir; nasıl ki Yunan soyu, ilk örneğini bize Amerika Kızılderililerinin sunduğu birimin daha gelişmiş bir haliyse, aynı şey rahatlıkla Roma soyu için de söylenebilir. Dolayısıyla burada kısa bir özet halinde verebiliriz.

Roma soyu, en azından şehrin en eski döneminde şöyle bir yapıya sahipti:

1. Soy üyelerinin miras hakkı, servet soyun içinde kalıyor. Roma soyunda da, Yunan soyundaki gibi, artık ba-

balık hukuku hüküm sürdüğünden, kadın soy çizgisinden gelenler mirastan dışlanıyordu. Bilinen en eski yazılı Roma Hukuku'nu oluşturan On İki Levha Kanunları'na göre, öncelikle öz çocuklar mirasçı oluyordu. Onların yokluğunda mirası *agnate* (erkek soy çizgisindeki akraba), onun yokluğunda da soy üyeleri paylaşıyordu. Her halükârda servet soy içinde kalıyordu. Burada, artan zenginliğin ve tekeşliliğin yol açtığı yeni hukuki düzenlemelerin yavaş yavaş soy göreneğine nüfuz ettiğini görüyoruz. Soy üyelerinin başlangıçtaki mirastan eşit pay alma hakkı, ilk önce –elbette, yukarıda değindiğimiz gibi, çok erkenden– uygulama yoluyla *agnatelerle*, sonunda erkek soy çizgisinden çocuklar ve onların çocuklarıyla sınırlandırılmıştır; On İki Levha'da bu durum doğal olarak ters sıralamayla yer almaktadır.

2. Ortak bir mezarlığa sahip olma. *Patrici*¹ olan Claudilere, Regli'den Roma'ya göç ettiklerinde bir toprak parçası ve şehrin içinde de ortak bir mezarlık ayrılmıştır. Daha Augustus döneminde, Teutoburg Ormanı'nda öldürülen Varus'un başı, *gentilius tumulusiye*² gömülmüştü; demek ki soyun (*quinctilia*) hâlâ kendine özel bir mezarlık tepesi vardı.

3. Ortak dinî törenler. Bunlar, yani *sacra gentilitia*, biliniyor.

4. Soy içi evlenmeme şartı. Bu Roma'da hiçbir zaman yazılı bir yasaya dönüştürülmemiş görünmektedir, ama töre devam etmiştir. İsimleri bugüne kalmış olan sayısı Romalı evli erkek ve kadının aynı soyun adını taşıdığı tek bir örnek yoktur. Miras hakkı da bu kuralı kanıtlar. Kadın evlendiğinde agnatik haklarını³ yitirir, kendi soyundan çıkar, ne kadının kendisi ne de çocukları, kadının babasından ya da onun erkek kardeşlerinden miras alabilir, yoksa baba soyunun miras parçası kaybolacaktır. Bu kural, ancak kadının kendi soyundan biriyle evlenmemesi koşuluyla anlamlıdır.

1 Romalı seçkin ailelerden oluşur. (ç.n.)

2 Soya ait tepe. (ç.n.)

3 Baba tarafından akrabalık hakları. (ç.n.)

5. Ortak bir toprak mülkiyeti. İlk dönemlerde kabile arazisinin paylaşılmaya başlanmasından sonra ortak bir toprak mülkiyeti sürekli vardı. Latin kabilelerinde toprağın daima kabilenin mülkiyetinde olduğunu, kısmen soylara kısmen pek de öyle tek bir aileden oluşmayan hane birimlerine ait olduklarını görüyoruz. Toprağı tek tek birimlere, her birime yaklaşık bir hektar (iki *jugera*) düşecek şekilde ilk paylaştıran kişi Romulus olmalıdır. Ne var ki, daha sonraları da toprak mülkiyetinin soyun elinde olduğunu görüyoruz; cumhuriyetin tüm iç tarihinin odak noktası olan devlet topraklarından hiç söz etmiyoruz.

6. Soy üyelerinin birbirlerini karşılıklı koruma ve kollama yükümlülüğü. Yazılı tarih bize bunun yalnızca kalıntıları sunuyor; Roma devleti daha en baştan öyle büyük bir güçle ortaya çıktı ki, haksızlığa karşı koruma hakkı devlete geçti. Appius Claudius tutuklanınca bütün bir soyu, kişisel düşmanları bile matem tuttu. İkinci Dunik Savaşı sırasında soylar, savaşta esir düşen üyelerini kurtarmak için kenetlendiler; *senatus*⁴ bunu yapmalarını yasakladı.

7. Soyun adını taşıma hakkı. İmparatorluk dönemine kadar devam etmiştir, azat edilen kölelere, eski efendilerinin soy adını alma hakkı tanınıyor, ama soy üyelerine ait haklar verilmiyordu.

8. Yabancıları soya kabul etme hakkı. Bu, (Amerika yerlilerinde olduğu gibi) aileye kabul etme şeklinde gerçekleşiyordu, bu dâhil oluş, soy içine alınmayı beraberinde getiriyordu.

9. Reisleri seçme ve görevden alma hakkı; hiçbir yerde bundan söz edilmez. Ne var ki, Roma'nın ilk döneminde, seçilmiş kraldan başlayarak, tüm makamlara seçilerek ya da atama yoluyla gelindiğinden, *curiaların* kendi rahiplerini de seçtiklerinden hareketle, soyların reislerinin de (principes) soyların kendileri tarafından seçildiğini kabul edebiliriz – bu

4 Roma İmparatorluğu'nda danışma kurulu işlevine sahip, öte yandan devletin maliye, dışişleri vb. işlerini gören kurul. (ç.n.)

arada reisin soy içindeki bir ve aynı aileden seçilmesi kural haline gelmiş olabilir.

Bir Roma soyunun yetkileri bunlardı. Halen tamamlanmamış babalık hukukuna geçiş dışında, bunlar bir İrokua soyunun hak ve yükümlülükleriyle birebir aynıdır; burada da *arkaplanda İrokua apaçık görülür*.⁵

Bizim en kabul görmüş tarih yazarlarımızda bile Roma'daki soy düzeni hakkında bugün hâlâ hâkim olan kafa karışıklığını göstermeye yalnızca bir örnek yeter. Mommsen'in, Cumhuriyet ve Augustus döneminde Roma'daki özel adlar hakkındaki makalesinde⁶ şöyle deniyor:

Soyun tüm erkek üyelerinin haricinde, elbette köleleri saymazsak, ama hısımlar olanlar ve korunmaları emredilmiş olanlar dâhil, soy adları kadınlara da verilir... kabile (Mommsen burada soyu böyle tercüme ediyor) ortak –gerçek, tahminî ya da uydurulmuş– bir kökenden gelen, bayramlarla, mezarlarla ve miras yoluyla birleşmiş bir topluluktur; kişisel olarak özgür tüm bireyler, dolayısıyla kadınlar da, bu topluluğa dâhil olabilirler ve olmaları gerekir. Ancak evli kadınların soy adlarının belirlenmesinde zorlukla karşılaşılır. Fakat kadın kendi soyundan olmayan biriyle evlenmediği sürece, böyle bir zorluk ortaya çıkmaz; kanıtlanabileceği gibi, kadınlar soy içinden değil de soy dışından evlenmekte uzun süre büyük zorluklarla karşılaşmışlardır; gentis enuptio [dış evlilik] denen hak da, daha 6. yüzyılda bile kişisel bir ayrıcalık olarak, ödül niyetine veriliyordu... Ama böylesi evliliklerin gerçekleştiği yerlerde, kadının daha önceden erkeğin kabilesine geçmiş olması gerekir. Eski dinî evlilikte kadının kendi hukuki ve dinî topluluğundan çıkıp, tamamen erkeğin topluluğuna girdiği kesindir. Evlenen kadının soydaşları karşısında miras alma ve verme hakkını kaybettiğini, buna karşılık kocasıyla, çocuklarıyla ve kocasının soyuyla

⁵ Bkz. s.98. (ç.n.)

⁶ *Römische Forschungen*, Cilt I, Berlin, 1864, s. 8-11. (y.n.)

bir miras ilişkisine girdiğini kim bilmez? Ve kocası tarafından kabul edildiğinde ve kocasının ailesine girdiğinde, kocasının soyundan nasıl ayrı durabilir?

Demek ki Mommsen, bir soyun üyesi olan Romalı kadınların, başlangıçta *yalnızca* soylarının içinden evlenebildiklerini, dolayısıyla Roma soylarının egzogam değil endogam olduklarını öne sürüyor. Diğer halklar hakkındaki bilgilerimizin tümüyle çelişen bu görüş, esas olarak belki de tek başına Livius'un⁷ çok tartışmalı tek bir pasajına dayanıyor; buna göre *senatus* şehrin kurulmasından sonra MÖ 186'ya denk gelen 568. yılında şu kararı aldı: *Uti Fecenia Hispalae datio, deminutio, gentis, enuptio, tutoris optio item esset quosi ei virtestamento dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset* – yani Fecenia Hispala, sanki (ölen) kocası ona bu hakkı vasiyet yoluyla vermiş gibi, kendi serveti üzerinde söz sahibi olma, onu azaltma, soy dışından evlenme ve kendine bir vasi seçme hakkına sahipti; özgür bir erkekle evlenebilirdi ve onu eş olarak alacak adamın bu hareketi, kötü bir davranış ya da ayıp olarak görülmecekti. Demek ki, azat edilmiş bir köle olan Fecenia'ya burada hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, soy dışından biriyle evlenme hakkı tanınıyordu. Buna göre, bir o kadar kuşku götürmez bir biçimde, kocası, karısına kendi ölümünden sonra soyun dışından evlenme hakkını vasiyet yoluyla bırakma hakkına sahipti. Ama *hangi* soyun?

Mommsen'in varsaydığı gibi, kadının kendi soyu içinden evlenmesi gerekiyorsa, kadın evlilikten sonra da bu soyun içinde kalır. Birincisi, soyda bulunduğu öne sürülen bu endogami, zaten kanıtlanması gereken şeydir. İkincisi, kadının soy içinden evlenmesi gerekiyor idiyse, erkeğin de soy içinden evlenmesi gerekirdi, aksi halde erkek kadın bulamazdı. Sonra, erkeğin kendisinin ve kendisi için sahip olmadığı bir

7 XXXIX. Kitap, s. 19. (y.n.)

hakkı, karısına vasiyet yoluyla miras bırakabildiği sonucuna varıyoruz; burada hukuki bir çelişkiye ulaşıyoruz. Bunu Mommsen de hissediyor ve bu yüzden şöyle bir tahminde bulunuyor: “Soy dışından evlenmek, hukuki açıdan elbette yalnızca güç sahiplerinin değil, tüm soy üyelerinin onayını gerektiriyordu.” Birincisi, bu fazla cüretkâr bir tahmindir ve ikincisi, pasajın açık içeriğiyle çelişmektedir; *senatus* bu hakkı kadına, kocasının yerine *geçerek* vermektedir, kocasının ona verebileceğinden açıkça ne daha azını ne de daha fazlasını vermektedir, fakat *senatusun* verdiği, başka bir sınırlandırmaya bağlı olmayan *mutlak* bir haktır; öyle ki, kadın bu hakkı kullandığında, yeni kocası da bundan mağdur olmayacaktır; hatta *senatus* mevcut ve gelecekteki *consulleri*⁸ ve *praetorları*⁹ burada kadın açısından hiçbir haksızlığın doğmaması için çaba göstermekle görevlendirir. Demek ki Mommsen’in varsayımı tamamen yanlıştır.

Belki de şöyledir: Kadın başka bir soydan bir erkekle evlenmiştir, ama doğduğu soyun içinde kalmıştır. Bu durumda, yukarıdaki pasaja göre kadının kocası ona, kendi soyundan olmayan bir erkekle evlenme izni vermiştir. Bu da kadının kocasının, ait olmadığı bir soyun meseleleri hakkında tasarrufta bulunma hakkına sahip olduğu anlamına gelir. Konu o kadar abestir ki, üzerinde daha fazla konuşmaya gerek yoktur.

Geriye tek bir varsayım kalıyor: Kadın yaptığı ilk evlilikte, başka bir soydan erkekle evlenmiştir ve Mommsen’in de bu tür örnekler için gerçekten kabul ettiği gibi, evlilik yoluyla erkeğin soyuna rahatlıkla dâhil olmuştur. Bu durumda bütün bağlantı hemen açıklığa kavuşur. Eski soyundan kopup erkeğin yeni soy birliğine kabul edilen kadının bu soyda tamamen özel bir konumu vardır. Gerçi soy üyesi-

8 En yüksek memurluk makamı. Bu kişiler *senatusun* aday gösterdiği kişiler arasından yılda bir kez askerî bir meclis (*comitia centuriata*) tarafından seçilirdi. (ç.n.)

9 Yüksek yargıçlık ya da ordu komutanlığı görevlerini ifa eden makam. (ç.n.)

dir ama akraba değildir; soya kabul ediliş tarzı onu daha en baştan, soy içinden evlenmeye yönelik her türlü yasağın dışında tutar, çünkü soya zaten evlenerek katılmıştır; ayrıca soyun evlilik birliğine dâhil edilmiştir, kocasının ölümüyle onun servetini, yani bir soy üyesinin servetini miras alır. Bu servetin soyun içinde kalması, yani kadının başka birisiyle değil de ilk kocasının soydaşlarından biriyle evlenmekle yükümlü kılınmasından daha doğal ne olabilir? Ve bir istisna yapılacaksa, kadına bu hakkı vermeye, söz konusu servetini ona miras bırakan adamdan başka kimin yetkisi olabilir? Adamın kadına bir servet parçası miras bıraktığı ve aynı zamanda ona bu servet parçasını evlilik yoluyla ya da evlilik sonucunda yabancı bir soya taşıma izni verdiği anda, bu servet hâlâ adama aittir, yani adam kelimenin tam anlamıyla yalnızca kendi mülkiyeti üzerinde tasarrufta bulunmaktadır. Kadına ve kocasının soyuyla ilişkisine gelince, kadını bu soyun içine özgür bir iradi eylem –evlilik– yoluyla sokan, adamın kendisidir; yine kadına bu soydan ikinci bir evlilik yoluyla çıkma izni vermeye uygun kişinin, bu adam olduğu da doğal görünüyor. Kısacası, Roma soyunun endogam olduğu yolundaki tuhaf tasavvuru terk edip, Morgan’la birlikte bu soyun başlangıçta egzogam olduğunu kabul ettiğimizde mesele basitleşmekte ve anlaşılabilirlik kazanmaktadır.

Geriye bir varsayım daha kalıyor ve kendine en çok yandaş bulan da budur. İlgili pasajda (şöyle diyor):

(...) *azat edilen hizmetçi kızlar (libertae) özel bir izin olmadıkça soy dışından evlenemezlerdi (e gente enubere) ya da azat edilmiş hizmetçi kızların soy bağlarından çıkmasıyla sonuçlanabilecek, hak kaybını içeren (capitis deminitio minima) hiçbir davranışta bulunamazlardı.*¹⁰

10 Lange, *Römische Altertümer*, Cilt I, s. 195, Berlin, 1856. Livius’tan aldığımız pasajla ilgili olarak. Burada Husike’ye gönderme yapıyor. (y.n.)

Bu varsayım doğruysa, söz konusu pasaj tamamen özgür Romalı kadınların koşulları açısından hiçbir şeyi kanıtlamaz ve bu kadınların soy içinde evlenme yükümlülüklerinden söz edilemez.

Tüm bir Roma literatüründe *enuptio gentis* ifadesi yalnızca bu pasajda geçiyor ve bu ifadeye başka hiçbir yerde rastlanmıyor; *enubere*, yani “dışarıdan evlenmek” ifadesine yalnızca üç defa, yine Livius’ta ve soyla ilişkili olmayan bağlamlarda rastlıyoruz. Romalı kadınların yalnızca soy içinden evlenebildikleri fantezisi, varlığını yalnızca bu pasaja borçludur. Fakat kesinlikle savunulabilir değildir. Çünkü bu pasaj ya azat edilmişlere yönelik özel sınırlamalara ilişkindir, o zaman tam özgür kadınlar açısından (*ingenuae*) hiçbir şeyi kanıtlamaz ya da tam özgürler için de geçerlidir, o zaman daha çok, kadınların kural olarak soylarının dışından evlendiklerini, ama evlenince kocalarının soyuna geçtiklerini kanıtlar; bu da Mommsen ve Morgan’ın söylediklerinin tersidir.

Roma’nın kuruluşundan yaklaşık üç yüz yıl sonra bile soy bağları o denli güçlüydü ki, bir *patrici* soyu olan Fabyanlar, *senatusun* onayıyla komşu kent Veio’ya karşı, kendi güçleriyle bir savaş açabilmişlerdi. 306 Fabyan yerlerinden göç ettirilmiş, bir pusuda hepsi öldürülmüştü; sağ kalan tek bir erkek çocuğu soyun devamını sağlamıştı.

Söylediğimiz gibi, on soy bir *fratri* oluştuyordu; *fratri* Roma’da *curia* adını almıştı ve Yunan *fratrisinden* daha önemli kamusal yetkilere sahipti. Her *curianın* kendi dinî ritüelleri, tapınakları ve rahipleri vardı; *fratri* rahiplerinin tümü, Roma’nın rahip kardeşliklerinden birini oluştururlardı. On *curia* bir kabile oluştuyordu; başlangıçta her bir Roma kabilesinin, diğer Latin kabileleri gibi, seçilmiş bir reisi –başkomutan ve başrahip– vardı. Üç kabilenin toplamı Roma halkını, *Populus Romanus*’u oluştururdu.

Dolayısıyla, ancak bir soyun, bu soy aracılığıyla bir *curianın* ve bir kabilenin üyesi olanlar, Roma halkına dâhil olabilirdi. Bu halkın ilk toplumsal yapısı şöyleydi: Kamusal işler,

ilk önce Niebuhr'un doğru tespit ettiği gibi, öncelikle üç yüz soyun reislerinden oluşan *senatus* tarafından halledilir; tam da bu yüzden, soyun en yaşlıları oldukları için onlara babalar, *patres*¹¹ ve toplamalarına da *senatus* (en yaşlıların kurulu, yaşlı anlamındaki *senexten* geliyor) denir. Her soyda reisin alışkanlık olarak hep aynı ailelerden seçilmesi burada da ilk kabile ailesini doğurmuştur; bu aileler kendilerine *patrici* diyorlardı ve *senatusa* ve diğer tüm makamlara münhasıran girme hakkını iddia ediyorlardı. Zamanla halkın bu iddiayı kabul etmesi ve bu iddianın gerçek bir hakka dönüşmesi, efsane Romulus'un ilk *senator*larına ve bu *senator*ların çocuklarına *patrici* mensupluğu ve ayrıcalıklar vermesi şeklinde ifade edilmektedir. *Senatus*, Atina'daki *boule* gibi, birçok meselede karar verme hakkına sahipti, önemli ve özellikle de yeni yasalarda danışmanlık ederdi. Bu yasalar *comitia curiata* (curia meclisi) denen halk meclisinde karara bağlanırdı. Halk, *curialar* halinde gruplara ayrılmış olarak toplanır, muhtemelen her *curia* da soylara göre ayrılmış olurdu; oylama sırasında otuz *curiadan* her birinin bir oy hakkı vardı. *Curialar* meclisi tüm yasalarıyla ya kabul ya da reddederdi, *rex* (kral denebilir) dâhil tüm yüksek görevlileri seçer, savaş ilan ederdi (ama barışa *senatus* karar verirdi) ve en yüksek mahkeme olarak, tarafların başvurusu üzerine, bir Roma vatandaşına ölüm cezası verilmesi gerekebilecek tüm vakalara bakardı. Nihayet, *senatusun* ve halk meclisinin yanı sıra, tam olarak Yunan *basileusuna* karşılık düşen ve hiçbir şekilde Mommsen'in iddia ettiği gibi mutlak bir kral olmayan *rex* yer alırdı.¹² O da başkomutan ve başrahipti, bazı

11 Populus Romulus'u meydana getiren ailelerin mensupları. (ç.n)

12 Latince *rex*, Kelt-İrlandalı *righ* (kabile reisi) ve Got dilindeki *reikstir*; bunun da aynı, eskiden Almandaki *Fürst* (yani İngilizcedeki *first*, Dancadaki *forste* gibi, *birinci*) soy ya da kabile reisi anlamına geldiği, Keltlerin daha 4. yüzyılda, daha sonra *kral* adını alan, tüm bir halkın ordu komutanı için özel bir sözcüğe, *thiudansa* sahip olmalarından anlaşılıyor. Artaserhas ve Herodes'e Ulfilas'ın Kitab-ı Mukaddes çevirisinde asla *reiks* değil, *thiudans* denir; İmparator Tiberius'un ülkesi de *reiki* değil *thiudinassustur*.

mahkemelerin reisiydi; başkomutanın disiplin gücünden, ya da mahkeme reisinin yargılayıcı gücünden kaynaklananlar dışında, vatandaşların yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti hakkında sivil yetkilere kesinlikle sahip değildi. *Rex* makamı, miras yoluyla devralınamıyordu; tam tersine, kral muhtemelen bir önceki makam sahibinin önerisiyle önce *curia* meclisi tarafından seçiliyor, sonra da ikinci bir toplantıda, törenle göreve başlatılıyordu. Kralın görevden alınabildiğini, Tarquinius Superbus'un yargısı kanıtlamaktadır.

Kahramanlar Çağı'nın Yunanları gibi, sözümona Krallar Çağı'nın Romalıları da soylar, fratriler ve kabileler temelinde kurulmuş ve onlardan gelişmiş bir askerî demokraside yaşıyorlardı. *Curia* ve *fratri* kısmen yapay oluşumlar olsalar da, içinden çıktıkları ve onları hâlâ dört bir yandan kuşatan toplumun sahici, doğal örneklerine göre biçimlendirilmişlerdi. Doğallıkla ortaya çıkan bir *patrici* aristokrasisi zaten gelişmiş, *reges* [kralar] yetkilerini yavaş yavaş genişletmeye çalışmış da olabilirler – bu durum, toplum yapısının başlangıçtaki temel karakterini değiştirmez ve burada sözkonusu olan da yalnızca budur.

Bu arada Roma şehrinin ve fetih yoluyla genişletilen Roma bölgesinin nüfusu, kısmen göç yoluyla kısmen de boyun eğdirilen, genellikle Latin bölgelerinin sakinleriyle birlikte artmıştı. Tüm bu devlet uyrukları (Klienten sorununa şimdilik girmiyoruz) eski soyların, *curia* ve kabilelerin dışında kalıyorlardı; yani *Populus Romanus*'un, asıl Roma halkının bir parçasını oluşturmuyorlardı. Kişisel olarak özgür insanlardı, toprak mülkiyetine sahip olabilirlerdi. Vergi ödemek ve askerlik yapmak zorundaydılar. Ama resmî görevlere gelemezlerdi ve *curia* toplantılarında da, fethedilmiş devlet topraklarının dağıtımında da yer almazlardı. Tüm kamusal haklardan mahrum bırakılmış *plebleri*¹³ oluşturlardı.

Gotların *thiudans*ının ya da yanlış çevirdiğimiz haliyle Kral Thiudareiks'in, Theodorid'in, yani Dietrich'in adında, bu iki unvan örtüşür. (y.n.)

13 Çiftçi ve zanaatkârlardan oluşan, ayrıcalıklı *patrici*lerin dışında kalan Romalılar. (ç.n.)

Sayılarının sürekli artışı, askerî eğitimleri ve silahlı oluşları nedeniyle, şimdi dışarıdan gelecek her türlü artışa sıkı sıkıya kapalı olan eski *populus* [halk] karşı tehditkâr bir güç oluşturuyorlardı. Dahası, toprak mülkiyetinin *populus* ile *pleb*ler arasında olabildiğince eşit paylaştırılmış görünmesine karşın, henüz çok gelişmemiş ticari ve endüstriyel zenginlik yine de ağırlıklı olarak *pleb*lerin elinde bulunuyordu.

Roma'nın efsanevi erken tarihini tamamen örten büyük karanlıkta –ki bu karanlık, daha sonraki hukuk eğitimi almış kaynak yazarlarının rasyonalist-pragmatik yorumlama çabalarıyla ve raporlarıyla daha da koyulaşmıştır– eski soy yapılanmasına son veren devrimin ne zamanı, ne süreci ne de buna neyin vesile olduğu hakkında net bir şeyler söylemek mümkündür. Kesin olan tek şey, bu devrime yol açanın *pleb*ler ile *populus* arasındaki savaşlar olduğudur.

Rex Servius Tullius'a atfedilen, Yunan örneğine, özellikle Solon'a dayanan yapılanma yeni bir halk meclisi yarattı; bu meclis *populus* ve *pleb* diye ayırmadan, askerlik hizmetlerini yapmış olanları alıyor, yapmamış olanları almıyordu. Askerlikle yükümlü tüm erkek nüfus, servetlerine göre altı sınıfa bölündü. Beş sınıfta her birinin asgari mülkiyeti şöyleydi: 1. 100.000 *ass*,¹⁴ 2. 75.000, 3. 50.000, 4. 25.000, 5. 11.000 *ass*; Dureau de la Malle'ye göre bunlar yaklaşık 14.000, 10.500, 7.000, 3.600 ve 1.570 marka tekabül ediyordu. Altıncı sınıfı oluşturan proleterler ise askerlik yapmakla ve vergi ödemekle yükümlü olmayan, daha az varlığa sahip kişilerden oluşuyordu. Yeni *centurie* halk meclisinde (*comitia centuriata*) yurttaşlar askerî bir nizam içinde, bölükler halinde yüzer erkekten oluşan *centurieler*de yer alıyorlardı ve her *centurienin* bir oy hakkı vardı. Birinci sınıf 80 *centurieden*, ikincisi 22, üçüncüsü 20, dördüncüsü 22, beşincisi 30 ve altıncısı da, ayıp olmasın diye, bir *centurieden* oluşturuyordu.

14 Roma'da kullanılan önceleri bronz, sonraları bakırdan yapılan madenî para. (ç.n.)

Bunlara, en zenginlerin oluşturduğu 18 *centuriel*ik süvariler ekleniyordu; toplamı 193, oy çoğunluğu 97'ydi. Ne var ki yalnızca süvariler ve birinci sınıf toplandığında 98 oy ediyordu, yani çoğunluktaydılar; ikisi anlaştığında, diğerlerinin fikri sorulmuyordu bile; geçerli karar alınmış olunuyordu.

Daha önceki *curia* meclisinin (birkaç göstermelik ayrıcalık dışındaki) tüm hakları bu yeni *centurie* meclisine geçti; böylelikle, *centurieler* ve onları oluşturan şeyler, Atina'da olduğu gibi, salt özel ve dinî birlikler seviyesine indirilmişti ve bu halleriyle daha uzun süre yaşadılar, oysa *curia* meclisi çok geçmeden tamamen kaybolup gitti. Soylardan oluşan eski üç kabileyi de tamamen devletin dışında bırakmak için, her biri kentin dörtte birinde ikamet eden, bir dizi politik hakka sahip dört bölgesel kabile oluşturuldu.

Böylelikle Roma'da da, daha sözümona krallıkların ortadan kaldırılmasından önce, eski kişisel kan bağına dayalı toplumsal düzen parçalanmış ve onun yerine bölgelere ayrılma ve servet farklılıkları temeli üzerinde yükselen yeni ve gerçek bir devlet yapılanmasına geçilmiştir. Burada kamu gücü, yalnızca kölelerin değil, askerlik hizmetinden ve silah taşımaktan da dışlanan proleterlerin karşısında, askerlik yükümlülüğü bulunan burjuva sınıfındaydı.

Roma Cumhuriyeti'nin *patriciler* ve *plebler* arasındaki ve resmî makamlara gelme ve devlet topraklarını paylaşmaya katılma uğruna tüm mücadeleleri; *patrici* aristokrasisinin nihayet yeni büyük toprak ve para sahipleri sınıfı içinde erimesiyle, bu sınıfın savaş hizmeti yüzünden çökmüş köylülerin tüm toprak mülkiyetini yavaş yavaş ele geçirmesi, böylelikle ortaya çıkan büyük çiftlikleri kölelerle işletmesi; İtalya'yı insansızlaştırması ve yalnızca imparatorluğa değil, onun ardıllarına, Alman barbarlarına da yolu açması gerçek krallık gücünü gasbetmiş bulunan Rex Torquinus Superlus'un sürülmesiyle ve *rexin* yerini (İrokuallardaki gibi) aynı yetkiye sahip iki ordu komutanının (consul) almasıyla daha da geliştirilen bu yeni yapılanma içinde gerçekleşti.

VII. KELTLERDE VE ALMANLARDA SOY

Yerimizin darlığı, bugün bile çok çeşitli yabanıl ve barbar kavimlerde saf ya da bozulmuş bir biçimde var olan soy kurumlarını incelememize de, uygar Asya halklarının kadim tarihinde bu kurumların izini sürmeye de engel oluyor. Birini ya da diğerini her yerde görmek mümkündür. Yalnızca birkaç örnek yeterli olacaktır: Soyu yanlış anlamak için en büyük çabayı göstermiş olan kişi, McLennan, Kalmuklarda, Çerkezlerde, Samoyadlarda ve üç Hint kavminde, Varliler, Magarlar ve Munnipurilerde daha soyun ne olduğu bilinmeden önce soyun varlığını kanıtlamış ve tamamen doğru bir biçimde tanımlamıştı. Yakınlarda M. Kowalewski soyu keşfetti ve betimledi. Burada yalnızca Keltlerde ve Cermenlerde soyun varlığına dair birkaç kısa notu aktarmakla yetineceğim.

Günümüze kadar korunmuş en eski Kelt yasaları, soyun hâlâ capcanlı olduğunu gösteriyor; İngilizlerin İrlanda'da kendisini zor kullanarak parçalamalarından sonra, halkın bilincinde en azından içgüdüsel olarak bugün bile yaşamaya devam ediyor; İskoçya'da daha geçen yüzyılın ortasında tüm gücünü koruyordu ve orada da İngilizlerin silahlarına, yasalarına ve mahkemelerine yenik düştü.

İngilizlerin fethinden yüzyıllar önce, en geç 11. yüzyılda kaleme alınmış bulunan eski Gal yasaları, eski törenin istisnai bir kalıntısı halinde olsa da, köylerde tarlaların hâlâ ortak işlendiğini gösteriyor; her ailenin kendisi için işlediği beş tar-

lası vardı; bunların yanı sıra bir parça tarla da ortaklaşa ekilir ve ürün paylaşıldı. Gal yasalarının hiç vaktim olmadığı için yapamadığım yeni bir gözden geçirilişi bunu doğrudan kanıtlamayacak bile olsa (notlarım 1869 yılına ait), İrlanda ve İskoçya'yla benzerlik kurularak bu köy topluluklarının soyları ya da soyların alt bölümlerini temsil ettiğinden hiç kuşku duymamak gerekir. Gal ve onlarla birlikte İrlanda kaynaklarının doğrudan kanıtladığı şey ise, Keltlerde çiftlenme evliliğinin yerini tekeşli evliliğin 11. yüzyılda henüz kesinlikle almamış olduğudur. Keltlerde bir evlilik, yedinci yıldan sonra artık bozulamazdı, daha doğrusu feshedilemezdi. Yedi yılın dolmasına üç gün bile kalmış olsa, eşler birbirinden ayrılabilirdi. Sonra paylaşım yapılırdı; kadın böler, erkek de kendine düşecek payı seçerdi. Eşya kesin ve çok mizahi bazı kurallara göre paylaşıldı. Evliliği bozan erkekse, o zaman kadına çeyizini ve başka birkaç şeyi daha geri vermesi gerekiyordu, evliliği bozan kadınsa, paylaşımında daha az şey alırdı. Erkek çocuklardan ikisini, kadın da birini, illaki ortancayı alırdı. Kadın boşanmadan sonra başka bir koca bulmuş veya ilk kocası sonra kendisini geri almışsa, yeni evlilik yatağında *izini* bırakmış olsa bile, ilk kocasının peşinden gitmesi gerekirdi. Kadın ve erkek yedi yıl birlikte olduysa, daha önce gereken resmî evliliğe gerek kalmadan karıkoca sayılırlardı. Kadınların evlenmeden önce bakire olmaları katı bir kural değildi ya da talep edilmiyordu; bu konudaki saptamalar son derece edepsizcedir ve burjuva ahlâkına kesinlikle uymazlar. Bir kadın zina işlerse, erkek onu dövebilirdi (bunu yapmasına izin verilen üç durumdan birisidir bu, aksi halde cezalandırılır), ama sonra bir özür bekleyemez, çünkü *bir suç için ya kefaret ya da intikam alınır, ikisi birden olmaz*.

Kadının ayrılmadaki haklarını yitirmeden boşanma talep etmesine yol açabilecek nedenler çok geniş tutulmuştur: Adamın ağzının kokması bile yetiyordu. İlk gece hakkı karşılığında kabile reisine ya da krala ödenmesi gereken kurtul-

malık parası (*gobr merch*, Ortaçağ'daki *marcheta*, Fransızca *marquette* adı buradan gelir) yasa kitabında büyük bir yer tutar. Kadınların halk meclislerinde oy hakkı vardı. İrlanda'da benzer koşulların varlığının kanıtlandığını ekleyelim; orada da süreli evlilikler âdettendi ve ayrılık halinde kadına, çok iyi düzenlenmiş, büyük kolaylıklar, hatta evdeki hizmetlerinin karşılığı olarak bir tazminat bile garantilenmişti; orada diğer kadınların yanında bir ikinci "ilk kadın"ın görüldüğünü ve miras paylaşımında evlilik içi ve evlilik dışı çocuklar arasında ayrım yapılmadığını da eklersek bir çiftlenme evliliği görüntüsü elde ederiz; buna karşılık Kuzey Amerika'da geçerli olan evlilik biçiminin daha katı olduğu görülmektedir ama Caesar döneminde hâlâ grup evliliğinde yaşayan bir halk için 11. yüzyılda bu hiç de şaşırtıcı değildir.

İrlanda soyu (*sept*; kabileye ise *clainne*, *clan* deniyordu) yalnızca eski hukuk kitaplarıyla değil, kabile topraklarını İngiliz kraliçesinin arazisine dönüştürmek için gönderilen 17. yüzyıl İngiliz hukukçuları tarafından da kanıtlanmış ve betimlenmiştir. Bu son döneme kadar toprak şefler tarafından kendi özel arazilerine dönüştürülmediği sürece kabilenin ya da soyun ortak mülkiyetiydi. Soyun bir üyesi ölürse, yani bir aile sona ererse, reis (İngiliz hukukçuları ona *caput cognationis* diyordu) tüm bölgenin topraklarını geride kalan haneler arasında yeniden bölüştürürdü. Bunun tamamen Almanya'da geçerli olan kurallarla gerçekleşmiş olması gerekir. Bugün bile tek tük köy arazileri –kırk ya da elli yıl önce sayıları çok fazlaydı– *rundale* denen sisteme dâhildir. Çiftçiler, daha önce ortak olarak soya ait olan, İngiliz fatihlerinin gasbettiği toprakların kiracılarının her biri, kendi toprak parçasının kirasını öder, ama tüm tarla ve çayır parçalarını birleştirir, sonra onları konumlarına ve kalitelerine göre, Moselle yöresindeki adıyla "gewann"lara böler ve herkese *gewann*dan kendi payını verirler; sazlık ve çayırlardan ortaklaşa yararlanılır. Daha elli yıl öncesine kadar, zaman zaman,

bazen her yıl, arazi yeniden bölüşülürdü. Böyle bir *rundale* köyünün arazi haritası, Moselle'deki ya da Mittelwald'daki bir Alman köy kooperatifinin (Gehöferschaft) haritasının tamamen aynısıdır. Soy, "factions"larda da [bölüntü] varlığını sürdürür. İrlanda çiftçileri, çoğu zaman tamamen saçma ya da anlamsız farklara dayanan, taraflara bölünmüştür; bu farklar İngilizlerin gözüne tamamen anlaşılmaz ve bir *facti-onun* bir diğeriyle yaptığı ünlü törensel kavgalardan başka bir amaçları yokmuş gibi görünür. Bunlar, dağılan soyların yapay canlandırılışları, sonradan doğmuş ikameleridir, kalıtımla geçen soy içgüdüsünün devam ettiğini kendi tarzlarıncı göstermektedirler. Ayrıca kimi yörelerde soy mensupları hâlâ eski bölgelerinde büyük ölçüde bir arada yaşıyorlardı; örneğin daha otuzlu yıllarda bile, Monaghan kontluğunda yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu yalnızca dört soy adını taşıyordu, yani dört soydan ya da kabileden geliyordu.¹

İskoçya'da soya dayalı yapılanmanın çöküşü 1745 ayaklanmasının bastırılmasına tarihlenir. İskoç klanının, bu düzenin özel olarak hangi unsurunu oluşturduğunun araş-

1 *Dördüncü baskıya not:* İrlanda'da geçirdiğim birkaç gün, orada kırsal kesimdeki halkın hâlâ soylar döneminin tasavvurlarıyla yaşadığını bana yeniden hatırlattı. Köylünün kira ödediği toprak sahibi, bu insanlar tarafından hâlâ, toprakları herkesin çıkarı doğrultusunda idare eden, köylünün kira biçiminde bir haraç vermek zorunda olduğu ve zor durumda kalınca da destek alınması gereken bir tür kabile şefi olarak görülmektedir. Aynı şekilde hali vakti ycrinde olanlar, yoksul komşuları zora düştüğünde onları desteklemekle yükümlüdürler. Bu yardım, bir sadaka değildir, yoksul kabile üyelerine, zengin üyeler ya da kabile reisi tarafından, aralarındaki hukuk gereği verilmektedir. Siyasal iktisatçıların ve hukukçuların, İrlanda köylülerine modern burjuva mülkiyeti kavramını öğretmenin imkânsızlığından yakınmalarını çok iyi anlıyorum; İrlanda'nın akli, yükümlülüklerle değil, yalnızca haklara sahip olan bir mülkiyeti idrak edememektedir. Yine, böyle naif soy düzeni tasavvurlarına sahip İrlandalıların, kendilerini birdenbire büyük İngiliz ya da Amerikan şehirlerinde, tamamen farklı ahlâk ve hukuk görüşlerine sahip bir halkın içinde buldukları zaman, ahlâk ve hukuk açısından kafalarının tamamen karışması, her türlü dayanaklarını yitirmeleri ve çoğu zaman kitlesel bir ahlâki yozlaşmaya uğramalarının kaçınılmaz olması da anlaşılır bir durumdur. (y.n.)

tırılması gerekir; her halükârda bir unsurunu oluşturduğu kuşku götürmez. Walter Scott'un romanlarında bu yüksek İskoçya klanını kanlı canlı karşımızda buluruz. Morgan İskoç klanı hakkında şunları söylüyor:

Örgütlenmesi ve ruhu açısından mükemmel bir soy numunesiydi, soy yaşamının, soylar üzerindeki egemenliğin çarpıcı bir örneğiydi... Kavgalarında ve kan davalarında, bölgenin klanlara göre bölüşümünde, toprakları ortaklaşa kullanmalarında, klan üyelerinin reise ve birbirlerine karşı sadakatlerinde, soya dayalı toplumun her yerde karşımıza çıkan özelliklerini buluyoruz... Soygelim babalık hukukuna göre izleniyordu, böylece erkeklerin çocukları klanda kalıyor, kadınların çocuklarıysa babalarının klanına geçiyorlardı.

İskoçya'da daha önce analık hukukunun hüküm sürdüğünü, Bede'nin anlattığına göre, kraliyet ailesi olan Piktelerde kadın miras sırasının geçerli olduğu gerçeği kanıtlamaktadır. Gallilerde olduğu gibi İskoçlarda da bir parça Punalua ailesi özelliği, eski ortak kocaların son temsilcisi olarak klan reisinin ya da kralın her gelinle, parayla geri alınmadığı sürece kullanma hakkına sahip olduğu ilk gece hakkı Ortaçağ'a kadar korunmuştur.

Almanların, Kavimler Göçü'ne kadar soylar halinde örgütlenmiş bulundukları, kuşku götürmez bir olgudur. Almanlar Tuna, Ren, Vistül nehirleri ve Kuzey Denizi arasındaki bölgeyi ancak milattan birkaç yüz yıl önce işgal etmiş olmalıdır; Cimlerler ve Tötonlar hâlâ göçebeydi ve Sueviler ancak Caesar döneminde yerleşik hayata geçtiler. Caesar açıkça onların soylara ve akrabalıklara göre yerleştiklerini (*gentibus cognationibusque*) söylüyor; Julia soyundan bir Romalının ağzında bu *gentibus* sözcüğünün, aksi kanıtlanamayacak net bir anlamı vardır. Bu tüm Almanlar için geçerlidir; fet-hedilen Roma eyaletlerindeki yerleşim bile hâlâ soylara göre

gerçekleşmiş görünüyor. Alamanların (Alamannen) halk hukukunda, halkın Tuna'nın güneyinde fethettiği topraklarda sülalelere (genealogiae) göre yerleştiği gösterilmektedir; burada *genealogiae*, daha sonraki mark (Markgenossenschaft) ya da köy kooperatifleriyle (Dorfgenossenschaft) tamamen aynı anlamda kullanılmıştır. Yakınlarda Kowalewski, bu *genealogia*enin büyük hane kolektifleri olduğu, toprakların onlar arasında bölüştürüldüğü ve köy topluluğunun ancak daha sonra onlardan geliştiği görüşünü ileri sürdü. Aynı durum Burgundlarda ve Longobardlardaki –yani bir Got ve bir Herminon ya da Yukarı Alman kavmindeki– *fara* ifadesi için de geçerlidir, bu ifade Alaman hukuk kitabındaki *genealogia*enin “birebir olmasa da, hemen hemen aynısı”dır. Burada gerçekte söz konusu olanın bir soy mu yoksa bir hane kolektifi mi olduğunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekiyor.

Alman dilinin anıtsal belgeleri, tüm Almanlarda soy için ortak bir deyim bulunup bulunmadığı ve varsa bunun ne olduğu konusunda bizi kuşkuda bırakıyor. Yunanca *genosa*, Latince *gense*, Gotça *kuniye* karşılık düşen Orta Yüksek Almanca sözcük *künne*dir ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Kadın anlamında kullanılan sözcüğün aynı kökten geliyor oluşu, analık hukuku dönemlerine işaret ediyor: Yunanca *gyne*, Slavca *zena*, Gotça *qvin*, Eski İskandinav dilinde *kona*, *kuna*. Longobardlarda ve Burgundlarda, söylediğimiz gibi, Grimm'in varsayımsal bir *fisan*, “döllemek”, “peydahlamak” kökünden türettiği *fara* sözcüğünü buluyoruz. Bense daha somut olan bir göç kafilesinin âdeta kendiliğinden anlaşılır bir şekilde akrabalarından (Verwandten) oluşan sabit bir bölümünün ifadesi olarak *farun*, *fahren* [yol gitmek], *wandern* [gezmek, yolculuk etmek] türemesine dayanmayı tercih ederim. Bu tanımla önceleri Doğu'ya, daha sonra Batı'ya doğru yüzlerce yıl süren göç boyunca zamanla bizzat soy üyeleri tanımlanır olmuştur. Ayrıca, Got dilinde *sibja*, Anglo-saksoncada *sib*, Eski Yüksek Almancada *sippia*, *sippa*, *sippe*.

Eski İskandinav dilinde yalnızca bir tanrıçanın adı, *Sif* olarak kullanılır – ve son olarak da *Hildebrand Destanı*’nda, başka bir ifadeye rastlıyoruz: Hildebrand, Hadubrand’a, “Halkın içinde hangi erkek senin baban... ya da hangi soydansın?” (eddo huêlihhes enuosles du sîs) diye sorar.

Soy için kullanılan ortak bir Almanca isim varsa, o da elbette Got dilindeki *kun*’dur. Yalnızca söz konusu ifadenin akraba dillerde ona karşılık düşen *kuning* ifadesiyle aynı oluşu değil, başlangıçta bir soy ya da kabile şefi anlamına gelen *König* sözcüğünün de bu ifadeden türemiş olması bu durumu kanıtlar. *Sibja*, *sippe* ciddiye alınmamış görünüyor, en azından Eski İskandinav dilinde yalnızca akrabaları değil, hısımları da ifade etmekte, yani en azından *iki soyun* mensuplarını kapsamaktadır; bu yüzden kendisi soyu ifade etmek için kullanılmış olamaz.

Meksikalılarda ve Yunanlarda olduğu gibi, bir savaş düzeni vardı; hem süvari bölüğü hem de piyade erlerden oluşan kollar da, soylara göre bölünmüştü; Tacitus, *ailelere ve akrabalarına göre*, diyor ama bu ifadesinin muğlaklığı onun döneminde soyların Roma’da canlı bir bütünlük oluşturmaktan çoktandır çıkmış olmalarıyla açıklanabilir.

Tacitus’un bir pasajı bu konuda belirleyicidir, buna göre, “annenin erkek kardeşi, yeğenlerine kendi oğlu gözüyle bakar, hatta kimileri dayı ile yeğenleri arasındaki kan bağına baba ile oğul arasındaki bağdan daha kutsal ve daha yakın bulurlar, öyle ki, rehine alınmak istendiğinde, yükümlü kılınmak istenen kişinin kız kardeşinin oğlu, kendi öz oğlundan daha büyük bir kefil olarak görülüyordu. Burada analık hukukuna göre örgütlenmiş, yani başlangıçtaki soydan kalma canlı bir parça görüyoruz, üstelik bu parça Almanları özellikle karakterize eden bir örnektir.² Böyle bir soyun üye-

2 Birçok kavimde görülen, dayı ile yeğenler arasındaki bağın analık hukuku döneminden kalma özellikle yakın doğasını Yunanlar yalnızca Kahramanlar Çağı mitolojisinden bilmiyorlardı. Diodoros’a göre (IV, 34), Thestius’un oğlu annesi Althaea’nın erkek kardeşlerini öldürür. Althaea,

leri tarafından, öz oğulları bir vaadin teminatı olarak verilmekte ve babasının sözünü tutmaması durumunda kurban düşmekteydi, böylece baba yalnızca kendisiyle hesaplaşırdı. Fakat kurban giden kız kardeşin oğluysa, bu durumda en kutsal soy hukuku çiğnenmiş oluyordu; erkek çocuğun ya da delikanlının korunmasından herkesten çok sorumlu olan, en yakın akrabası, onun ölümüne neden olmuş oluyordu; ya onu rehin vermemesi ya da sözünü tutması gerekiyordu. Almanlarda soya dayalı yapılanmaya dair başka bir işaret bulamasak bile, bu pasaj tek başına yeterli olurdu.

Tanrıların batışını ve kıyameti konu edinen eski İskandinav destanı *Völuspa*'daki bir pasaj daha nettir, çünkü yaklaşık 800 yıl sonrasına aittir. Şimdi Bang ve Bugge tarafından artık kanıtlandığı gibi, "kahinin" Hristiyan unsurlarla da iç içe geçmiş "bu görüşünde" büyük felaketi önceleyen genel yozlaşma ve bozulma dönemi hakkında şöyle deniliyor:

*Broedhr munu berjask ok at bönum verdask,
Munu systrungar sifjum spilla.*

Yani, "Erkek kardeşler birbirleriyle çatışacak ve birbirlerinin katili olacaklar; kız kardeş çocukları, kabileyi dağıtacak." *Systrungar*, annenin kız kardeşinin oğlu demektir ve ozan bunların akrabalıklarını yadsımlarını, erkek kardeşini öldürmekten daha da ağır bir suç olarak görmektedir. Ağır suç, anne tarafından akrabalığı vurgulayan *systrun-*

bu davranışı öyle bağışlanmaz bir suç olarak görür ki, kardeşlerinin katiline, kendi oğluna beddua okur ve onun ölmesini ister. "Anlatıldığına göre, Tanrılar onun dileklerini duydular ve Meleager'in yaşamına son verdiler." Aynı Diodoros'a göre (IV, 44) aralarında Herakles'in de bulunduğu Argonotlar, Trakya'ya çıktıklarında orada Phineus'un, reddettiği ilk karısı Boreacde Kleopatra'dan doğma iki oğluna, yeni karısının kışkırtmasıyla çok kötü davrandığını görürler. Oysa Argonotlar arasında Boreade soyundan gelenler, Kleopatra'nın erkek kardeşleri ve eziyet edilen çocukların dayıları da bulunmaktadır. Hemen yeğenlerinden yana çıkarlar, onları kurtarırlar ve babalarını öldürürler. (y.n.)

gardan kaynaklanır; onun yerine *syskina-börn*, yani kardeş çocukları ya da *syskine-synir*, yani kardeş oğulları ifadesi bulunsaydı, ikinci dize birincisinin etkisini artırmaz, sadece etkisini zayıflatırdı. Demek ki *Völuspa*'nın ortaya çıktığı Vikingler döneminde bile, İskandinavya'da analık hukukunun izleri henüz silinmemişti.

Ayrıca, Tacitus'un döneminde analık hukuku en azından onun daha yakından tanıdığı Almanlar arasında yerini babalık hukukuna bırakmış bulunuyordu: Çocuklar babalarından miras alıyorlardı; çocukları olmayan adamın mirası erkek kardeşlerine, amca ve dayılarına kalıyordu. Dayının mirasa dâhil edilmesi, yukarıda anılan törenin sürdürülmesiyle bağıntılıdır ve yine babalık hukukunun Almanlarda henüz ne kadar yeni olduğunu kanıtlar. Analık hukukunun izleri Ortaçağ'ın ileri dönemlerinde bile bulunabilir. O zamanlarda babalığa, özellikle de serflerde henüz tam olarak güvenilmemiş gibi görünüyor; bir feodal bey, kendisinden kaçan bir serfi bir kentten geri istediğinde, örneğin Augsburg, Basel ve Kaiserslautern gibi kentlerde suçlanan kişinin serf olduğunun, kan bağına dayalı ve sadece anne tarafından en yakın altı akrabası tarafından yeminle doğrulanması gerekiyordu.³

Sona ermeye yüz tutmuş analık hukukunun bir başka kalıntısını da, Romalıların hiç akıl erdiremedikleri, Almanların kadın cinsine duydukları saygı oluşturmaktadır. Soylu ailelerin genç kızları, Almanlarla yapılan anlaşmalarda, en bağlayıcı rehineleri oluşturuyorlardı; kadınlarının ve kızlarının tutsaklığa ve köleliğe düşebileceği fikri dahi Almanlara korkunç geliyordu ve savaşlarda cesaretlerini başka her şeyden daha fazla kamçılıyordu; kadında kutsal ve kâhinlere özgü bir şey görüyorlardı, en önemli mesleklerde bile kadınların fikrini alırlardı: Örneğin *civilis* önderliğindeki Almanların ve Belçikalıların, Galya'daki tüm Roma egemenliğini sarstığı Batavya ayaklanması sırasında, Lippe Nehri'ndeki Brukterlerin

3 Maurer, *Städteverfassung*, I, s. 381. (y.n.)

rahibesi Velede, bütün ayaklanmanın itici ruhu olmuştu. Evin içinde kadının tartışmasız bir egemenliği olduğu görülüyor; gerçi tüm işleri kadınların, yaşlıların ve çocukların yapması gerekirdi; erkekse ava gider, içer ya da tembellik ederdi. Tacitus böyle diyor; ancak tarlayı kimin işlediğini söylemediği ve kölelerin angarya iş yapmayıp sadece haraç ödediklerini net bir dille açıkladığı için, tarla tarımının gerektirdiği az miktardaki işi de yetişkin erkek kitlesinin yapıyor olması gerekirdi.

Evlilik biçimi, yukarıda da belirtildiği gibi, yavaş yavaş tekeşli evliliğe doğru giden bir çiftlenme evliliği idi. Henüz tam bir tekeşlilik değil, çünkü asillerin çokkarılılık hakkı vardı. Genel olarak (Keltlerin aksine) kızların bekâretine katı bir şekilde dikkat ediliyordu ve Tacitus aynı şekilde Almanlardaki evlilik bağının kopmazlığından özel bir sempatiyle söz ediyor. Boşanma nedeni olarak yalnızca kadının zina işlemesini gösteriyor. Ne var ki onun anlattıklarında yer yer boşluklar var ve zaten sefih Romalılar karşısında oynanan bir erdem oyunu sergileme derdinde olduğu açıktır. Şurası kesin ki, Almanlar yaşadıkları ormanlarda istisnai bir biçimde erdem şövalyeleri olsalar bile, onların Avrupa'nın geri kalanının ortalama seviyesine inmeleri için dış dünyayla küçücük bir temas yeterli olmuştur; ahlâk katılığının son kalıntısı da, Roma dünyasının ortasında, Alman dilinden çok daha hızlı kayboldu. Gregoire de Tours'u okumak yeter. Balta girmemiş Alman ormanlarında, Roma'daki gibi rafine bir şehvet bolluğunun hüküm süremeyeceği kendiliğinden anlaşılır, Almanlar Roma dünyası karşısında bu konuda da yeterince üstündür ve onlara tensel konularda ideal bir ölçülülük atfetmemize de gerek yoktur, zira bu halkın tamamı tarafından uygunlanmış değildir.

Babanın ya da akrabaların düşmanlıklarını da dostluklarını da miras alma yükümlülüğü, soya dayalı yapılanmada doğmuştur; cinayetler ya da yaralanmalar karşısında, kan yerine ödenen kan parası, kefareti de öyle. Daha bir insan

ömrü öncesinde Almanlara özgü bir kurum olarak görülen bu kan parasının, şimdi yüzlerce halkta soy düzeninden kaynaklanan kan davasının yumuşatılmasının genel bir biçimi olduğu gösterilmiştir. Bu biçimi, tıpkı misafirperverlik yükümlülüğü gibi, başka halkların yanı sıra Amerika yerlilerinde de görüyoruz; Tacitus'un⁴ misafirperverliğin uygulanışına dair betimlemesi, neredeyse ayrıntılarına varıncaya dek Morgan'ın yerliler hakkındaki tanımının aynısıdır.

Tacitus'un zamanında Almanların tarlaları çoktan nihai olarak bölüştürüp bölüştürmediklerine ve ilgili pasajların nasıl yorumlanması gerektiğine dair o ateşli ve sonu gelmez tartışma artık geçmişte kaldı. Tarlaların soylar tarafından ve daha sonra, Caesar'ın Suevilerde bulduğu gibi, komünist aile toplulukları tarafından ortaklaşa işlenmesinin ve onun ardından toprakların periyodik bir biçimde yeniden dağıtılarak tek tek ailelere tahsis edilmesinin hemen hemen tüm halklarda mevcut olduğu, Almanya'da tarlaların bu periyodik yeniden dağıtımının yer yer günümüze kadar devam ettiği kanıtlandıktan sonra, bu konuda daha fazla konuşmaya gerek yoktur. Almanlar, Caesar'ın açık bir dille Suevilere atfettiği (onlarda paylaşılmış ya da özel tarlaların kesinlikle bulunmadığını söylüyor) toprakları ortak işlemekten, Tacitus'a gelinceye kadarki 150 yıl içinde, toprağın her yıl yeniden paylaşılması yoluyla tek tek aileler tarafından işlenmesine geçtilerse, bu gerçekten yeterli bir ilerlemeydi; o kısa ara dönemde ve hiçbir dış müdahale olmaksızın o aşamadan toprakta tam bir özel mülkiyete geçiş, basit bir olanaksızlık içerir. Dolayısıyla ben Tacitus'un kuru sözlerle anlattığı şeyi okuyorum yalnızca: İşlenen toprağı her yıl değiştiriyorlar (ya da yeniden paylaşıyorlar) ve bu sırada geriye yeterince ortak arazi de kalıyor. Bu da, Almanların o dönemdeki soya dayalı yapılanmasını tam olarak karşılayan, tarla tarımı ve topraklara sahip çıkılması aşamasıdır.

⁴ *Germania*, s. 21. (y.n.)

Yukarıdaki son paragrafı, önceki baskılardaki haliyle, hiç değiştirmeden bırakıyorum. Bu arada mesele başka bir şekle bürünmüştür. Kowalewski'nin⁵ analık hukukuna dayalı komünist aile ile modern yalıtılmış aile arasındaki bir ara aşama olarak babaerkil hane kolektifinin her yerde olmasa da çok yaygın olarak var olduğunu göstermesinden bu yana, artık asıl tartışılması gereken, Maurer ile Waitz'in hâlâ yaptıkları gibi, toprakta ortak mülkiyetin mi yoksa özel mülkiyetin mi bulunduğu değil, ortak mülkiyetin biçiminin ne olduğudur. Caesar döneminde Suevilerde yalnızca ortak mülkiyetin değil, tarlaları ortaklaşa işlemenin de mevcut olduğuna dair hiç kuşku yoktur. Ekonomik birimin soy mu, hane kolektifi mi yoksa ikisi arasında bir akrabalık grubu mu olduğu; toprak koşullarına göre üç grubun bir arada var olup olmadığı daha uzun bir süre tartışılacaktır: Gelgelelim Kowalewski, Tacitus'un betimlediği durumun önkoşulunun *mark* ya da köy kolektifi değil, hane kolektifi olduğunu öne sürüyor; köy kolektifi ancak bu sonuncudan, nüfusun artması sonucunda çok sonraları gelişmiştir.

Buna göre, Almanların Roma döneminde işgal ettikleri ve daha sonra Romalılardan aldıkları yerleşimleri köylerden değil, birden fazla kuşağı kapsayan büyük aile kolektiflerinden oluşuyordu; bu kolektifler kendilerine karşılık düşen bir toprak parçasını işliyor ve çevredeki işlenmemiş araziye de komşularıyla birlikte, ortak *mark* olarak kullanıyorlardı. Tacitus'taki işlenen araziye ilişkin pasajın aslında tarımsal anlamda kavranması gerekir: Kolektif her yıl başka bir toprak parçasını tarlaya dönüştürmüştü ve önceki yılın tarlasını nadasa bırakmış ya da tamamen yabanileşmeye terk etmiştir. Nüfus seyrek olduğu için her zaman, toprak mülkiyetine dair her türlü kavgayı gereksiz kılacak kadar çok işlenmemiş boş arazi kalmıştır geriye. Ancak yüzlerce yıl sonra, hane kolektifinde yaşayanların sayısı ortak ekonomiyi o zaman-

5 Bkz. yukarıda s. 45. (y.n.)

ki üretim koşullarında artık olanaksız hale getirecek kadar arttığında, bu kolektifler dağılmıştı; o zamana dek ortak olan tarlalar ve çayırlar, bundan böyle oluşan tekil hane ekonomileri arasında, bilinen tarzda, başlangıçta belirli bir süreliğine, daha sonra nihai olarak paylaşılmıştı; ormanlar, otlaklar ve sular ortak kalmıştı.

Rusya açısından bu gelişim süreci, tarihsel olarak tamamen kanıtlanmış görünüyor. Almanya'ya ve ikinci planda diğer Cermen ülkelerine gelince, bu kabulün köy topluluğunu Tacitus'a kadar gelen döneme geri götüren kabule kıyasla, birçok bakımdan kaynakları daha iyi açıkladığı ve zorlukları daha kolay çözdüğü yadsınamaz. En eski belgeler, örneğin *Codex Laurehamensis*, genel olarak köy *mark* kolektifinden ziyade hane kolektifiyle çok daha iyi açıklanıyorlar. Diğer yandan burada da yeni zorluklar, çözülmesi gereken yeni sorunlar ortaya çıkıyor. Burada yalnızca yeni araştırmalarla bir karara varılabilir; yine de, hane kolektifi ara aşamasının Almanya, İskandinavya ve İngiltere'de de çok muhtemel olduğunu yadsıyamam.

Caesar zamanında Almanlar yerleşilecek yerleri kısmen henüz bulmuşken ve kısmen de hâlâ ararken, Tacitus'un zamanında, yüz yıllık bir yerleşiklik dönemini geride bırakmışlardır; buna uygun olarak geçim araçlarının üretimindeki ilerleme görmezden gelinemez boyuttur. Ağaç kütüğünden evlerde oturmaktadırlar; giysileri hâlâ fazlasıyla orman kökenlidir; kaba yün paltolar, hayvan kürkleri, kadınlar ve asiller için keten iç çamaşırları. Gıdaları süt, et, yabanmeyveleri ve Plinius'un eklediği gibi, yulaf lapasıdır, (bugün bile İrlanda ve İskoçya'da Keltlerin ulusal yiyeceğidir). Servetleri büyükbaş hayvanlardan oluşur ama bunlar en kötü ırklardandır, sığırları ufak, çelimsiz, boynuzsuzdur; atları küçük midillidir ve koşucu değildir. Para çok nadiren ve az miktarda kullanılır, yalnızca Roma parasıdır. Altını ve gümüşü işlemez ve onlara itibar etmezlerdi; demir nadir bulunurdu ve

en azından Ren ve Tuna boylarındaki kabilelerde kendileri tarafından çıkarılmamıştı, hemen hemen yalnızca dışarıdan getirilmiş gibi görünmektedir. Runik yazı (Yunanca veya Latin harfleri taklit eden) yalnızca gizli bir yazı olarak biliniyordu ve yalnızca dinî amaçlı büyülerde kullanılıyordu. İnsan kurban etmek hâlâ âdetti. Kısacası, burada barbarlığın orta aşamasından üst aşamasına daha yeni yükselmiş bir halk var karşımızda. Öte yandan, Romalılara doğrudan komşu olan kabilelerde, Roma'nın endüstri ürünleri ithalatını kolaylaştırmasıyla bağımsız bir metal ve tekstil endüstrisinin gelişimi engellenirken, kuzeydoğuda, Baltık Denizi kıyısında bu endüstriler hiç kuşku götürmez bir biçimde gelişti. Schleswig bataklıklarında bulunan silah parçaları –uzun demir kılıç, zincirli zırh, gümüş miğfer vb.– ve Kavimler Göçü'yle yayılan Alman madenî eşyaları başlangıçta Romalı örneklerine dayansalar bile, önemli ölçüde gelişmiş tamamen özgün bir tip sergiliyorlar. Uygarlaşmış Roma İmparatorluğu'na göç edilmesiyle, bu yerli endüstri İngiltere dışında her yerde sona erdi. Bu endüstrinin ne kadar bütünlüklü bir biçimde ortaya çıktığı ve geliştiği, örneğin bronz tokalardan anlaşılabilir; Burgund, Romanya ve Kırım Denizi'nde bulunanlar İngiltere ve İsveç'tekilerle aynı atölyeden çıkmış olabilirler ve bir o kadar tartışmasız bir biçimde Cermen kökenlidirler.

Toplumsal yapı da barbarlığın üst aşamasına denk düşüyor. Tacitus'a göre bir reis (principe) kurulu genelde küçük meseleleri karara bağlıyordu, büyük konuları ise halk meclisinde ele alınmak üzere hazırlıyordu; halk meclisiyse barbarlığın alt aşamasında, en azından onu bildiğimiz yerde, Amerikalılarda başta yalnızca soy için söz konusuydu, henüz kabile ya da kabileler federasyonu için söz konusu değildi. Reisler (principes), tıpkı İrokualarda olduğu gibi, henüz savaş reislerinden (duces) kesin bir şekilde ayrılıyorlardı. Birincileri geçimlerini kısmen kabile üyelerinin verdiği hayvan, tahıl gibi gönüllü hediyelerle sağlıyorlardı;

Amerika'da olduğu gibi, genellikle hep aynı aileden seçilirler; babalık hukukuna geçiş, Yunanistan ve Roma'da olduğu gibi, yavaş yavaş seçimin yerini kalıtsallığın almasını ve böylelikle her soyda aristokratik bir ailenin oluşmasını kolaylaştırır. Bu eski, sözümona kabile aristokrasisi, genellikle Kavimler Göçü sırasında ya da hemen sonrasında ortadan kalkmıştır. Ordu komutanları, kökenlerine bakılmaksızın, sırf becerikliliklerine göre seçiliyorlardı. Fazla güçleri yoktu ve örnek oluşturarak etkili olmaları gerekiyordu; Tacitus asıl disiplin gücünün açıkça rahiplerde olduğunu belirtiyor. Gerçek iktidar ise halk meclisindeydi. Kral ya da kabile reisi başkanlık eder, halk karar verirdi – *hayır* homurtularla, *evet* ise alkışlarla ve silah takırtılarıyla. Bu meclis aynı zamanda mahkeme heyetidir: Davalar buraya sunulur ve burada karara bağlanır, ölüm kararları burada verilir, gerçi ölüm cezası yalnızca korkaklık, halka ihanet ve doğal olmayan şehvet suçlarına verilmektedir. Soylarda ve diğer alt bölümlerde de, topluluk, tıpkı başlangıçtaki tüm Alman mahkemeleri gibi, yalnızca mahkeme başkanı ve soruları yönelten kişi olabilen reisin başkanlığında yargılamada bulunur; Almanlarda ezelden beri ve her yerde, kararı veren, topluluğun bütünüydü.

Kabile federasyonları Caesar döneminden bu yana oluşmuştu; bazılarının kralları bile vardı; Yunanlarda ve Romalılarda olduğu gibi, en üst komutan tiran olmaya çabalıyordu ve zaman zaman da bunu başarıyordu. Şansı yaver giden bu gaspçılar yine de kesinlikle yetkisi sınırsız hükümdarlar değildi; ama soya dayalı yapılanmanın zincirlerini kırmaya başlamışlardı. Azat edilmiş köleler hiçbir soya dâhil olmadıkları için genellikle ikincil bir konumda bulunurken, kralların gözdesi olduklarında çoğu zaman mevki, servet ve şan şeref sahibi oluyorlardı. Aynı şey Roma ülkesinin artık büyük ülkelerin kralları haline gelmiş komutanlar tarafından fethedilmesinden sonra da gerçekleşti. Franklarda,

kralın köleleri ve azatlıları ilkin sarayda, sonra da devlette büyük bir rol oynadı; yeni aristokrasinin büyük bir bölümü onlardan geliyordu.

Bir kurum krallığın yükselişini özellikle kolaylaştırdı: maiyet. Daha Amerika Kızılderililerinde, soya dayalı yapılanmanın yanı sıra, kendi gücüne dayanarak savaşmak için oluşan özel grupların ortaya çıktığını görmüştük. Bu özel gruplar Almanlarda çoktandır kalıcı birlikler haline gelmişlerdi. Nam salmış bir savaş reisi etrafına ganimete susamış genç insanlardan bir güruhu toplardı, onlara kendi şahsına sadakat gösterme yükümlülüğü verirdi. Önder, onların geçimini sağlar ve onlara hediyeler verir ve onları hiyerarşik bir düzene sokardı; küçük seferler için bir muhafız alayı ve saldırıya hazır bir kıta, daha büyük seferler için hazır bir subaylar müfrezesi halinde. Bu maiyetne kadar zayıf olursa olsun ve sonra İtalya'da örneğin İtalya'da Odoacer örneğinde onları böyle görürüz, eski halk özgürlüğünün yok oluşunun nüvesini oluşturuyorlardı ve Kavimler Göçü'nden sonra da böyle olduklarını kanıtladılar. Çünkü öncelikle kraliyet gücünün ortaya çıkışını kolaylaştırdılar. Ayrıca Tacitus'un dikkat çektiği gibi, yalnızca ve yalnızca sürekli savaşlar ve yağmalar sayesinde bir arada tutulabiliyorlardı. Yağma amaca dönüştü. Maiyettekilerin komutanı yakınlarda yapacak iş bulamayınca, emrindeki adamlarla birlikte savaş olan ve ganimet kokusu gelen başka yerlerdeki halkların emrine geçiyordu; Roma bayrağı altında, büyük kalabalıklar halinde Almanlara karşı bile savaşan Alman destek birlikleri, kısmen böyle maiyettekiler tarafından oluşturulmuştu. Almanların utancını ve lanetini oluşturan paralı asker (Landsknecht) kurumu burada bir nüve halinde mevcuttu. Roma ülkesinin fethedilmesinden sonra bu kralların maiyetleri, özgür olmayanlar ile Romalı saray hizmetçilerinin yanında, daha sonraki aristokrasinin ikinci ana bileşenini oluşturdular.

Demek ki genel olarak, halklar halinde bir araya gelmiş federe Alman kabilelerinde, Kahramanlar Çağı'nın Yunanlarında ve Krallar Çağı denen dönemde Romalılarda gelişen aynı yapı geçerlidir: Halk meclisi, soy reislerinin kurulu, şimdiden gerçek bir kral gücüne ulaşmaya çalışan ordu komutanı. Soya dayalı yapılanmanın genel olarak geliştirebileceği en gelişkin yapıydı bu; barbarlığın üst aşamasının örnek yapısıydı. Toplum bu yapılanmanın yeterli olduğu sınırları aştığında, soy düzeni bitti; soy düzeni dağıtıldı ve onun yerini devlet aldı.

VIII. ALMANLARDA DEVLET OLUŞUMU

Tacitus'a göre Almanların sayısı çok fazlaydı. Caesar'dan tek tek Alman halklarının sayılarına ilişkin yaklaşık olarak bir fikir ediniyoruz; Caesar Ren Nehri'nin sol kıyısında görülen Usipiler ve Tenkterlerin sayısını, kadın ve çocuklar dâhil 180.000 olarak veriyor. Yani bir halkın nüfusu yaklaşık 100.000 kişi,¹ bu sayı, 20.000 nüfusu bulmadıkları halde, tüm bir ülkenin korkusu haline gelen İrokuaların en parlak dönemlerindeki büyük göllerden, Ohio ve Potomac'a kadar uzanan bölgenin toplamından bile fazladır. Böyle tek bir halk, haritada ayrıntılı incelediğimizde, Ren yakınlarında yerleşik, daha iyi bilinen halkları belirtilenlere göre gruplandırdığımızda, ortalama bir Prusya idari bölgesi kadar, yani 1.000 kilometrekare ya da 182 coğrafi milkare kadar yer işgal eder. Oysa Romalıların Vistül'e kadar uzanan Germania Magna² yuvarlak hesaplarsak 500.000 kilometrekaredir. Tek bir halkın ortalama nüfusu 100.000 olarak kabul edildiğinde, Germania Magna'nın toplam nüfusunun 5 milyon olduğu hesaplanabilir; barbar bir halk grubu için hatırı sayılır bir nüfus, bizim koşullarımızda –kilometrekareye 10 kişi ya da

-
- 1 Burada kabul edilen sayı, Diodoros'un Galyalı Keltler hakkındaki bir pasajında doğrulanmaktadır: "Galya'da farklı büyüklüklerde çok sayıda kavim yaşar. En büyüklerinin nüfusu yaklaşık 200.000, en küçüklerinininkiye 50.000'dir." (Diodorus Siculus, V. 25) Buna ortalama 125.000 diyelim; Galya'daki tek tek kavimlerin, en yüksek gelişme aşamalarında, Almanlardan biraz daha kalabalık olduklarını kabul etmek gerekir. (y.n.)
 - 2 Avrupa'nın kuzeyindeki Cermen kavimlerinin yaşadığı bölgeye Romalıların verdiği ad. (ç.n.)

coğrafi milkareye 182 kişi düşer– son derece azdır. Ne var ki o zamanlar yaşayan Almanların sayısı kesinlikle bundan ibaret değildi. Karpatlar boyunca ve Tuna deltasına kadar, Got kabilelerinden Alman halklarının, Bastarnların, Peukinlerin ve diğerlerinin yaşadığını biliyoruz; sayıları o kadar çoktur ki, Plinius onları Almanların beşinci ana kabilesi olarak birleştirir; daha milattan önce 180 yılında, Makedon kralı Perseus’un hizmetindeki paralı askerler olarak ortaya çıkarlar; Augustus’un ilk yıllarında Adrienopel [Edirne] yöresine kadar ilerlerler. Sayılarını yalnızca bir milyon olarak hesaplarsak, miladın başlangıcındaki Almanların muhtemel sayısının en azından altı milyon olduğunu buluruz.

Germania’da yerleşildikten sonra nüfusun büyük bir ivmeyle artmış olması gerekir; yalnızca yukarıda sözü edilen endüstriyel ilerlemeler bile bunu kanıtlar. Schleswig bataklıklarındaki buluntular, aralarındaki Roma sikkelerine bakılırsa, üçüncü yüzyıldan kalmadır. Demek ki daha o dönemde Baltık Denizi kıyısında, gelişkin bir metal ve tekstil endüstrisi, Roma İmparatorluğu’yla canlı bir iletişim ve zenginlerde belli bir lüks vardı – tüm bunlar yoğun nüfusun izleridir. Almanların tüm Ren hattı, Roma sınır duvarı ve Tuna boyunca, Kuzey Denizi’nden Karadeniz’e kadar saldırı savaşı da bu dönemde başlamıştır – bu da giderek artan, dışarıya doğru zorlayan nüfusun doğrudan bir kanıtıdır. Savaş üç yüz yıl sürdü, bu sırada Got kavimlerinin (İskandinav Gotları ve Burgundlar hariç) ana kabilesinin tamamı güneydoğuya hücum etti ve merkezinde Yukarı Tuna havzasındaki Yukarı Almanların (Herminonlar) ve sağ kanadında, şimdi Franklar denen İstovonların Ren Nehri boyunca ilerledikleri büyük saldırı hattının sol kanadını oluşturdular; İnjo vonların payına da Britanya’nın fethi düşmüştü. Beşinci yüzyılın sonunda takatsiz, kansız ve çaresiz bir haldeki Roma İmparatorluğu, ilerleyen Almanlara açık duruyordu.

Yukarıda, Yunan ve Roma uygarlığının beşiğinin yanındaydık. Burada tabutunun başındayız. Akdeniz havzasındaki tüm ülkelerin üzerinden Roma dünya egemenliğinin rendesi geçmişti, hem de yüzyıllar boyunca. Yunancanın giremediği her yerde, tüm ulusal diller bozulmuş bir Latinceye dönüşmek zorunda kaldı; artık ulusal farklılıklar, Galyalılar, İberyalılar, Ligurlar, Norikliler yoktu, hepsi Romalı olmuştu. Roma yönetimi ve Roma hukuku her yerde eski soy bağlarını çözmüş ve böylelikle yerel ve ulusal kendiliğindenliğin son kalıntılarını da ortadan kaldırmıştı. Fırından yeni çıkmış Romalılık onun yerine geçecek bir şey sunmuyordu; bir tabiyeti değil, yalnızca bir tabiyetin yokluğunu dile getiriyordu. Yeni ulusların unsurları her yerde mevcuttu; çeşitli yörelerin Latince diyalektleri birbirlerinden gitgide daha çok farklılaşıyordu; İtalya, Galya, İspanya ve Afrika'yı eskiden bağımsız bölgeler kılmış olan doğal sınırlar hâlâ mevcuttu ve kendilerini hâlâ hissettiriyorlardı. Gelgelelim, bu unsurları yeni uluslar halinde bir araya toplayacak enerji hiçbir yerde mevcut değildi; hiçbir yerde, yaratma yeteneği şöyle dursun, bir gelişme yeteneği, bir direnme gücü bile yoktu. Bu muazzam alanın muazzam insan kitlesini bir arada tutan tek bir bağ vardı: Roma devleti. Zamanla bu devlet, bu kitlenin en kötü düşmanı ve ezeni olmuştu. Taşra eyaletleri Roma'yı yok etmişlerdi; Roma'nın kendisi şimdi diğerleri gibi bir taşra kenti haline gelmişti – ayrıcalıklıydı, ama artık uzun süredir hükümran değildi, artık uzun süredir dünya imparatorluğunun merkezi değildi, artık imparatorların ve tali imparatorların başkenti bile değildi, onlar Konstantinopolis'te, Trier'de ve Milano'da oturuyordu. Roma devleti sırf tebasını sömürmeye yönelik devasa, karmaşık bir makine olmuştu. Vergiler, devlet angaryaları ve türlü türlü ödeme, halk kitlesini gitgide daha büyük bir yoksulluğa itiyordu. Genel valilerin, vergi tahsildarlarının ve askerlerin dayatmalarıyla, baskı dayanılamayacak bir

aşamaya gelmişti. Roma devleti dünyaya hâkimiyetiyle bu raddeye varmıştı: Var olma hakkını, içe yönelik düzenin korunması, dışarıya yönelik olaraksa barbarlara karşı korunma üzerine kurmuştu. Düzeni, en kötü düzenden daha berbattı ve kendilerine karşı yurttaşlarını koruduğunu öne sürdüğü barbarlar, yurttaşları tarafından âdeta kurtarıcı gibi bekleniyordu.

Toplumsal durum da bir o kadar ümitsizdi. Daha cumhuriyetin son dönemlerinden beri, Roma egemenliği fethe edilen eyaletlerin acımasızca sömürülmesine dayanıyordu; İmparatorluk bu sömürüyü ortadan kaldırmamış, tam tersine düzene sokmuştu. İmparatorluk battıkça, vergiler ve ödemeler artıyor, memurlar bir o kadar utanmazca soyuyor ve zulmediyordu. Ticaret ve endüstri hiçbir zaman, halklara hükmeden Romalıların işi olmamıştı; yalnızca tefecilikte kendilerinden önce ve sonra gelenleri aşmışlardı. Ticaretin hazır bulduğu ve koruduğu ne varsa, memurların şantajlarıyla bitip tükendi; hâlâ ayakta kalanlarsa, İmparatorluk'un incelememizin dışında kalan Yunan kısmında bulunuyordu. Genel yoksullaşma, ulaşımın, zanaatın, sanatın gerilemesi, nüfus azalışı, şehirlerin çöküşü, tarla tarımının daha düşük bir seviyeye gerilemesi – Roma'nın dünya egemenliğinin nihai sonucu buydu.

Bütün bir eski dünyada belirleyici üretim dalını oluşturan tarla tarımı, yeniden, her zamankinden daha fazlaydı. İtalya'da cumhuriyetin sona ermesinden bu yana, neredeyse tüm bölgeyi kaplayan çiftlik tesisleri (latifundia) iki yolla değerlendirilmişti. Ya büyükbaş hayvanlar için otlak olarak kullanılıyorlardı ve halkın yerini, bakımları için yalnızca birkaç köle gereken koyunlar ve öküzler almıştı ya da çok sayıda köleyle, kısmen mülk sahibinin lüksü için kısmen de şehirlerdeki pazarlarda satış yapmak amacıyla, büyük çapta bahçecilik yapılan *villa* denen malikâneler halinde. Büyük hayvan otlakları korunmuş ve daha da genişletilmişti;

villa çiftlikleri ve bahçeleri, sahiplerinin yoksullaşmasıyla ve şehirlerin çökmesiyle birlikte viran olmuştu. Köle emeğine dayalı *latifundia* ekonomisi artık kârlı değildi; ama o zamanlar mümkün olan yegâne büyük tarım tarzıydı. Küçük tarım yeniden kârlı tek tarz haline gelmişti. *Villalar* art arda küçük parsellere bölünüyor veya belirli bir meblağ karşılığında çiftliği ailece soydan soya işleten kiracılara ya da emeklerinin karşılığında yıllık hasadın dokuzda birini, hatta altıda birini alan kiracı kâhyalara veriliyordu. Ancak bu küçük parseller genellikle belirli bir yıllık tutar ödeyen, toprağa bağlı olan ve parselle birlikte alınıp satılabilen *kolon*lara veriliyordu; bu *kolon*lar gerçi köle değillerdi ama özgür de değillerdi, özgürlerle evlenemezlerdi ve kendi aralarındaki evliliklere de, tam geçerli evlilik değil, tıpkı kölelerinki gibi sadece düşüp kalkma (contubernium) gözüyle bakılıyordu. Bunlar, Ortaçağ'daki serflerin öncülleri idi.

Antik köleciliğin miadı dolmuştu. Ne kırsalda, büyük tarımda, ne de şehir imalathanelerinde artık uğraşmaya değer bir getirisi vardı – köleciliğin ürünlerinin yararı ortadan kalkmıştı. Gelgelelim, İmparatorluk'un parlak dönemindeki devasa üretimden geriye kalan küçük tarla tarımında ve küçük zanaatta, çok sayıda köleye yer yoktu. Toplumda yalnızca zenginlerin ev işlerinde ve lüks için kullandıkları kölelere yer vardı. Kölecilik sona ermek üzere olsa da, özgür üretken emeğin, kölelerin işi ve Romalılara –ve artık herkes öyleydi– yakışmayan bir iş olarak görülmesine yetiyordu. Bu yüzden, bir yandan fazlalık ve yük haline gelen köleler gitgide daha çok sayıda azat edilirken, diğer yandan serserileşmiş özgür yurttaşların (tıpkı eski kölecî devlet Amerika'nın *poor white-si*³ gibi), *kolon*ların sayısı artıyordu. Antik köleciliğin yavaş yavaş ortadan kalkmasında Hristiyanlığın hiçbir suçu yoktu. Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'ndaki köleciliği yüzlerce yıl boyunca desteklemişti ve daha sonra Hristiyanların, ne

3 Yoksul beyazlar. (ç.n)

Kuzey’de Almanların, ne Akdeniz’de Venediklilerin köle ticareti yapmalarını, ne de daha sonraki zenci ticaretini asla engellemiştir.⁴ Kölecilik artık maliyetini karşılamıyordu, bu yüzden sona erdi. Ne var ki, ölmek üzere olan kölecilik arkasında, özgürlerin üretken çalışmasının aşağılanması suretindeki zehirli iğneyi bıraktı. İşte Roma dünyasının girdiği çıkmaz sokak buydu: Kölecilik ekonomik açıdan mümkün değildi, özgürlerin çalışması da ahlâki açıdan hor görülüyordu. Birisi artık var olamıyordu, diğeryse henüz toplumsal üretimin temel biçimi olamıyordu. Burada artık tek çare eksiksiz bir devrimdi.

Taşrada da durum daha iyi değildi. Elimizdeki bilgilerin çoğu Galya’dan. Burada *kolon*ların yanı sıra hâlâ özgür küçük çiftçiler de vardı. Memurların, yargıçların ve tefecilerin zorbalıklarına karşı çoğu kez güçlü birinin korumasına, himayesine girerlerdi; bunu da tek tek değil, tüm bir köy olarak yaparlardı; öyle ki 4. yüzyılda imparatorlar genelgeler yayımlayarak bunu defalarca yasakladılar. Peki bunun korunma arayanlara ne yararı oluyordu? Hami onlara, topraklarının mülkiyetini kendisine devretmelerini şart koyuyor, buna karşılık onlara ömür boyu kullanım hakkı tanıyordu – Kutsal Kilise’nin de fark ettiği ve 9. ve 10. yüzyıllarda Tanrı’nın krallığını ve kendi topraklarını genişletmek için enikonu taklit ettiği bir hileydi bu. Gerçi o zamanlar, 475 yılına doğru, Marsilya Piskoposu Salvianus böyle bir hırsızlığa öfkeyle karşı çıkıyordu ve söylediğine göre Romalı memurlar ve büyük toprak sahipleri öyle dayanılmaz bir baskı uygulamaya başlamışlardı ki, çok sayıda “Romalı”, barbar işgalindeki yörelere kaçmıştı ve oralara yerleşen Roma vatandaşlarının en büyük korkusu, yeniden Roma egemenliği altına girmektir. O tarihlerde anne babaların yoksulluk yüzünden çocuklarını köle olarak satmalarının çok

4 Cremona Piskoposu Liukprand’a göre, 10. yüzyılda Verdun’da, yani Kutsal Alman İmparatorluğu’nda başlıca endüstri dalı hadım üretimi idi; bunlar büyük kârlarla Mağribî haremeleri için İspanya’ya ihraç ediliyorlardı. (y.n.)

sık görüldüğünü de, buna karşı çıkarılmış bir yasanın varlığından anlıyoruz.

Alman barbarlar, Romalıları kendi devletlerinden kurtarmanın karşılığında toplam arazilerinin üçte ikisini alıyor ve kendi aralarında paylaşıyorlardı. Paylaşma soya dayalı yapılanmaya göre gerçekleştiriliyordu; fatihlerin sayısı nispeten az olduğu için çok geniş toprak parçalarına hiç dokunulmadı, bu topraklar bütün bir halkın, kısmen de tek tek kabile ve soyların mülkiyetinde kaldı. Her soyda tarlalar ve otlaklar tek tek haneler arasında eşit paylaşılmıştı; zaman içinde paylaşımların tekrarlanıp tekrarlanmadığını bilemiyoruz; her halükârda Roma eyaletlerinde çok geçmeden ortadan kalktılar ve tek tek arazi parçaları elden çıkarılabilir özel mülke, *allodium*⁵ dönüştü. Ortak kullanılan ormanlar ve otlaklar bölüşülmemiş kaldı; bu kullanım ve paylaşılan tarlaların nasıl işleneceği eski geleneklere ve bütün topluluğun kararına göre belirleniyordu. Soylar kendi köylerinde oturmaya devam ettikçe ve Almanlarla Romalılar yavaş yavaş birbirleriyle kaynaştıkça, birliğin akrabalığa dayalı karakteri, yere bağlı olma karakterinin gerisinde kaldı; soy, *mark* kolektifinin içinde kayboldu, yine de kökeninde soyların akrabalığının bulunduğu dair çok sayıda iz belirgindi. Böylece soya dayalı yapılanma, en azından *mark* topluluğunun varlığını sürdürdüğü ülkelerde –Kuzey Fransa, İngiltere, Almanya ve İskandinavya– sessiz sedasız, yere dayalı bir yapılanmaya dönüştü ve böylelikle devlete uyum sağlama yeteneği kazandı. Yine de tüm bir soya dayalı yapılanmayı niteleyen doğal demokratik karakterini korudu ve böylece kendisine daha sonra dayatılan yozlaşmada bile soy yapılanmasından bir parçayı ve böylelikle, ezilenlerin elindeki bir silahı, yakın zamana kadar canlı bir biçimde korudu.

Soylarda kan bağının böylelikle ortadan kalkması, kabile içinde ve halkın tamamında soy organlarının fetih nedeniyle

5 Sahibine, başkasına karşı yükümlülük getirmeyen tam mülk. (ç.n.)

yoşlaşmasının bir sonucuydu. Boyunduruk altındakilere tahakküm kurmanın, soya dayalı yapılanmayla bağdaşmaya-
cağını biliyoruz. Bunu, burada büyük ölçeklerde görüyoruz. Alman kavimleri, Roma eyaletlerinin efendileri, bu fetihle-
rini organize etmek zorundaydılar. Gelgelelim ne Roma kit-
leleri soy yapısı içine alınabilmiş, ne de bu yapı aracılığıyla
onlara egemen olunabilmişti. Önceleri büyük ölçüde varlığını
sürdüren, Romalı yerel idari kurumların tepesine Roma
devletinin bir ikamesini yerleştirmek gerekmişti ve bu da an-
cak başka bir devlet olabilirdi. Böylece, soy yapılanmasının
kurumlarının devlet kurumlarına dönüşmeleri gerekiyordu
ve bunun da, koşulları zorladığı için çok hızlı gerçekleşmesi
gerekiyordu. Fetheden halkın bir sonraki temsilcisiyse, ordu
komutanıydı. Fethedilen bölgenin içeriye ve dışarıya karşı
güvence altına alınması, bu komutanın gücünün artırılma-
sını gerektiriyordu. Başkomutanlığın krallığa dönüşme anı
gelmişti ve bu dönüşüm gerçekleşti.

Frankların ülkesine bir bakalım. Burada muzaffer Saliler
halkı yalnızca yeni Roma devlet arazilerini değil, büyüklü
küçüklü *gau* [vilayet] ve *mark* topluluklarına paylaştırılma-
mış olan çok büyük arazilerin, özellikle de büyük ormanların
tümünün de tam mülkiyetini ele geçirmişti. Basit bir başko-
mutandan gerçek bir hükümdara dönüşen Frank kralının ilk
yaptığı şey, bu halk mülklerini kraliyet mülküne çevirmek,
onları halktan çalıp kendi maiyetine karşılıksız ya da yurt-
luk olarak vermektir. Başlangıçta bu maiyet kralın kişisel
maiyetinden (escorte) ve ordunun diğer alt kademe komu-
tanlarından oluşurken, eğitimleri sayesinde kâtiplik sanatına,
Roma'nın yerel diline ve Latin yazı diline ve de ülkenin huku-
kuna vâkıf olmaları sayesinde kral için çok geçmeden vazge-
çilmez hale gelen Romalıların, yani Romalılaşmış Gallilerin
yanı sıra, kralın sarayının (le cour) ileri gelenlerini oluşturan
ve gözdelelerini onların arasından seçtiği köleler, serfler ve azat
edilmiş kölelerle de çoğaldı. Tüm bunlara, halka ait arazinin

parçaları, ilk başlarda genellikle hediye veriliyor, daha sonraları ise, kralın yaşadığı süre boyunca kullanılmak üzere zeamet biçiminde bahşediliyor ve böylece halkın sırtından yeni bir aristokrasinin temeli oluşturuluyordu.

Bu kadarla da kalmadı. İmparatorluğun yayıldığı geniş topraklar, eski soy yapılanmasının araçlarıyla idare edilemezdi; reisler kurulu, hükmünü yitireli çok olmasa da, toplanmayı başaramamıştı ve eski halk meclisi sadece görüşte vardı, gitgide sadece ordunun alt kademedeki komutanlarının ve yeni ortaya çıkan kodamanların meclisine dönüşmüştü. Toprak sahibi olan özgür köylüler, Frank halkını oluşturan kitle, sonu gelmeyen iç savaşlarla ve özellikle de Büyük Şarlman komutasındaki fetih savaşlarıyla tamamen bitkin düşmüş ve cumhuriyetin son dönemlerinde yaşamış Roma köylüleri kadar perişan olmuştu. Eskiden tüm orduyu ve Fransa'nın fethinden sonra ordunun çekirdeğini oluşturan bu insanlar 9. yüzyılın başında öyle yoksullaşmışlardı ki, her beş erkekten biri savaşa zor katılıyordu.

Doğrudan doğruya kralın komuta ettiği, özgür köylülerden oluşan savaşçı birliğin yerini, yeni ortaya çıkmış kodamanların hizmetlilerden devşirdiği, kraldan başka efendi tanımamış ve hatta eskiden kral dâhil hiç efendi tanımamış köylülerin çocukları ve torunlarının da katıldığı bir ordu almıştı. Şarlman'ın haleflerinin yönetiminde, Frank köylülüğünün çöküşü iç savaşlar, kraliyet gücünün zayıflığı ve aralarında henüz Şarlman tarafından yerleştirilmiş ve makamların kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa geçmesi için çaba gösteren *gau* kontlarının da bulunduğu büyüklerin buna karşılık düşen taşkınlıkları ve nihayet Norman akınlarıyla tamamlanmıştı. Şarlman'ın ölümünden elli yıl sonra Fransa, tıpkı dört yüz yıl önce Frankların ayakları altındaki Roma İmparatorluğu gibi, hiçbir direniş göstermeden Normanların ayakları altındaydı.

Yalnızca dışarıya karşı zayıflık değil, içerideki toplumsal düzen, daha doğrusu düzensizlik de ciddi boyuttaydı. Frank

köylülerinin çoğu, öncülleri olan Roma *kolon*larınıninkine benzer bir konuma düşürülmüştü. Savaşlar ve yağmalar sonucunda yıkılmışlar, kraliyet gücü onları koruyamayacak kadar zayıf olduğundan yeni ortaya çıkan büyüklerin ya da kilisenin korumasına girmek zorunda kalmışlardı; fakat bu korumanın bedelini pahalıya ödemeleri gerekiyordu. Daha önce Galyalı köylülerin yaptığı gibi, topraklarının mülkiyetini koruyucu efendilere devretmeleri gerekiyordu ve bu toprakları çeşitli ve değişen biçimlerde, ama daima yalnızca hizmet ve vergi karşılığında efendilerinden kiralayıp çiftlik olarak kullanabiliyorlardı: Bir kere bu bağımlılık biçimine mecbur kaldıklarında, zamanla kişisel özgürlüklerini de yitirdiler; birkaç kuşak sonra çoğu çoktan serf olmuştu. Özgür köylü sınıfının çöküşünün ne kadar hızlı gerçekleştiği, o zamanlar Paris yakınlarında, şimdiyse şehrin içinde bulunan Saint-Germain-des-Prés Manastırı'nın Irminon tapu kayıt defterinden anlaşılmaktadır. Bu manastırın Cenevre'ye yayılan geniş mülkü içinde o zamanlar, daha Şarlman'ın sağlığında 2.788 hane yaşıyordu ve hepsi neredeyse istisnasız Alman ismi taşıyan Franklardan oluşuyordu. Aralarında 2.080 *kolon*, 35 *lit* [yarı özgür köylü], 220 köle ve yalnızca 8 özgür uyruk bulunuyordu! Salvanius'un dinsizlik ilan ettiği, koruyucu efendinin köylünün toprağını kendi mülkiyetine devrettirme ve köylüye yalnızca yaşadığı sürece kullanım hakkını verme uygulaması, şimdi kilise tarafından köylülere karşı genel olarak uygulanıyordu: Şimdi gitgide daha çok başvuru- rulan angarya hizmetlerin (*corvées*) ilk örnekleri, Roma'daki angaryalar, yani devlet için yapılan zorunlu hizmetler ve Alman *mark* kolektiflerinde köprü ve yol yapımı ve diğer ortak amaçlar için görülen hizmetlerdi. Görünüşe bakılırsa, halk kitlesi dört yüz yıl sonra, başladığı noktaya geri dönmüştü.

Bu da yalnızca iki şeyi kanıtlamaktaydı: Birincisi, batmakta olan Roma İmparatorluğu'ndaki toplumsal örgütlenme ve mülkiyet dağılımı, tarım ve endüstrideki, o zamanki

üretim aşamasına tamamen uygun düşüyordu, yani kaçınılmazdı; ikincisi, bu üretim aşaması sonraki dört yüz yıl boyunca önemli ölçüde ne gerilemiş ne de ilerlemişti, yani aynı zorunlulukla aynı mülkiyet dağılımını ve halk içinde aynı sınıfları yeniden üretmişti. Devlet Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında kırsal alan üzerindeki eski egemenliğini yitirmiş ve Alman egemenliğinin ilk yüzyıllarında bu egemenliği geri alamamıştı. Bu da, hem tarımda hem de endüstride daha düşük bir gelişim aşamasını gerektirir. Bu genel durum büyük toprak sahiplerini ve onlara bağlı küçük çiftçileri zorunlu olarak ortaya çıkarır. Bir yanda kölelerin kullanıldığı Roma *latifundia* tarımını, diğer yanda angarya emeğiyle yürütülen yeni büyük tarımı böyle bir topluma aşılamanın ne kadar olanaksız olduğunu, Şarلمان'ın ünlü imparatorluk *villaları*yla yaptığı muazzam deney gösteriyor, bu denemeler neredeyse hiçbir iz bırakmadan kaybolmuşlardır. Bu denemeler yalnızca manastırlarda sürdürülmüştür ve yalnızca buralarda verimli olmuştur; oysa manastırlar, evlenmeme üzerine kurulmuş anormal toplumsal kurumlardı; istisnai sonuçlar ortaya koyabilirlerdi, ama tam da bu yüzden birer istisna olarak kalmak zorundaydılar.

Yine de, bu dört yüz yıl boyunca bir ilerleme gösterilmişti. Başta gördüğümüz bu dört ana sınıfı sonda da buluyoruz, ama bu sınıfları oluşturan insanlar artık başka insanlardı. Antik kölecilik ortadan kalkmıştı, çalışmayı kölelik olarak gören serseri ve özgür yoksullar ortadan kalkmıştı. Romalı *kolonlar* ile yeni serfler arasında, özgür Frank köylüleri yer alıyordu. Çökmekte olan Romalılığın "gereksiz anısı ve nafile kavgası" ölmüş ve gömülmüştü. 9. yüzyılın toplumsal sınıfları, çökmekte olan bir uygarlığın sefahati içinde değil, yeni bir uygarlığın doğum sancıları ile ortaya çıkmıştı. Efendileri ve hizmetçileriyle yeni nesil, Romalı öncülleriyle kıyaslandığında bir erkekler nesliydi. Güçlü toprak sahipleriyle onlara hizmet eden köylüler

arasındaki ilişki, köylüler için antik dünyanın umarsız bir çöküş biçimiyken, şimdi toprak sahipleri için yeni bir gelişmenin başlangıç noktasını oluşturunuyordu. Ayrıca, bu dört yüz yıl ne kadar üretkenlikten uzak görünse de, geride *bir* ürün bırakmıştı: Modern ulusları, Batı Avrupa insanlığının geleceği yeniden şekillendirilmek ve yapılandırmakta kullanacağı aracı. Almanlar pratikte Avrupa'yı yeniden canlandırmışlardı ve bu yüzden Cermen döneminde devletlerin çözülüşü, Normanların ve Sarazanların [Araplar] boyunduruğuna girmekle değil, zeametlerin ve himaye altına girmelerin feodalizm biçiminde devam etmesiyle ve muazzam bir nüfus artışıyla sonuçlandı; söz konusu nüfus artışı öyle büyüktü ki, iki yüz yıl sonra Haçlı Seferleri'nde verilen kayıplar hiçbir zarara yol açmamıştı.

Peki, Almanların ölüm döşeğindeki Avrupa'ya yeni bir yaşama enerjisi aşlamalarını sağlayan gizemli büyü neydi? Şovenist tarihyazımımızın bize anlattığı gibi, Alman ulusunda doğuştan bulunan bir mucizevi güç müydü? Kesinlikle değil. Almanlar, özellikle de o zamanlarda, çok yetenekli bir Aryan kabilesiydi ve tamamen canlı bir gelişme içindeydiler. Yine de, Avrupa'yı gençleştiren onların özgül ulusal nitelikleri değildi, tam tersine, en basit ifadeyle – onların barbarlığı, soya dayalı yapılanmalarıydı.

Kişisel becerileri ve cesaretleri, özgürlük duyguları ve kamuyu ilgilendiren her şeye ilgi duymalarını sağlayan demokratik dürtüleriydi; kısacası, Romalıların yitirdiği ve Roma dünyasının çamurundan yeni devletler yaratmak ve yeni uluslar yetiştirmeye olanak veren niteliklerin tamamıydı – bunlar üst aşamadaki barbarların karakter özelliklerinin, soya dayalı yapılanmalarının meyvelerinden başka bir şey olabilir mi?

Tekeşli evliliğin antik biçimine yeni bir şekil verip ailedeki erkek egemenliği yumuşattılar, kadına antik dünyanın bildiğinden daha yüksek bir konum verdilerse, bunları yapabilmelerini sağlayan şey barbarlıkları, soy alışkanlıkları,

analık hukuku döneminin onlarda hâlâ canlı olan mirasları değildi de neydi?

En azından, en önemli ülkelerin üçünde, Almanya'da, Kuzey Fransa'da ve İngiltere'de *mark* kolektifleri biçiminde bir parça gerçek soy yapılanması feodal devlete geçtiyse ve böylelikle, ezilen sınıfı oluşturan köylülerde, en katı Ortaçağ serflüğünde bile, ne antik kölelerin ne de modern proleterlerin önceden hazırda bulduğu yerel bir dayanışma ve bir direnme aracı mevcut idiye, bunu barbarlıktan, yalnızca barbarlığa özgü olan soylara göre yerleşme tarzından başka neye borçlu olabilirlerdi ki?

Ve son olarak, vatanlarında zaten uyguladıkları, Roma İmparatorluğu'ndaki köleciliğin de zamanla daha hızlı dönüştüğü daha yumuşak bir kölecilik tarzını geliştirebilmiş ve tek tarz haline getirebilmişlerdir; bu başta Fourier'nin vurguladığı gibi, köleleştirilenlere *bir sınıf* olarak adım adım özgürleşmenin aracını sunan bir tarzdır (*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif*); böylelikle yalnızca geçiş durumu olmadan tek bir kölenin hemen azat edilmesine olanak veren köleciliğin çok üzerinde yer alan bir biçimdir (Antikçağ, muzaffer bir isyan sonucunda köleliliğin kaldırılmasını bilmez) – öte yandan Ortaçağ'ın serfleri bir sınıf olarak özgürleşmelerini adım adım hayata geçirmişlerdir; bunu, Almanların, gelişmiş bir köleliği, Antikçağ'ın çalışma köleliğini ya da Şark'ın ev köleliğini başaramamalarının nedeni olan barbarlıklarına değil de başka neye borçluyuz ki?

Almanların Roma dünyasına aşıladıkları yaşama enerjisi veren ve yaşam kazandıran ne varsa, barbarlıktı. Aslında ölmek üzere olan bir uygarlıktan mustarip bir dünyayı yalnızca barbarlar gençleştirebilirler. Ve Almanların Kavimler Göçü'nden önce yükseldikleri ve içinde sivrildikleri barbarlığın en üst aşaması, bu süreç için özellikle en uygun aşamaydı. Bu da her şeyi açıklıyor.

IX. BARBARLIK VE UYGARLIK

Soya dayalı yapılanmanın çözülüşünü tek tek üç büyük örnekte, Yunanlar, Romalılar ve Almanlarda izlemiş buluyoruz. Son olarak, barbarlığın üst aşamasında toplumun soylara dayalı örgütlenmesinin zeminini yok eden ve uygarlığın başlamasıyla birlikte bu örgütlenmeyi tamamen ortadan kaldıran genel ekonomik koşulları inceleyelim. Burada Marx'ın *Kapital*'ine ve Morgan'ın kitabına aynı ölçüde gerek duyacağız.

Elimizdeki kaynakların yorumlamamıza olanak verdiği kadarıyla soy, yabanılığın orta aşamasında filizlenmiş, üst aşamasında daha da serpilmiş ve barbarlığın alt aşamasında en parlak dönemine ulaşmıştır. Öyleyse bu gelişme aşamasından başlayalım. Amerikan Kızılderililerini örnek olarak ele almamız gereken bu aşamada, soya dayalı yapılanmanın mükemmel bir gelişme gösterdiğini görüyoruz. Bir kabile birden fazla soya, genellikle iki soya ayrılmıştır; bu başlangıç soylarının her biri, nüfusun artmasıyla, birden fazla yavru soya bölünürler, ana soy bu yavru soyların karşısında bir fratri olarak belirir; kabilenin kendisi de çok sayıda kabileye bölünür; bu yeni kabilelerin her birinde eski soyları büyük ölçüde yeniden buluruz; bir konfederasyon, en azından münferit örneklerde, akraba kabileleri kapsar. Bu basit örgütlenme, içinden doğduğu toplumsal koşullara tamamen yeterli gelir. Ayrıca onların kendine özgü, doğal gruplaşmasından başka bir şey değildir; böyle örgütlenmiş bir toplumda doğabilecek

tüm çatışmaları uzlaştıracaktır. Dıştaki çatışmaları sonuçlandırır; savaşın sonunda kabile yok edilebilir, ama asla boyunduruk altına alınamaz. Soya dayalı yapılanmanın en muhteşem, ama aynı zamanda sınırlı özelliği, tahakküm ve köleliğe yer vermemesidir. İç işlerinde haklar ve yükümlülükler arasında henüz bir ayırım yoktur; kamusal işlere katılmanın, kan davasının ya da bunun uzlaştırılmasının bir hak mı yoksa bir ödev mi olduğu sorusu, Amerika yerlileri için mevcut değildir; böyle bir soruyu tıpkı yemek yemenin, uyumanın, avlanmanın bir hak mı yoksa ödev mi olduğu sorusu kadar abes bulacaklardır. Kabilenin ve soyun sınıflara bölünmesi de bir o kadar imkânsızdır. Bu olgular bizi, durumun ekonomik temelini araştırmaya sevk eder.

Nüfus olağanüstü seyrelir: Yalnızca kabilenin yerleştiği yerde yoğunlaşır; bu yerin geniş çevresinde önce av alanı sonrasında da kabileyi diğer kabilelerden ayıran tarafsız koruyucu orman yer alır. İşbölümü tamamen doğaldır; yalnızca iki cinsiyet arasındadır. Erkek savaşır, avlanmaya ve balığa gider, besin hammaddesini ve bunun için gerekli iş aletlerini temin eder. Kadın evi çekip çevirir, giysi ve yiyeceklerin hazırlanmasını sağlar, yemek pişirir, dokuma yapar, dikiş diker – ikisi de kendi alanında kendi başına buyruktur: Erkek ormanda, kadın evde. Her biri kendi yaptıkları ve kullandıkları iş aletlerinin sahibidir: Erkek silahların, av ve balıkçılık aletlerinin, kadın ev eşyalarının. Ev birden fazla, genellikle çok sayıda ailenin komünist ekonomisiyle idare edilir.¹ Ortaklaşa yapılan ve kullanılan, ortak mülkiyete girer: ev, bahçe, kano.

Demek ki, uygar toplumda hukukçular ve iktisatçıların ideal bir icadı olan, bugünkü kapitalist mülkiyetin hâlâ kendini savunmak için başvurduğu son uyduruk meşru gerekçe,

1 Özellikle Amerika'nın kuzey batı sahilinde, bkz. Bancroft. Quinn Charlotte adasındaki Haidah'larda bir çatı altında 700 kişiye varan hane halkı yaşar. Nootka'larda, tüm bir kabile aynı çatı altında yaşıyordu. (y.n.)

“sahibinin kendi emeğiyle elde ettiği mülkiyet” hâlâ burada ve sadece burada geçerlidir.

Gelgelelim insanlar her yerde bu aşamada kalmadılar. Asya’da evcilleştirdikleri ve evcilleşmiş halleriyle yetiştirmeyi sürdürdükleri hayvanlar buldular. Yabani Hint mandasının yakalanması gerekiyordu, dişi manda evcilleştirildiğinde her yıl bir yavru ve üstüne de süt veriyordu. Çok sayıda ilerlemiş kabile –Aryanlar, Samiler, belki Turanlılar bile– başta evcilleştirme işini, daha sonraysa yalnızca beslemeyi ve yetiştirip bakmayı ana iş kolları haline getirmişlerdi. Çoban kabileler, geri kalan barbar kitlesinden ayrıldılar: *İlk büyük toplumsal işbölümü*. Çoban kabilelerin ürettiği gıda maddeleri, artık diğer barbarlarınkine göre daha çok olduğu gibi daha farklıydı da. Süt, süt ürünleri ve ete büyük miktarlarda sahip oldukları gibi, deri, yün, keçi tüyü ve hammaddenin artışıyla birlikte artan bükülmüş iplik ve dokumaları da vardı. Böylece ilk kez düzenli bir mübadele mümkün oldu. Daha önceki aşamalarda yalnızca rasgele mübadeleler gerçekleşebiliyordu; silahların ve iş aletlerinin yapımındaki özel ustalık, geçici bir işbölümüne yol açmış olabilir. Çeşitli yerlerde, taş aletlerin üretildiği atölyelere ait olduğu kuşku götürmeyen, Geç Taş Devri’nden itibaren tarihlenen kalıntılar bulunmuştur; burada ustalıklarını geliştiren sanatçılar, muhtemelen, tıpkı Hindistan’daki soy topluluklarının daimî zanaatkârları gibi, topluluk hesabına çalışıyorlardı. Bu aşamada hiçbir şekilde kabile içi mübadeleden başka bir mübadele ortaya çıkamazdı ve bu da istisnai bir olay olarak kalırdı. Buna karşılık, çoban kabilelerin ayrılmasından sonra, burada (Asya’da) farklı kabilelerin unsurları arasındaki mübadele için, bunun düzenli bir kurum olarak geliştirilmesi ve pekiştirilmesi için tüm koşulların hazır olduğunu görüyoruz. Başlangıçta kabileden kabileye, karşılıklı soy reisleri aracılığıyla mübadele yapılıyordu ama sürüler ayrı bir mülkiyet haline gelmeye başladıktan sonra, kişiler arası mübadele gitgide ağırlık kazandı ve

sonunda biricik biçim haline geldi. Çoban kabilelerin komşularına mübadele sırasında verdikleri başlıca kalem, hayvandı. Hayvan, diğer tüm malların değerini belirleyen ve her yerde başka mallarla mübadele edilen bir mal haline geldi – kısacası, hayvan para işlevini üstlendi ve daha bu aşamada para hizmeti gördü. Daha meta mübadelesinin başlangıcında, böyle bir gereksinim ve hızla, para metasına ihtiyaç ortaya çıktı. Alt aşamadaki Asyalı barbarlara muhtemelen yabancı olan bahçe tarımı, en geç orta aşamada onlara da, tarla tarımının öncüsü olarak geldi. Turan yaylasının iklimi, uzun ve sert geçen kış mevsimi için yem stokları olmadan çoban yaşamına olanak vermez; bunun koşulu da meracılık ve tahıl ekimiydi. Aynı şey Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar için de geçerlidir. Tahıl hayvanlar için bir kez elde edilince, çok geçmeden insanların da gıdası oldu. Ekilen arazi hâlâ kabilelerin mülkiyetindeydi, başlangıçta soyların, daha sonra soylar tarafından hane kolektifinin ve sonunda da bireylerin kullanımına verilmişti; bu arazi üzerinde belirli zilliyet hakkına sahip olmuş olabilirler, ama daha fazlasına değil.

Bu aşamanın sınai kazanımlarından özellikle ikisi önemlidir. Birincisi dokuma tezgâhı, ikincisi maden filizlerinin ergitilmesi ve madenlerin işlenmesidir. Bakır ve kalay ve ikisinin bileşiminden oluşturulan bronz açık ara en önemlileridir; bronz kullanışlı iş aletleri ve silahlar sundu ama taş iş aletlerini ortadan kaldıramadı; bunu ancak demir yapabildi ve henüz demirin nasıl elde edilebileceği bilinmiyordu. Altın ve gümüş, süs ve ziynet eşyası olarak kullanılmaya başladı ve daha o zamandan bakır ve bronz karşısında değerleri daha yüksek olmalıydı.

Üretimin tüm kollarda –hayvancılık, tarla tarımı, ev zanaatları– artırılması, insanın işgücüne, kendi geçimi için gerekli olandan daha fazla ürün elde etme yeteneği kazandırdı. Eşzamanlı olarak, soyun hane topluluğunun ya da her ailenin her bir üyesine düşen günlük iş miktarını da artırdı. Yeni

iş güçlerinin devreye sokulması istenir oldu. Bunları da savaş temin etti: Savaş tutsakları kölelere dönüştürüldü. İlk büyük toplumsal işbölümü, emeğin üretkenliğinin ve dolayısıyla zenginliğin artışıyla ve verili tarihsel genel koşullarda üretim alanını genişletmesiyle birlikte, köleliği bir zorunluluk olarak beraberinde getirdi. İlk büyük toplumsal işbölümünden, toplumun iki sınıf halinde ilk büyük bölünüşü doğdu: Bu sınıflar efendiler ve köleler, sömürenler ve sömürülenlerdi.

Sürülerin, kabilenin ya da soyun ortak mülkiyetinden tek tek aile reislerinin mülkiyetine ne zaman ve nasıl geçtiği hakkında şu an itibarıyla elimizde hiçbir bilgi bulunmuyor. Yine de, esasen bu aşamada gerçekleşmiş olmalıdır. Şimdi, sürülerle ve diğer yeni zenginliklerle birlikte ailede bir devrim yaşandı. Ailenin geçimi her zaman erkeğin işi olmuştu, geçim araçları onun tarafından üretilmişti ve onun mülkiyetindeydi. Sürüler yeni geçim araçlarıydı, başlangıçtaki evcilleştirme ve daha sonraki bakım erkeğin işiydi. Bu yüzden hayvanlar ve hayvan karşılığında mübadele edilen mallar ve köleler ona aitti. İşin sağladığı tüm fazlalık şimdi erkeğin payına düşüyordu; kadın da bundan yararlanıyordu, ama mülkiyette payı yoktu. “Yabanıl” savaşçılar ve avcılar evde kadından sonra ikincil konumda bulunmaktan memnundular; “daha uysal” olan çoban, servetine dayanarak kendisini birincil konuma yerleştirdi, kadını da ikincil konuma düşürdü. Ve kadın bundan şikâyetçi olamadı. Aile içindeki işbölümü erkek ile kadın arasındaki mülkiyet dağılımını düzenlemişti, bu işbölümleri aynı kalmıştı ama yine de şimdiye kadarki ev içi ilişkiyi tepe taklak etmişti, bunun tek nedeni aile dışındaki işbölümünün farklılaşmış olmasıydı. Kadının daha önce ev içindeki iktidarını garantileyen neden, yani kadının ev işiyle sınırlandırılması, şimdi erkeğin ev içindeki iktidarını garantiliyordu: Kadının yaptığı ev işi şimdi erkeğin geçim işinin yanında gözden kaybolmuştu; erkeğin işi her şeydi, kadının işi önemsiz bir katkıydı. Toplumsal üretimdeki çalışmadan dışlandığı ve evdeki

özel işle sınırlandığı sürece, kadının özgürleşmesinin, erkeklerle eşit konumda bulunmasının olanaksız olduğu ve olanaksız kalacağı, daha burada belli oluyor. Özgürleşmesi ancak kadının büyük, toplumsal ölçekte üretime katılabilmesiyle ve ev işini ancak önemsiz ölçülerde üstlenmesiyle mümkün olacaktır. Bu da ancak büyük ölçeklerde kadın emeğine olanak verdiği gibi, bunu açıkça gerektiren ve özel ev işini de gitgide kamusal bir endüstri içinde ortadan kaldırma eğiliminde olan modern büyük endüstri sayesinde mümkün olmuştur.

Erkeğin evdeki fiilî iktidarıyla birlikte, tek başına iktidar oluşunun önündeki son engel de yıkılmıştı. Bu tek başına iktidar analık hukukunun çöküşü, babalık hukukunun uygulanması ve çiftlenme evliliğinin yavaş yavaş tekeşliliğe geçmesiyle birlikte onaylandı ve ölümsüzleştirildi. Gelgelelim, böylece eski soy düzeninde bir çatlak oluştu: Aile tek başına bir güç haline geldi ve soyun karşısında tehditkârca yükseldi.

Bir sonraki adım bizi barbarlığın üst aşamasına, tüm uygar halkların kahramanlık dönemlerinde geçtikleri bir döneme götürüyor: Demir kılıcın, ama aynı zamanda demir sabanın ve baltanın da çağıdır bu. Tarihsel açıdan devrimci bir rol oynamış tüm hammaddelerin sonuncusu –patates hariç sonuncusu– ve en önemlisi olan demir, insanın hizmetine girmeye hazırdı. Demir, daha büyük alanlarda tarla tarımını, daha geniş orman arazilerinin yerleşime açılmasını sağladı; zanaatkârlara, hiçbir taşın, bilinen başka hiçbir madenin karşı koyamadığı bir sertlik ve keskinlikte bir iş aleti sundu. Tüm bunlar zaman içinde gerçekleşti; ilk demir genellikle bronzdan daha yumuşaktı. Bu yüzden taş silahın ortadan kalkması çok yavaş oldu; yalnızca *Hildebrand Destanı*’nda değil, 1066 yılına ait *Hastings Destanı*’nda da savaşta hâlâ taş baltalar vardı. Ne var ki ilerleme artık durdurulamaz bir biçimde, daha az kesintiye uğrayarak ve daha hızlı gerçekleşiyordu. Taş surlarla, burçlarla ve mazgal dişleriyle, taş ya da tuğla evleri çevreleyen şehir, kabilenin ya da kabileler fe-

derasyonunun merkezî yerleşimi oldu; mimaride muazzam bir ilerlemeydi bu, ama aynı zamanda tehlikenin ve korunma ihtiyacının arttığıının da bir işaretiydi. Zeytinlikler hızla, ama bireylerin zenginliği olarak arttı; dokumacılık, madenlerin işlenmesi ve gitgide daha çok farklılaşan diğer zanaatlar, üretimde artan bir çeşitlilik ve ustalık ortaya koydular; şimdi tarla tarımı tahıl, bakliyat ve meyvenin yanı sıra, nasıl hazırlanacağı öğrenilmiş olan zeytinyağı ve şarabı da sunuyordu. Bu kadar çeşitli faaliyet artık birbirinin aynı olan kişiler tarafından yerine getirilemezdi; *ikinci büyük işbölümü* ortaya çıktı: Zanaat tarımdan ayrıldı. Üretimin ve onunla birlikte emeğin üretkenliğinin sürekli artışı, insanın işgücünün değerini yükseltti; bir önceki aşamada henüz oluşum halinde bulunan ve tek tük görülen kölecilik şimdi toplum sisteminin önemli bir bileşeniydi; köleler basit yardımcılar olmaktan çıktı, düzinelerce köle tarlalarda ve atölyelerde işe koşturuldu. Üretimin iki büyük ana kola, tarıma ve zanaata ayrılmasıyla birlikte, sırf mübadele için yapılan üretim, meta üretimi ortaya çıktı, bu üretimle birlikte de yalnızca kabile içinde ve kabile sınırlarında değil, denizaşırı ticaret dahi doğdu. Gelgelelim tüm bunlar henüz çok az gelişmişti; değerli madenler başlıca ve genel para metası haline geldiler, ama henüz darbedilmiyordu, sadece darasız ağırlıklarına göre mübadele ediliyorlardı.

Özgür ve köle ayrımının yanı sıra zengin ve yoksul ayrımı da ortaya çıktı – yeni işbölümüyle birlikte toplumun sınıflara yeni bir bölünüşü. Tek tek aile reislerinin servet farklılıkları, eski komünist ev topluluğunu, şimdiye kadar kalabildiği her yerden âdeta sürdü; bununla birlikte, toprağın topluluk hesabına ortaklaşa işlenmesi de ortadan kalktı. Tarlalar tek tek ailelerin kullanımına, önceleri belirli bir süre için, daha sonra sonsuza dek verildi; tam bir özel mülkiyete geçiş, yavaş yavaş ve çiftlenme evliliğinden tekeşliliğe geçişe paralel olarak gerçekleşiyordu. Tekil aile, toplumun ekonomik birimi olmaya başlıyordu.

Daha yoğun nüfus hem içeriye hem de dışarıya karşı daha sıkı birleşmeyi dayatır. Akraba kabileler konfederasyonu her yerde bir zorunluluk haline gelir; çok geçmeden kabilelerin birbirine karışması ve her bir kabilenin toprağının ulusun tek ve toplam toprağında birleşmesi de gerekecektir. Halkın ordu komutanı –*rex, basileus, thidans*– vazgeçilmez, kalıcı bir resmî görevliye dönüşür. Halk meclisi, var olmadığı yerlerde ortaya çıkar. Ordu komutanı, kurul, halk meclisi bir askerî demokrasi halinde gelişmiş soy toplumunun organlarını oluştururlar. Askerî demokrasi – çünkü savaş ve savaş için örgütlenme, şimdi halkın yaşamının düzenli işlevleri olmuştur. Komşuların zenginlikleri, servet elde etmeyi zaten yaşamın ilk amaçlarından biri olarak gören halkların açgözlülüğünü kamçılar. Barbardır onlar: Yağmalamak, çalışıp elde etmekten daha kolay, hatta daha onurlu kabul edilir onlarda. Daha önce yalnızca saldırıların intikamını almak ya da yetersiz kalan bölgeyi genişletmek için yapılan savaş, şimdi sırf yağma için yapılmaktadır ve kalıcı bir geçim yolu haline gelir. Tahkim edilmiş yeni şehirlerin etrafı, boşuna tehditkâr surlarla çevrilmemiştir: Surların hendeklerinde soya dayalı yapılanmanın mezar çukurları uzanır ve burçları da uygarlığa doğru yükselmektedir. İçeride de benzer şeyler olmaktadır. Yağma savaşları en tepedeki başkomutanın ve altındaki komutanların gücünü artırır; alışkanlık gereği gibi haleflerin aynı aileden seçilmesi, özellikle de babalık hukukunun uygulanmaya başlamasından itibaren, yavaş yavaş başta sadece tahammül edilen, daha sonra bir hak olarak iddia edilen ve sonunda gasp yoluyla gerçekleşen bir babadan oğula geçişe dönüşür; babadan oğula geçen krallığın ve asaletin temelleri atılmıştır. Böylece, soya dayalı yapılanmanın organları yavaş yavaş halk, soy, fratri ve kabile içindeki köklerinden kopar ve soya dayalı yapılanma tümüyle tam zıddına: kabilelerin kendi meselelerini özgürce düzenlemek için oluşturdukları bir örgütlenmeden, komşuların yağma-

lanması ve baskı altında tutulmasına yönelik bir organizasyona dönüşür ve buna uygun olarak da kurumları halk iradesinin araçları olmaktan çıkar, kendi halkı üzerinde iktidar ve baskı kurmanın kurumlarına dönüşürler. Ancak, zenginlik, servet hırsı soy üyelerini zenginler ve yoksullar olarak bölmeseydi, “aynı soyun içindeki mülkiyet farkı, çıkarların birliğini soy üyelerinin uzlaşmaz çatışmasına dönüştürür,” (Marx) diyemeseydik ve köleliğin genişlemesi, geçim araçlarının yağma yoluyla değil çalışarak elde edilmesini yalnızca kölelere yakışan bir faaliyet olarak göstermeye başlamasaydı, bu dönüşüm asla mümkün olamazdı.

Böylelikle uygarlığın eşiğine geldik. Uygarlık işbölümünde yeni bir ilerleme sayesinde başlar. En alt aşamada insanlar yalnızca doğrudan kendi ihtiyaçları için üretiyorlardı; mübadeleler yapılsa da bunlar münferit örneklerdi ve yalnızca tesadüfen ortaya çıkan fazlalıkla ilgiliydiler. Barbarlığın orta aşamasında, çoban halklarda belli bir büyüklükteki sürüde düzenli olarak kendi ihtiyacından fazlasını veren bir hayvan mülkiyeti bulunduğunu görüyoruz; aynı zamanda çoban halklar ile sürüsü olmayan diğer kabileler arasında bir işbölümü ve böylelikle yan yana var olan iki farklı üretim aşaması bulunuyor, dolayısıyla düzenli bir mübadelenin koşulları ortaya çıkıyor. Barbarlığın orta aşaması bize tarla tarımı ile zanaat arasında bir diğer işbölümünü sunuyor ve böylelikle çalışma ürünlerinin sürekli artan bir kısmının doğrudan mübadele için üretilmesini ve böylece tek tek üreticiler arasındaki mübadelenin toplumun yaşamsal bir zorunluluğu haline yükseltilmesini sağlıyor. Uygarlık hazırda bulduğu tüm bu işbölümlerini pekiştiriyor ve yoğunlaştırıyor. Özellikle de kent ve kırsal alan zıtlığını keskinleştirerek (bu zıtlıkta kırsal alan Antikçağ’daki gibi kente egemen olabilir) ve bunlara kendine özgü, belirleyici önemde üçüncü bir işbölümünü ekliyor: Bundan böyle üretimle değil de yalnızca ürünlerin mübadelesiyle meşgul olan bir sınıfı –tüccarları– ortaya

çıkartıyor. Şimdiye kadar sınıfların oluşumuna yönelik ilk hareketler henüz sadece üretimle ilişkiliydi; üretime katılan insanları yönetenler ve uygulayanlar şeklinde ya da büyük ve küçük çapta üretim yapan üreticiler olarak ayrılıyorlardı. Burada ilk kez, üretime herhangi bir biçimde katılmadan, üretimin yönetimini tamamen ele geçiren ve üreticilere ekonomik olarak boyun eğdiren bir sınıf ortaya çıkmaktadır; bu sınıf kendini herhangi iki üretici arasında vazgeçilmez bir aracı haline getirmiştir ve ikisini de sömürmektedir. Üreticilerin elinden mübadelenin zorluğunu ve risklerini alma, ürünlerinin uzak pazarlardaki sürümünü genişletme ve böylelikle halkın içindeki en yararlı sınıf olma bahanesiyle toplumun gerçek firavunfarelerinden müteşekkil bir parazitler sınıfı ortaya çıkıyor; bu sınıf çok küçük gerçek hizmetlerinin ücreti olarak hem yerli hem de yabancı üretimin kaynağını yer, kısa sürede büyük servetlere ve bunlara karşılık düşen toplumsal nüfuza sahip olur ve tam da bu yüzden uygarlık dönemi boyunca hep yeni şereflere nail olup, üretim üzerinde gitgide daha büyük bir egemenlik kurar, nihayetinde kendi ürünü olan periyodik ticari krizleri piyasaya sürer.

Önümüzdeki gelişme aşamasında genç tüccarlar sınıfı henüz kendisini bekleyen büyük olaylardan haberdar değildir. Ama ortaya çıkmıştır ve kendini kaçınılmaz kılmıştır, bu da yeterlidir. Gelgelelim, bu sınıfla birlikte *madenî para* darbedilmiş, sikke ve madenî parayla birlikte üretici olmayanların üreticiler ve ürünleri üzerindeki iktidarının yeni bir aracı ortaya çıkmıştır. Diğer metaları kendi içinde gizli olarak içeren metaların metası keşfedilmiştir. Arzulamaya değer ve arzulanan her nesneye istenildiği gibi dönüşebilen büyüklü bir araçtır bu. Ona sahip olan, üretim dünyasına hükmediyordu, peki kim herkesten çok sahipti ona? Tüccar. Para tapınısı tüccarın ellerinde güvendedir. Tüccar tüm metaların ve dolayısıyla da tüm meta üreticilerinin paranın huzurunda yerlere kapanması gerektiğini açıkça gösterme işini hak-

kıyla gerçekleştirdi. Servetin bu cisimlenişi karşısında, diğer her servet biçiminin birer suretten ibaret olduğunu pratikte kanıtladı. Paranın gücü, bir daha hiçbir zaman, bu gençlik dönemindeki ilkel kabalık ve zorbalıkta ortaya çıkmadı. Metaların para karşılığında satın alınmasından sonra, borç para ve onunla birlikte faiz ve tefecilik de geldi. Sonraki dönemlere ait hiçbir yasalar bütünü, borçluyu eski Atina ve eski Roma yasaları kadar acımasızca ve o kadar çaresiz bırakarak alacaklı tefecinin ayaklarının önüne atmaz – ve her ikisi de kendiliğinden, ekonomik baskıdan başka bir baskıya gerek duyulmadan, teamül hukuku olarak ortaya çıkmıştır.

Şimdi mal ve kölelerden oluşan servetin yanı sıra, toprak mülkiyeti zenginliği de ortaya çıkmıştır. Bireylerin başlangıçta soyları ya da kabilelerinin kendilerine bıraktığı toprak parselleri üzerindeki mülkiyet hakkı, miras bırakılabilecek kadar kendi malları olmasını sağlayacak kadar pekişmiştir. Son dönemlerde her şeyden çok, soy kolektifinin parsel üzerindeki –kendilerine ayakbağı olan– hakkından kurtulmak için çaba göstermişlerdir. Bu ayak bağından kurtuldular – ama çok geçmeden yeni toprak mülkiyetinden de oldular. Toprak üzerinde tam, özgür bir mülkiyete sahip olmak, yalnızca toprağa kısıtsız ve sınırsızca sahip olma olanağı değil, onu elden çıkarabilme olanağı anlamına da geliyordu. Toprak soyun mülkiyetinde olduğu sürece, böyle bir olanak bulunmuyordu. Oysa yeni toprak sahibi, soyun ve kabilenin üst mülkiyeti, zincirini nihayet söküp attığında, kendisini şimdiye kadar toprakla kopmaz bir biçimde bağlamış bulunan bağı da koparmış oluyordu. Bunun ne anlama geldiğini kendisine, özel mülkiyetle eşzamanlı icat edilmiş olan para öğretmişti. Toprak artık satılan ve kiralanan bir mal olabilirdi. Toprak mülkiyeti uygulanmaya başlar başlamaz ipotek de icat edilmişti (Bkz. Atina). Nasıl ki kibar fahişelik ve fuhuş tekeşli evliliğin hemen ardından geldiyse, ipotek de toprak mülkiyetinin hemen ardından gelmişti. Tam, özgür,

elden çıkarılabilir toprak mülkiyeti istiyordunuz: İşte buyurun, istediğiniz oldu! – *Tu l'as voulu, George Dandin!*²

Böylece ticaretin genişlemesi, para ve tefecilik, toprak mülkiyeti ve ipotekle birlikte, zenginliğin bir azınlık sınıfının elinde toplanması, bunun yanı sıra insanların gitgide yoksullaşması ve yoksul kitlesinin büyümesi de hız kazandı. Yeni zenginlik aristokrasisi, zaten en baştan eski kabile aristokrasisine denk düşmüyordu, ama şimdi onu geri plana itiyordu (Atina'da, Roma'da, Almanlarda). Özgürlerin zenginliklerine göre sınıflara ayrılmasının yanı sıra, özellikle Yunanistan'da köle sayısında muazzam bir artış gerçekleşti;³ kölelerin zorunlu emeği tüm toplumun üstyapısının temelini oluşturunuyordu.

Şimdi, bu toplumsal dönüşümden sonra soya dayalı yapılanmaya ne olduğuna bakalım. Kendi katkısı olmadan gelişmiş bulunan yeni unsurlar karşısında güçsüz bir durumdaydı. Soya dayalı yapılanmanın önkoşulu, bir soyun ya da kabilenin üyelerinin, aynı bölgede bir arada oturmaları, o bölgede yalnızca onların oturmasıydı. Bu durum uzun süredir ortadan kalkmıştı. Her yerde soylar ve kabileler iç içe geçmişti; her yerde köleler, korunanlar, yabancılar yurttaşlar arasında oturuyorlardı. Ancak barbarlığın orta aşamasının sonuna doğru kazanılmış olan yerleşiklik, ticaret, iş değişikliği ve toprak mülkiyetinin değişmesinin yol açtığı hareketlilik ve ikamet edilen yerin değişkenliğiyle sürekli delindi. Soyların mensupları artık kendilerine özgü meseleleri halletmek üzere bir araya gelemiyorlardı; yalnızca dinî törenler gibi önemsiz olaylar hâlâ, ama eğreti bir biçimde gerçekleştirilebiliyordu. Soyun yetkili ve yetkin olduğu gereksinimlerin ve çıkarların yanı sıra, üretim ilişkilerindeki değişim ve

2 Molière'in aynı isimli oyunundan bir cümle. *Bunu sen istedin George Dandin!* (ç.n.)

3 Atina'daki kölelerin sayısı için bkz. yukarıda (s. 122). Korinthos'ta köle sayısı kentin en parlak döneminde 460.000, Ege'de 470.000'dir. Her iki örnekte de bu sayı özgür yurttaşlardan oluşan halkın on katıydı. (y.n.)

bundan kaynaklanan toplumsal yapı değişimi sonucunda yeni ihtiyaçlar ve çıkarlar ortaya çıkmıştı, bunlar soy düzene tamamen yabancı olmakla kalmıyor, aynı zamanda her adımda doğrudan ona zıt düşüyordu. İşbölümü sonucunda ortaya çıkan zanaatkâr gruplarının çıkarları, kentin kırsal alan karşısındaki özel gereksinimleri, yeni organları gerekli kılıyordu; gelgelelim bu grupların her biri birbirinden çok farklı soylara, fratrilere ve kabilelere mensup insanlardan oluşuyor, hatta yabancıları da içeriyordu; dolayısıyla bu organların soy yapılanmasının dışında, onun yanı sıra ve böylelikle ona karşı oluşmaları gerekiyordu. Yine, her bir soyda bu çıkar çatışması boy gösterdi, zenginlerin ve yoksulların, tefecilerin ve borçluların aynı soyda ve aynı kabilede bir araya gelmesiyle doruk noktasına ulaştı. Yetmezmiş gibi, Roma'da olduğu gibi, ülke içinde bir güç haline gelebilen soy kolektiflerine yabancı yeni halk kitlesi eklendi; bu nüfus sülalelerin ve kabilelerin içine yavaş yavaş alınamayacak kadar çok sayıdaydı. Bu kitle karşısında soy kolektifleri kapalı, ayrıcalıklı bütünler olarak duruyorlardı; başlangıçtaki doğal demokrasi, kindar bir aristokrasiye dönüşmüştü – ne de olsa, soya dayalı yapılanma, iç çelişki nedir bilmeyen bir toplumda gelişmişti ve yalnızca böyle bir toplumla uyumluydu. Kamuoyu dışında bir baskı aracına sahip değildi. Oysa burada tüm ekonomik yaşam koşulları nedeniyle özgürler ve köleler, sömürücü zenginler ve sömürülen yoksullar şeklinde bölünmek zorunda olan bir toplum ortaya çıkmıştı; tüm bu çelişkileri uzlaştırmaktan aciz olmakla kalmayıp, onları her zaman tırmandırmak zorunda kalan bir toplumdur bu. Böyle bir toplum ya bu sınıfların birbirleriyle sürekli açık savaşlarıyla ya da görünüşte çatışan tüm sınıfların üzerinde yer alarak, onların açık çatışmasını bastıran ve sınıf savaşının olsa olsa ekonomik alanda, sözümona yasal biçimde yürütülmesini sağlayan üçüncü bir gücün tahakkümü altında var olabilirdi. Soya dayalı yapılanmanın miadı dolmuştu. Bu yapılanma işbölümüyle ve onun bir sonucu olan, toplumun sı-

nıflara bölünmesiyle dağıtılmıştı. Soya dayalı yapılanmanın yerini *devlet* almıştı.

Soya dayalı yapılanmanın enkazı üzerinde devletin yükseldiği üç ana biçimi yukarıda ayrıntılarıyla inceledim. Atina en saf, en klasik biçimini sunar: Burada devlet doğrudan doğruya ve ağırlıklı olarak bizzat soylara dayalı toplumun içinde gelişmiş sınıfsal çelişkilerden doğar. Roma’da soylara dayalı toplum kendi dışında var olan, hakları olmayan ama yükümlülükleri bulunan kalabalık bir *pleb* nüfusunun ortasında kapalı bir aristokrasiye dönüşür; *pleb*lerin zaferi soylara dayalı eski yapıyı parçalar ve onun enkazı üstünde, soya dayalı aristokrasinin de *pleb*lerin de çok geçmeden tamamen yok oldukları devleti kurar. Nihayet, Roma İmparatorluğu’nu yenen Almanlarda devlet doğrudan doğruya, soya dayalı yapılanmanın egemen olmak için hiçbir araç sunmadığı geniş yabancı toprakların fethinden doğar. Ancak, bu fetihle birlikte eski nüfusla ciddi bir çatışmaya girilmediği gibi, gelişmiş bir işbölümü de bulunmadığı için, fethedilenlerin ve fethedenlerin ekonomik gelişme aşaması hemen hemen aynı olduğu için, yani toplumun ekonomik temeli aynı kaldığı için, soya dayalı yapılanma uzun yüzyıllar boyunca, *mark* şeklinde, değişmeyen, toprağa bağlı bir yapı olarak korunmuştur ve daha sonraki aristokrat ve *patrici* sülalelerinde, hatta Dithmarschen’de olduğu gibi, çiftçi sülalelerinde bile, zayıflamış bir biçimde bir süre tazelenebilmiştir.⁴

Demek ki devlet kesinlikle topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir; Hegel’in iddia ettiği gibi “*törel idea*’nın gerçekliği”, “aklın imgesi ve gerçekliği” de değildir. Daha ziyade belirli bir gelişme aşamasındaki toplumun bir ürünüdür; o toplumun kendi kendisiyle, uzlaşmaz bir çelişkiye düştüğünün, ortadan kaldırmaya gücünün yetmediği uzlaşmaz

4 Soyun özüne dair, en azından yaklaşık bir tasavvura sahip olan ilk tarih yazıcısı Niebuhr’du ve bunu –olduğu gibi aktarılan yanlışlarıyla birlikte– Dithmarschen soylarıyla tanışıklığına borçludur. (y.n.)

zıtlıklara bölündüğünün bir itirafıdır. Fakat bu karşıtlıkların çatışan ekonomik çıkarları, çatışan sınıfların kısır bir kavga içinde birbirlerini ve toplumu kemirmemeleri için, bu çatışmayı hafifletecek, “düzenin” sınırları içinde tutacak, açıkça toplumun üzerinde yer alan bir güç gerekli olmuştur ve toplumdan kaynaklanan ama kendini onun üstüne koyan, topluma gitgide daha çok yabancılaşan bu güç devlettir.

Devlet, eski soy örgütlenmesinden, öncelikle vatandaşlarının *bölgelere göre* sınıflanmalarıyla ayrılır. Kan bağıyla oluşturulmuş ve bir arada tutulmuş eski soy birlikleri, gördüğümüz gibi yetersiz kalmıştı; bunun başlıca nedeni üyelelerinin belirli bir bölgeye bağlı kalmasını gerektirmeleri ve bu koşulun uzun süredir ortadan kalkmış olmasıydı. Bölge olduğu gibi duruyordu ama insanlar hareketlilik kazanmışlardı. Dolayısıyla, bölgelere göre ayrılma bir başlangıç noktası olarak alındı ve yurttaşların kamusal haklarını ve yükümlülüklerini, soy ve kabile farkı gözetmeksizin, oturdukları yerlerde gerçekleştirmeleri sağlandı. Yurttaşların böyle, yaşadıkları yere göre örgütlenmesi tüm devletlerin ortak yönüdür. Bu yüzden bize doğal gelir; oysa Atina’da ve Roma’da soylara dayalı eski örgütlenmenin yerine geçinceye kadar, ne denli çetin ve uzun süren mücadelelerin gerektiğini gördük.

İkincisi de, kendini silahlı bir güç olarak örgütlemiş halkla artık dolaysızca örtüşmeyen bir *kamusal gücün* kurulmasıdır. Sınıflara bölünüldükten sonra halkın bağımsız, silahlı bir örgüt kurması artık olanaksız hale geldiği için, bu özel kamusal güç gereklidir. Köleler de halka dâhildir: 90.000 Atina yurttaşı, 365.000 köle karşısında ayrıcalıklı bir sınıftan ibarettir. Atina demokrasisinin halk ordusu, kölelere karşı aristokratik bir kamu gücüydü ve onları dizginliyordu; gelgelelim, yurttaşları da dizginlemek için, yukarıda anlatıldığı gibi, bir kolluk kuvvetine gerek duyuldu; bu kuvvet yalnızca silahlı insanlardan değil, nesnel uzantılardan, soya dayalı toplumda bilinmeyen hapisanelerden ve her türlü

baskı kurumundan da oluşur. Bu kuvvet, Amerika Birleşik Devletleri'nin kimi yörelerinde ve kimi dönemlerinde olduğu gibi, sınıfsal karşıtlıkların henüz gelişmediği toplumlar da çok önemsiz, âdeta ihmal edilebilir bir güç olabilir. Ne var ki, devlet içindeki sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesi ve birbirlerine komşu devletlerin büyümesi ve kalabalıklaşması ölçüsünde güçlenir – bunu görmek için, sınıf mücadelesi ve fetih rekabeti sayesinde kamusal gücün tüm toplumu ve hatta devleti bile yutmakla tehdit edecek bir seviyeye geldiği günümüz Avrupa'sına bakmak yeter.

Bu kamu gücünü ayakta tutabilmek için yurttaşların katkısı –vergiler– gerekir. Soy toplumunda bunlar hiç bilinmiyordu. Oysa bizim bunlar hakkında anlatacak çok şeyimiz var. Uygarlığın ilerleyişiyle birlikte, artık yeterli de olmuyor: Devlet geleceğe yönelik tahviller çıkarıyor, ödünç para alıyor, *devlet borçları*. Yaşlı Avrupa'nın da bu konuda kötü deneyimleri olmuştur.

Kamu gücünü elinde bulunduran ve vergi toplama hakkına sahip olan memurlar, toplumun organları olarak toplum *üstünde* yer alırlar. Soya dayalı yapılanmanın organlarına gösterilen özgür, gönüllü saygıya nail olsalar bile, bu onlara yetmezdi; topluma yabancılaşmış bir gücün aktörleri olarak, istisna yasalarıyla kendilerine saygı duyulmasını sağlamaları gerekir; bu yasalar sayesinde özel bir kutsallığı ve dokunulmazlığı yaşarlar. Uygar devletin en değersiz polis görevlisi bile soy toplumunun tüm organlarının toplamından daha fazla “otorite”ye sahiptir; gelgelelim, uygarlığın en güçlü hükümdarı, en büyük devlet adamı ya da generali bile, en küçük bir soy reisini, ona gösterilen zorlamasız, tartışmasız saygıdan ötürü kıskanabilir. Biri toplumun tam ortasında yer alırken, diğeri toplumun dışındaki ve üstündeki bir şeyi temsil eder gibi davranmak zorunda kalmıştır.

Devlet sınıfsal çelişkileri dizginleme ihtiyacından, ama aynı zamanda bu sınıfların çatışmasının tam ortasında doğ-

duğu için, esasen en güçlü, ekonomik açıdan egemen sınıfın devletidir; bu sınıf devlet aracılığıyla politik açıdan da egemen sınıf olur ve böylelikle ezilen sınıfı bastırmak ve sömürmek için yeni bir araç elde etmiş olur. Böylece, antik devlet her şeyden önce kölecilerin, köleleri bastırma devletiydi; feodal devlet aristokrasinin serfleri ve kendine tabi köylüleri bastırma organıydı ve modern temsilî devlet de ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesinin aracıdır. Bu arada, istisnai olarak, savaşan sınıfların birbirlerini dengeledikleri, devlet gücünün göstermelik bir uzlaştırıcı olarak her iki sınıfla ilişkisinde de bağımsızlığını koruduğu dönemler de olmuştur. Örneğin 17. ve 18. yüzyılın mutlak monarşisi, aristokrasiyi ve burjuvaziyi birbirlerine karşı dengelemiştir; örneğin Fransa'da Birinci ve özellikle de İkinci İmparatorluk'un Bonapartizmi proletaryayı burjuvaziye ve burjuvaziyi de proletaryaya karşı koz olarak kullanmıştır. Hükmedenlerin ve hükmedilenlerin eşit ölçüde komik göründükleri bu türden en son başarı, Bismarck ulusunun yeni Alman İmparatorluğu'dur,⁵ burada kapitalistler ve işçiler yozlaşmış Prusyalı büyük derebeylerinin⁶ çıkarları uğruna dengede tutulur ve eşit ölçüde zarar görürler.

Ayrıca, tarihteki devletlerin çoğunda, yurttaşlara verilen haklar servete göre kademelendirilmiş ve böylelikle, devletin, mülk sahibi sınıfları, mülksüz sınıflara karşı korumanın bir örgütü olduğu açıkça ifade edilmiştir. Atina'nın ve Roma'nın servet sahibi sınıfları açısından bu böyleydi. Politik güç konumunun toprak mülkiyetine göre ayrıldığı Ortaçağ feodal devletinde de böyleydi. Modern temsilî devletlerin, seçmenleri gelirlerine göre belirlemesinde de böyledir. Bu arada mülkiyet farklılıklarının politik olarak böyle kabul edilişi kesinlikle nihai aşama değildir. Tam tersine, devlet ge-

5 “Alman Ulusunun Roma İmparatorluğu” ismine gönderme yapılıyor. (ç.n.)

6 *Krautjuncker*. Bu ifade aşağılayıcı bir ton taşır. (ç.n.)

lişiminin düşük bir aşamasını karakterize eder. En yüksek devlet şekli, modern toplumsal koşullarımızda gitgide kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelen, proletarya ile burjuvazi arasındaki nihai savaşın yürütülebileceği tek yer olan demokratik cumhuriyettir – bu devlet rejimi resmî olarak mülkiyet farklılıklarını tanımaz. Bu devlet şeklinde zenginlik gücünü dolaylı olarak ama bir o kadar da güvenle kullanır. Bir yanda, Amerika'nın klasik örneğini oluşturduğu, doğrudan doğruya memurların yolsuzluğu biçiminde, diğer yanda devlet borçlarının arttığı ve anonim şirketlerin yalnızca nakliye değil üretimin kendisini de kendi ellerinde topladıkları ve yeniden borsaya odaklandıkları ölçüde daha da kolay gerçekleşen hükümetin ve borsanın ittifakı biçiminde – Amerika'nın yanı sıra yeni Fransız Cumhuriyeti de bunun çarpıcı bir örneğini oluşturur ve dürüst küçük İsviçre de bu alanda kendince bir katkıda bulunmuştur. Ancak, hükümet ve borsanın bu kardeş ittifakının demokratik bir cumhuriyet için gerekli olmadığını İngiltere, genel oy haklarının kimi, Bismarck'ı mı yoksa Bleichröder'i mi daha yükseğe çıkardığının söylenemeyeceğini yeni Alman İmparatorluğu kanıtlıyor. Ve son olarak, mülk sahibi sınıf doğrudan doğruya genel oy hakkı sayesinde hüküm sürmektedir. Ezilen sınıf, yani bizim örneğimizde proletarya, kendini özgürleştirecek kadar olgunlaşmadığı sürece, bu sınıfın çoğunluğu mevcut toplum düzenini mümkün olan biricik düzen olarak kabul edecek ve kapitalistler sınıfının kuyruğu politik açıdan onun en aşırı sol kanadını oluşturacaktır. Kendi kurtuluşu için olgunlaştığı ölçüde, kendini bir parti olarak inşa eder, kapitalistlerin temsilcilerini değil, kendi temsilcilerini seçer. Böylece genel oy hakkı, işçi sınıfının olgunluğunun ölçütüdür. Günümüz devletinde daha fazlası değildir ve asla olmayacaktır; ama bu da yeterlidir. Genel oy hakkı termometresi işçilerdeki kaynama noktasını gösterdiğinde, işçiler de, kapitalistler gibi, ne yapmaları gerektiğini bileceklerdir.

Devlet ezelden beri mevcut değildir. Devletsiz yaşayan, devletten ve devlet gücünden habersiz toplumlar vardı. Ekonomik gelişmenin, toplumun sınıflara bölünmesiyle mecburen bağlantılı olan belirli bir aşamasında, bu bölünmeyle birlikte devlet bir zorunluluk haline geldi. Şimdi hızlı adımlarla gelişimin, üretimin ve bu sınıfların varlığının bir zorunluluk olmaktan çıkmakla kalmayıp üretimin önünde bir engel haline geldikleri bir aşamasına yaklaşıyoruz. Bu sınıflar, daha önce ortaya çıkışlarındaki kaçınılmazlıkla, ortadan kalkacaklardır. Onlarla birlikte devlet de kaçınılmaz olarak ortadan kalkacaktır. Üretimi üreticilerin özgür ve eşit işbirliği temelinde yeniden örgütleyen toplum, bütün bir devlet mekanizmasını ait olduğu yere, antika müzesine, çıkırığın ve bronz baltanın yanına gönderecektir.

Demek ki, yukarıda anlatılanlara göre uygarlık, toplumsal işbölümü ve işbölümünden doğan bireyler arası mübadele temelinde, ikisini de kapsayan mal üretiminin tam olarak geliştiği ve bir önceki toplumun tamamını dönüştürdüğü gelişme aşamasıdır.

Daha önceki tüm toplumların üretimi esas olarak ortak bir üretimdi, tüketim de, ürünlerin irili ufaklı komünist topluluklar arasında doğrudan doğruya paylaştırılması şeklinde gerçekleşiyordu. Üretimdeki bu ortaklık son derece dar sınırlar içinde gerçekleşiyordu, ama üreticilerin kendi üretim süreçleri ve ürünleri üzerindeki hâkimiyetini de beraberinde getiriyordu. Üreticiler, ürünün akıbetini biliyorlardı: Onu tüketiyorlardı, ellerinden çıkmıyordu; üretim bu temelde gerçekleştirildiği sürece, uygarlık aşamasında düzenli ve kaçınılmaz olarak gerçekleştiği gibi, üreticilerinin kontrolünden çıkamaz, onların karşısına korkunç yabancı güçler çıkartamaz.

Ne var ki işbölümü bu üretim sürecine yavaş yavaş dâhil olur. Üretimin ve mülkiyetin ortaklaşalığını parçalar, bireysel mülkiyeti başat kılar ve böylelikle bireyler arasındaki müba-

deleyi ortaya çıkarır – bunun nasıl olduğunu yukarıda inceledik. Meta üretimi yavaş yavaş egemen biçim haline gelir.

Meta üretimiyle birlikte üretim de artık üreticinin kendi ihtiyacı için değil mübadele için yapılır, ürünler zorunlu olarak el değiştirir. Üretici mübadele sırasında ürününü elden çıkarır, artık akıbetini bilmez. Parayla ve üreticilerin arasına aracı olarak giren tüccarla birlikte, mübadele süreci daha da karmaşıklaşır, ürünlerin nihai akıbeti daha da belirsizleşir. Tüccarlar sayıca çoktur ve içlerinden hiçbirisi, bir diğerrinin ne yaptığını bilmez. Metalar artık elden ele değil, pazardan pazara da geçerler; üreticiler yaşam çevrelerinin toplam üretimi üzerindeki hâkimiyetlerini yitirmişlerdir ve bu hâkimiyet tüccarların eline de geçmemiştir. Ürünler ve üretim tesadüfe kalmıştır.

Gelgelelim, burada tesadüf, bir bağıntının yalnızca bir kutbudur, diğer kutbun adı da zorunluluktur. Yine tesadüfün hâkim görüldüğü doğada, çoktandır tek tek her alanda yerleşmiş içsel bir zorunluluğun ve yasalara uygunluğun varlığını kanıtladık, bu tesadüfün içinde doğa için geçerli olan toplum için de geçerlidir. Toplumsal bir etkinlik, bir dizi toplumsal süreç, insanların bilerek denetleyemeyeceği kadar güçlenir, onların kontrolünden çıkarsa, katıksız tesadüfe bırakılmış görünse de, bu tesadüfün içinde o etkinliğe ya da sürece özgü, onun içinde yer alan yasalar da kendilerini doğal bir zorunluluk gibi kabul ettirirler. Böyle yasalar, mal üretiminin ve mal mübadelesinin rastlantısallıklarına da hâkim olur; tek tek üreticiler ve mübadele edenler karşısında yabancı, hatta başlangıçta bilinmeyen güçler olarak durur; doğalarının ancak daha sonra güçlükle araştırılıp ortaya çıkarılması gerekecektir. Meta üretiminin bu ekonomik yasaları, bu üretim biçiminin farklı gelişme aşamalarıyla birlikte değişir ama genel olarak uygarlık dönemleri bu yasaların hükmü altındadır. Bugün bile ürün üreticiye hükmeder; bugün bile toplumun toplam üretimi hep bir-

likte düşünülüp ortaya konulmuş bir plan tarafından değil, kendilerini temel bir şiddetle ortaya koyan, periyodik ticari kriz fırtınalarının son anında ortaya çıkmış kör yasalar tarafından düzenlenir.

Yukarıda, üretimin oldukça erken bir aşamasında, beşerî işgücüne üreticilerin geçimi için gerekli olandan hatırı sayılır ölçüde, daha çok ürün sağlayabilecek bir güç kazandırıldığını ve bu gelişme aşamasının esasen, bireyler arası işbölümüyle mübadelenin ortaya çıktığı aşama olduğunu görmüştük. Bunun ardından, insanın da bir meta olabileceği, insanı köleleştirmek yoluyla beşerî işgücünün mübadele edilebilir ve sömürülebilir olduğu şeklindeki büyük “hakikat”in keşfedilmesi uzun sürmedi; insanlar mübadeleye başladıktan hemen sonra, kendileri de mübadele edildiler. İnsanlar istese de istemese de, etkin olan edilgin olana dönüştü.

Uygarlık döneminde en büyük gelişimini yaşayan kölelikle birlikte, toplum sömüren ve sömürülen olarak ilk kez ciddi bir bölünme yaşadı. Bu bölünme bütün uygarlık dönemi boyunca devam etti. Kölelik, antik dünyaya özgü ilk sömürü biçimidir; onu Ortaçağ’da serflik, yakın dönemde de ücretli çalışma izlemiştir. Bunlar uygarlığın üç büyük aşaması açısından karakteristik olan, üç büyük kölelik biçimidir; açık kölelik ve yakın dönemdeki örtülü kölelik daima yan yana var olur.

Uygarlığın başladığı meta üretimi aşamasının ekonomik karakteristikleri şunlardır:

1. Madenî paranın ve böylelikle nakdi sermayenin, faizin ve tefeciliğin ortaya çıkışı,
2. Üreticilere aracılık eden sınıf olarak tüccarların ortaya çıkışı,
3. Özel toprak mülkiyetinin ve ipotegın ortaya çıkışı ve
4. Egemen üretim biçimi olarak köle çalışmasının ortaya çıkışı. Uygarlığa karşılık gelen ve uygarlıkla birlikte kesinkes egemen olan aile biçimi tekeşlilik, erkeğin kadın üzerinde-

ki egemenliğidir ve toplumun ekonomik birimi olarak tekil ailedir. Uygar toplumun özeti devlettir; örnek olarak geçerli her dönemde istisnasız olarak egemen sınıfın devletidir ve her durumda esas olarak ezilen, sömürülen sınıfın baskı altında tutma makinesidir. Uygarlığın diğer bir ayırt edici özelliği de, bir yanda toplam toplumsal işbölümünün temeli olarak kır ve kent karşıtlığının sabitlenmesi, diğer yandaysa mülk sahibinin ölümünden sonrası için de kendi mülkü hakkında tasarrufta bulunabilmesini sağlayan vasiyetnamelerin uygulanmaya konmasıdır. Eski soya dayalı yapılanmaya tamamen ters düşen bu düzenleme Atina'da Solon dönemine kadar bilinmiyordu; Roma'da ise çok erkenden uygulanmaya başlamıştı, tam tarihini bilmiyoruz;⁷ Almanya'da bunu papazlar, temiz kalpli Alman'ın mirastan payına düşeni rahatlıkla kiliseye bırakabilmesi için uyguladılar.

Uygarlık bu temel yapıyla, eski soya dayalı yapılanmasının yanında, bile geçemeyeceği işler başardı. Ancak bu işler insanların en kirli dürtülerini ve tutkularını harekete geçirerek ve onları insanın diğer tüm yetileri aleyhine geliştirerek başardı. Basit açgözlülük, ilk gününden bugüne kadar uygarlığın itici ruhuydu: Zenginlik ve yine zenginlik ve üçüncü kez zenginlik, toplumun değil, tam tersine sıradan bireyin münferit zenginliği, uygarlığın biricik belirleyici amacıydı. Bu sırada uygarlık, bilimin gelişme hızını ve dönem dönem sanatta en parlak gelişmeyi kucağında bulduysa, bunun tek nedeni, bunlar olmadan modern zenginliğe ulaşmanın mümkün olamayışındı.

7 Lassalle'ın "Kazanılmış Haklar Sistemi"nin ikinci bölümünde esas olarak, Roma vasiyetinin Roma'nın kendisi kadar eski olduğu, Roma tarihinde hiçbir zaman "vasiyetsiz bir dönem olmadığı" önermesi işlenir; vasiyet daha ziyade Roma öncesi dönemde, ölümler kültüründen doğmuştur. İnancı bir eski Hegelci olan Lassalle, Roma hukuk kurallarını, Romalıların toplumsal koşullarından değil, irade "spekülatif kavramı"ndan türetir ve sonunda tamamen tarih dışı olan o iddiaya varır. Aynı spekülatif kavram temelinde, Roma miras ilişkilerinde, servetin aktarılmasının tamamen ikincil bir mesele olduğu sonucuna varılan bir kitapta, böyle bir iddia şaşırtıcı değildir. Lassalle özellikle de erken dönem Roma hukukçularının yanılsamalarına inanmakla kalmıyor; onları daha da abartıyor. (y.n.)

Uygarlığın temelini bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesi oluşturduğu için, uygarlığın tüm gelişimi de sürekli bir çelişki içinde sürer. Üretimdeki her ilerleme aynı zamanda ezilen sınıfın, yani büyük çoğunluğun koşullarında bir gerilemedir. Bir sınıftan yana her iyilik diğeri için kötülüktür, bir sınıf için her yeni özgürleşme bir diğeri için yeni bir baskıdır. Bunun en çarpıcı örneğini makinelerin kullanılmaya başlaması oluşturmaktadır; bunun sonuçları günümüzde dünyaca bilinmektedir. Barbarlarda, gördüğümüz gibi, henüz hak ve yükümlülükler arasında neredeyse ayırım dahi yapılamazken, uygarlık neredeyse tüm hakları bir sınıfa verip, diğeri sınıfa da neredeyse tüm yükümlülükleri vererek, bu ikisi arasındaki ayrımı ve karşıtlığı en aptalların bile anlayabileceği kadar açık bir hale getirmiştir.

Oysa bunun böyle olmaması gerekir. Egemen sınıf için iyi olanın, egemen sınıfın kendini özdeşleştirdiği bütün toplum için de iyi olması gerekir. Demek ki uygarlık ne kadar ilerlerse, kendisinin zorunlu olarak yarattığı kötülükleri, sevgi maskesinin altında üretmeye ya da varlıklarını inkâr etmeye de bir o kadar mecbur kalır: Kısacası, ne daha önceki toplum biçimlerinde ne de uygarlığın ilk aşamasında bilinen basmakalıp bir ikiye bölünmeye mecbur kalır. Bu ikiye bölünme son olarak, ezilen sınıfın sömüren sınıf tarafından sömürülmesinin, yalnızca ve yalnızca sömürülen sınıfın çıkarına olduğu iddiasıyla doruk noktasına ulaşır.

Sömürülen sınıf bunun kıymetini bilmez, hatta tam tersine isyankârlaşırsa, kendisine iyilik yapanlara, yani sömürücülerine nankörlüğün en adisiyle karşılık vermiş olur.⁸

8 Başlangıçta, Charles Fourier'nin yapıtlarında dağınık bir halde yer alan parlak uygarlık eleştirisini, Morgan'ın ve benim eleştirimin yanına koymayı düşünmüştüm. Ne yazık ki buna zamanım yok. Şunu belirteyim ki, Fourier'de tekeşlilik ve toprak mülkiyeti, uygarlığın başlıca karakteristiği olarak kabul edilir ve Fourier uygarlığın zenginliğin yoksullara karşı bir savaşı olduğunu söyler. Yine Fourier'de, tamamlanmamış, zıtlıklara bölünmüş toplumlarda tekil ailelerin (les familles incohérentes) ekonomik birimler olduklarına dair derin bir kavrayış bulunur. (y.n.)

Şimdi son olarak, Morgan'ın uygarlık hakkındaki yargısı:

Uygarlığın başlamasından bu yana servetin artışı öyle muazzam boyutlara ulaştı, biçimleri öyle çeşitlendi, uygulaması öyle kapsamlı ve idaresi mülk sahiplerinin çıkarına öyle ustalıklı bir hale geldi ki, bu zenginlik halkın karşısında, yenilemez bir güç haline geldi. İnsan zihni, kendi yarattığı şey karşısında, çaresiz ve büyülenmiş gibi durmaktadır. Yine de, insan aklının, hem devletin koruduğu mülkiyetle ilişkisini, hem de mülk sahiplerinin haklarının sınırlarını saptayarak, zenginlik üzerinde tahakküm kuracak kadar güçleneceği günler gelecektir. Toplumun çıkarları bireysel çıkarlardan kesinlikle önce gelir, her ikisinin de adil ve uyumlu bir ilişki içine sokulması gerekir. İlerleme, nasıl geçmişin yasasıysa, aynı şekilde geleceğin yasası olarak da kalacaksa, salt zenginlik peşinde koşmak insanlığın nihai kaderi olamaz. Uygarlığın doğuşundan bu yana geçen zaman, insanlığın geçmiş ömrünün yalnızca küçük bir parçasıdır; insanlığın önündeki yaşamın da yalnızca küçük bir parçasıdır. Toplumun çözülüşü, biricik nihai hedefi zenginlik olan tarihsel rotanın sonucu olarak, bize tehdit oluşturuyor, çünkü böyle bir rota, kendi yok oluşunun unsurlarını içerir. Yönetimde demokrasi, toplumda kardeşlik, haklarda eşitlik, yaygın eğitim, deneyimin, aklın ve bilimin sürekli ulaşmaya çalıştıkları bir üst toplum aşamasını müjdeliyorlar. Bu aşama eski soyların özgürlük, eşitlik ve kardeşliğinin –daha yüce bir biçimde– dirilişi olacaktır.⁹

⁹ Morgan, *Ancient Society*, s. 552. (y.n.)

Friedrich Engels (1820-1895): Alman sosyalist kuramcı. Lutherci sanayici bir babanın oğludur. Berlin’de eğitim gördü, orada Genç Hegelciler grubuna katıldı. Brüksel Komünist Federasyonu Merkez Komitesi’nin sekterliğini yaptı, ihtilâl için Almanya’ya döndü ve orada süreli yayınlar çıkardı, Barmen’deki işçi ayaklanmasına ve Pfalz devrimci ordusunun harekâtına katıldı. Sonrasında İngiltere’ye yerleşti. Eserlerinde diyalektik materyalist düşünceyi tabiat, felsefe, bilim vb. konulara tatbik etti. Paris’te tanıştığı Marx ile birlikte Kutsal Aile, Alman İdeolojisi ve Komünist Manifesto gibi büyük eserler kaleme aldı. Marx’ın eserlerine büyük katkı sağladı, başta Kapital (II. ve III. Cilt) olmak üzere bazı eserlerini de ölümünden sonra Engels yayımladı. İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu kitabıyla işçi sosyolojisini kurdu. Hayatını Marx’ın fikirlerinin başarıya ulaşmasına adanmıştı. İlk kez 1884 yılında basılan Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni’nde Engels, öncü antropolog Lewis H. Morgan’ın yabanîlik-barbarlık-uygarlık ayrımını kullanarak ve Marx’ın elyazmalarından hareketle, insanlığın kabilelerden çekirdek aileye, soy düzeninden devlete uzanan gelişimini materyalist bir tarih kavrayışıyla ve herkese hitap eden anlaşılır bir üslupla inceler.

Mustafa Tüzel (1959): Bir süre İsviçre’de yaşadı, fabrikalarda çalıştı ve çıraklık eğitimi gördü. İTÜ Elektrik Fakültesi’nde okudu. İÜ Basın Yayın Yüksek Okulu Radyo TV bölümünden mezun oldu. 1994 yılında Avrupa Çevirmenler Kolegyumunu’nun (Straelen – Almanya) konuğu oldu. 20 yıldır sürdürdüğü çeviri uğraşında Thomas Bernhard, Friedrich Dürrenmatt, Martin Walser, Zafer Şenocak, Monika Maron gibi edebiyatçıların, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Jürgen Habermas, Max Horkheimer, Peter Sloterdijk, Christoph Türcke gibi düşünürlerin eserlerini Türkçeye kazandırdı.

9 786052 956748

KDV dahil fiyatı
16 TL